

Fonaldarabkák egy sűrű szövetből

Hiedelemvilágunkat és motívumkincsünket befolyásoló tényezők— a kollektív tudattalan nyomában

Írta: TóthLivia

Témavezető tanár: Polgár Csaba,

Doktori Iskola, Moholy Nagy Művészeti Egyetem, 2010

Tartalom

Tartalom	2
Motto	4
Bevezetés	5
Tézisek:	7
Translation	8
MITOLÓGIA ÉS MÍTOSZ	9
ARCHETÍPUS KÉPZETEK- Lélektani megközelítés	14
I. Az állatiság képe	14
II. A gonosz erői, ördögi- és démonképzetek	16
III. Veszélyes, tisztátalan nőiség	18
SZELLEMI KULTÚRÁNK	20
A LÉLEK FOGALOM	22
Európa Ázsiában kezdődött	23
A szasszanida hatású állatalakos ábrázolás, építészeti elemek elterjedése	25
A selyem út textilkereskedelme	26
Pazyryik, Noin Ula – és kisugárzásuk	27
Noin Ula	32
Europid múmiák	38
Egy minta- típus kialakulása	41
A szkíta állatalakos stílus elterjedtsége	61
Nyitott szájú, gyűrűs testű sárkány	66
.....	72
Jelképrendszerek egymásra épülése	74
A török népek és nyelveik	76
Mitológiai rétegek	79
Kalandozások vége, tarsolylemezeink—Révész László- Emlékezetek utatok kezdetére c. könyve alapján	80
A palmettás oszlopfők	83
Szent László freskók kialakulása- László Gyula -A Szent László legenda középkori falképei	91
Ősi motívumaink— Összefoglaló	99
A Kusán és Pártos Birodalom –Történelmi összefoglaló	108
A sztyeppei civilizáció és a magyarság	110
Az indiai fehér hunok és az európai avarok esetleges kapcsolatai	111
Aradi Éva: A fehér hunok Indiában	116
Testvérnépeink motívumai	121
Konyai szeldzsuk Szultanátus	123
A nemez hagyaték	128
VIZSGAMŰ— FŐNIX MADÁR— DOKUMENTÁCIÓJA ÉS FILOZÓFIÁJA	132
A vizsgamű leírása	133

<i>A mű filozófiájához— a madár—a Phőnix—, mint, a levegő szimbóluma.....</i>	<i>142</i>
<i>A Phoenix, mint Krisztus szimbólum.....</i>	<i>146</i>
<i>A hüllők pszichoanalízise.....</i>	<i>147</i>
<i>A mesék szimbólumainak szerepe</i>	<i>151</i>
<i>A MOTÍVUMOK TANÍTHATÓSÁGA AZ ÉVKÖRÖN BELÜL— ARCHETIPUSOK ELŐHÍVÁSA.....</i>	<i>152</i>
<i>Összegzés</i>	<i>154</i>
<i>Bibliográfia.....</i>	<i>155</i>

Motto:

„Saját életünk csak merő folytatása és kiteljesedése elődeink életének. Csak egy láncszem vagyunk, soha nem egy teljesen új kezdet– reménykedjünk– nem a vég.”¹

¹ Krasznai Krausz Andor 1979-ben, a Kulturpreis átvételekor.
A címlapon- Konarak

Bevezetés

A legfontosabb benyomásokat, rendeződési elveket gyerekkorunkban kapjuk; így voltam én is az avar szó varázsával. Különös érdeklődés övezte az avar kort. Amikor ösztönösen az Őstörténet témához nyúltam, még csak a tematikát találtam érdekesnek, érthetetlennek. Pusztán utána akartam járni a dolgoknak. Nem is sejtettem, hogy ilyen darázs-fészekbe nyúlok, és végére járni, szinte olyan lehetetlen, mint megtalálni a Nílus eredetét. Most már pusztán úgy értékelem harcom, mint egy olyan különbséget, amit egy kész ház megvásárlása és téglánkénti felépítése közötti különbség tud szemléltetni. A két ház között óriási különbség első pillanatra is szembetűnő! Kutatásaim során kerültem a népművészet büvkörébe, amely egyre beljebb gyűrűzött bennem. A sztyeppe népek iránti érdeklődésem kiapadhatatlannak bizonyult. Kiderült, hogy könyvespolcnyi könyveket írtak tele a témával, lassan nálam is ennyi sorakozik. Nálamnál sokkal komolyabb szakembereknek nem sikerült belátni az igazságot és véleményüket a szakmával elfogadtatni. Én most tehát csak megpróbálom jelenlegi tudásom szerint összerakni ezt az óriási puzzle-t, melyből rengeteg elem, még hiányzik.

A szál, amelyen elindultam, a nemez,— amivel dolgozom— sátorszállás- jurta volt. Kiderült, hogy nem lehet elégséges információt kapni az okok kiderítéséhez, ha csak a honfoglalás utáni időket akarjuk vizsgálni. Egyre távolabb kellett menni mind időben, mind térben, mind magamban. De a kör bővülésével a lehetséges megoldások száma is nőtt. Sőt nem mondható ki egy egyértelmű állítás sem.

Az összerakás belső kényszere azonban működött. Mint textilművész, aki motívumokkal építkezik és munkáit, belső érzelmek hatására készíti, szükségem volt a motívumok értésére. Érteni akartam azt, amit ösztönösen jól találtam ki, legalább is úgy gondoltam. Autodidaktaságom miatt próbáltam meg végig menni inkább a vizuális tényeken, a nyelvészet, néprajz, szokások, mesék összehasonlító elemzése helyett, de a történelmet nem lehetett megkerülni.

Érdekelt, **miért tűntek el a tarsolylemezekről az addig folyamatosan fellelhető, s a nagyszentmiklósi kincsben is szereplő turulok, griffek, szarvasok, lovak, oroszlánok, ezek miért jöttek elő az árpád-kori kőfaragásban? Továbbá miért tűntek el maguk a tarsolylemezek?** (Most már tudom más népesség volt. A kőfaragásban pedig, az avarlakta területeken jön elő.) Révész László és mások az okot a Kazár Kaganátus és az iszlám terjeszkedésében látja a levédiai haza idején. Azonban intő példa a kollektív emlékezet búvópatakként való felbukkanására a sámánművészet néhány alapvető motívumának a keresztény művészetében való továbbélésére: mint a napkorong — rozetta alakban—, a Hold, csillagok, életfa, életfát őrző állatok, mintegy védő amulettként. Mindez imáinkban, s meséinkben is megjelenik.

A szimbolikus gondolkodásmód eszköztárát megismerni annyit jelent, mint a kultúra egyik fontos beszédmódját megtanulni, megérteni a gondolat kifejezésének egyedül a magyar emberre jellemző módját. A jelképek vállalásával egy csoporthoz való tartozást tudatosítunk. Valójában az izgatott, hogy mi tarthatja életben, emlékezetben ezeket a különleges motívumokat, mint a szarvas, páva, galamb, életfa, és a sárkány. Mi adja az úgynevezett magyaros jelleget?

A magyargyerőmonostori Mária ábrázolás visszavisz minket a dualista világnézetig, és a kígyó szimbolikáját fejtegetve megismerjük a kígyót, mint éltető vizeket szimbolizáló jótékony erőt, óvó, védő mágiát. Ezért látjuk azt a konaraki ábrázoláson is. Azt is furcsának találtam, hogy a palmetta motívum elterjedését a romanikában külföldi

mesterektől származtatjuk, holott a tarsolylemezeken egy olyan kimagasló teljesítmény mutatkozik, mely akkor Európa más területein még nem volt. Előtte pedig, fellelhető akár a magyar kelta anyagban is. A kígyófonás is a kelta korig végigkövethető.

A keresztény ikonográfiára való áttérés nem csupán a művészeti alkotások folytonosságát törte meg, hanem merőben új tartalmi és formai problémákat vetett fel. Az anyaghoz és technikákhoz új műfaji átállást követelt (kőépítészet, falfestmény).

Mindenfajta vallási és hatalmi viszálykodás ellenére a kereszténységre áttérő magyarság még egységes lelkiisége olyan erővel oltja át sajátos energiáit, jellemét, szemléletét a honfoglalás kori művészetből a romanikába, hogy máig ezt tarthatjuk a legmagyarabb stíluskorszaknak, ami főleg a szobrászati emléksanyagban maradt meg.

A motívumok, díszítmények, jelenetek és figurák vizsgálatánál általános gyakorlat a „származtatás”; azaz valahonnan le kell vezetni az eredetét. Az avarok mintakincsének két legjellemzőbbjét, a griffet és az indát igyekeztem nyomon követni, annál inkább, mivel ilyen módon próbáltam rálelni arra a területre, ahonnan az avarok a Kárpát medencébe vándorolhattak. A régészeti leletek alapján egyértelmű, hogy a griff ábrázolásához kapcsolódó hit és képzet fellelhető Kárpát medencétől Koreáig! Sajnos nem foglalkoztam részletesen ezúttal a keltákkal, sem a szarmata népekkel, sem a népvándorlás népeivel. Ezek mindegyike további meglepetéseket és dolgozatnyi kutatási témát tartogathat. Követhettük volna a szarmatákat Nyugat Európába (Arthur mondakör, Grál legenda).

Az avar kérdés azért nagyon fontos, mert a honfoglalás előtt jórészt avar lakta települések nyomai lelhetők fel a Kárpát medencében. Az avarok keresztények voltak. Felveti a kérdést, vajon magyarul beszéltek-e? (Vámbéry Ármin, Nagy Géza → „hunfajta nép az avar”, „az onogurok lehettek a magyarok”, „a régészeti leletek szerint az alánokkal érintkező magyar elem már az avar időszak alatt beköltözött Magyarország területére.”- Nagy Géza. **De volt előtte is egy hullám, Attila fekete hunjai. Akkor mégis két népesség a hun és avar?**

Természetesen a népnevek, mint támpontok, történelmi fogódzók megtartása mellett látnunk kell, hogy egy népesség (ellentétben egy népnévtől) **nem pattan elő a semmiből, a föld alól, hanem folyamatok eredménye. Az új név alatt feltűnő népek az ott élőket magukba olvasztják.**

A sztyeppe civilizációban általában exogám házassági szokásokat találunk. A győztesek elrabolják a legyőzöttek asszonyait. („Dúl leányi legszebb kettő” → Keveredés). A peremvidékekre telepítik a legyőzött népeket, védelmi pozícióul.

A nyelvi sokszínűség és viszonylag autonóm uralmi struktúra, illetve a távoli külkapcsolatok miatt viszonylag gyorsan tűnnek fel és el államalakulatok és birodalmak. Ez nem járt a teljes népesség elvándorlásával, kiirtásával. A szövetséges törzsek közösségei vagy a behódolt népek gyakran felveszik az új államalakulat vagy vezető törzsszövetség nevét (mimikri), amely a megváltozó hatalmi struktúra révén az egyes közösségek egy helyben maradása esetén is változásnak tűnhet. Ezekben az esetekben a motívumok árulkodóak lehetnek.

Ezek után, dolgozatomban egyszerűen a motívumok után eredtem, és sorra bizonyosodtak be ösztönös megérzéseim; minden egyes darabnak komoly irodalma van. A motívumok nagyon sokáig őrzik ősiségüket és eredetüket. Olyan képeket akarok létrehozni, amelyek ezt az összeolvadást fedik fel: a rétegek egymásra épülését, ellentétes irányút a régészével, aki szétválaszt.

Tézisek:

1. Mint textilművész, aki motívumokkal építkezik és munkáit, belső érzelmek hatására készíti, szükségem volt a motívumok értésére. Érteni akartam azt, amit ösztönösen jól találtam ki, legalább is úgy gondoltam. Autodidaktaságom miatt próbáltam meg végig menni inkább a vizuális tényeken, a nyelvészet, néprajz, szokások, mesék összehasonlító elemzése helyett, de a történelmet nem lehetett megkerülni.

Érdekelt, miért tűntek el a tarsolylemezekről az addig folyamatosan fellelhető, s a nagyszentmiklósi kincsben is szereplő turulok, griffek, szarvasok, lovak, oroszánok, ezek miért jöttek elő az árpád-kori kőfaragásban? Továbbá miért tűntek el maguk a tarsolylemezek?

2. A szimbolikus gondolkodásmód eszköztárát megismerni annyit jelent, mint a kultúra egyik fontos beszédmódját megtanulni, megérteni a gondolat kifejezésének egyedül a magyar emberre jellemző módját. A jelképek vállalásával egy csoporthoz való tartozást tudatosítunk. **Valójában az izgatott, hogy mi tarthatja életben, emlékezetben ezeket a különleges motívumokat, mint a szarvas, páva, galamb, életfa, és a sárkány. Mi adja az úgynevezett magyaros jelleget?**

Azt is furcsának találtam, hogy a palmetta motívum elterjedését a romanikában külföldi mesterektől származtatjuk, holott a tarsolylemezekeken egy olyan kimagasló teljesítmény mutatkozik, mely akkor Európa más területein még nem volt. Előtte pedig, fellelhető akár a magyar kelta anyagban is. A kigyófonás is a kelta korig visszakövethető.

3. Mindenfajta vallási és hatalmi viszálykodás ellenére a kereszténységre áttérő magyarság még egységes lelkiisége olyan erővel oltja át sajátos energiáit, jellemét, szemléletét a honfoglaláskori művészetből a romanikába, hogy máig ezt tarthatjuk a legmagyarabb szobrászati stílusorszaknak.

4. Természetesen a népnevek, mint támpontok, történelmi fogódzók megtartása mellett látnunk kell, hogy egy népesség (ellentétben egy népnévtől) nem pattan elő a semmiből, a föld alól, hanem folyamatok eredménye. Az új név alatt feltűnő népek az ott élőket magukba olvasztják. A motívumok is egymásra épülnek.

A sztyeppei civilizációban általában exogám házassági szokásokat találunk. A győztesek elrabolják a legyőzöttek asszonyait. (Dúl leányi legszebb kettő).→Keveredés. A peremvidékekre telepítik a legyőzött népeket, védelmi pozícióul.

A nyelvi sokszínűség és viszonylag autonóm uralmi struktúra, illetve a távoli külkapcsolatok miatt viszonylag gyorsan tűnnek fel és el államalakulatok és birodalmak. Ez nem járt a teljes népesség elvándorlásával, kiirtásával. A szövetséges törzsek közösségei vagy a behódolt népek gyakran felveszik az új államalakulat vagy vezető törzsszövetség nevét (mimikri), amely a megváltozó hatalmi struktúra révén az egyes közösségek egy helyben maradása esetén is változásnak tűnhet. Ezekben az esetekben a motívumok árulkodóak lehetnek. A motívumok nagyon sokáig őrzik ősiségüket. Az ősképek a tudatalattinkat nyitják meg. Olyan képeket akarok létrehozni, amelyek ezt az összeolvadást fedik fel: a rétegek egymásra épülését, ellentétes irányút a régészével, aki szétválaszt.

Translation

Theses:

1. As a textile artist who used motifs to build works inspired by emotions, I felt a need to understand motifs. I wanted to understand what I hoped I was using properly instinctively. Being self-taught I preferred visual evidence to linguistics, folklore, customs and comparative analysis of stories, but history proved impossible to avoid.

I was intrigued to know why turuls, griffons, deer, horses, lions, all of which had always been conspicuous and also featured in the Treasure of Nagyszentmiklós, suddenly disappeared only to reemerge in Árpád Age stone carvings. Furthermore, I asked, why did the sabretache plates themselves disappear?

2. Learning to know the tools of symbolic thinking means learning to use an important cultural idiom; understand how ideas are expressed in a manner typical of Hungarians. I was really intrigued to know what was it that kept alive the memory of these curious motifs – the Deer, the Peacock, the Dove, the Tree of Life, and the Dragon? Where does that so-called Hungarian character come from?

One thing I found odd was that the palmette motif in Hungarian Romanesque art was attributed to foreign craftsmen in spite of the fact that the artistic quality of sabretache plates was unparalleled in contemporary Europe, and is also present in Celtic artifacts of Hungarian provenance. The serpent braid can be traced back to the Celtic age as well.

3. In spite of all kinds of religious and power strifes, Romanesque art in Hungary was so imbued with the spirit, energy, character, and specific outlook of Hungarians (freshly converted to Christianity), that it remains the most typically Hungarian style in the history of sculpture in Hungary.

4. While ethnic names are useful as points of reference, it is important to see that an ethnicity (unlike a name used for an ethnicity) does not emerge from thin air but is the product of long processes. Ethnicities emerging in a territory under a new name assimilate the people who have been living there before their arrival.

In steppe cultures, exogenous marital patterns used to be quite typical. Conquerors would abduct the women of the conquered (see the rape of Dúl's daughters in Arany's *Legend of the Wondrous Hunt*). → Merging. The vanquished would then be settled in frontier areas.

Empires would emerge and disappear at a fairly quick pace due to linguistic diversity, a relatively autonomous power structure, and distant external relations. This however would not entail the migration or disappearance of entire populations. Tribal alliances and conquered people would often assume the name of the new empire or that of the leading tribe (→ mimicry) which might suggest a change thanks to a shift in the power structure despite the fact that local communities had not moved at all. In such cases, motifs might be quite revealing while conserving ancient patterns. Archetypes open the door to our subconscious. It is my goal to create images that reveal this merger, this superimposition of layer upon layer, an ambition quite different from that of archeologist who intends to take things apart.

MITOLÓGIA ÉS MÍTOSZ

A tudatfejlődés egy bizonyos szakaszában a kultúrák hasonlóan alakították ki mítoszaikat. A mítosz a vallási fejlődés kezdete és vége— amíg él, addig valóság, utána egy vallási eszme szimbóluma csupán.

Az alkotás archaikus módszere— a történelem egy bizonyos korszakában „népi szerzők”, azaz olyan alkotók, akik nincsenek tudatukban szerzői mivoltuknak, alkotják a műveiket, ez adja a kompozíciók báját.

M. I. Sztjeblin- Kamenszkij- Mítosz c. könyve alapján—**A MÍTOSZ olyan történet, amelyet ott, ahol megszületett és élt, valóságként éltek meg, bármily valószínűtlen is volt.** A mitológiai történetek szereplői és eseményei éppoly valóságosak voltak, mint az objektív valóság lényei és eseményei. Számukra a mitológiai történet szereplői és eseményei nyilvánvalóan nem csak „jelenthettek” valamit, nem lehettek valaminek a jelentései, szimbólumai. **A mitológiai lényt valóságos létezőnek tekintették és nem csak annak a jelzéseként, szimbólumaként.** A mítoszkutatás ennek ellenére, azt kutatja, mit jelenthet egy-egy mítosz. Aki a mítoszokat kutatja, természetesen nem hisz bennük, az ő tudata számára a mítosz csak fikció.

A mítoszt úgy kell felfogni, ahogyan azok fogják fel, akik között megszületett és élt. Erre ma már csak a gyermek képes, aki saját fantáziáját valóságként éli meg. Kutatni és megérteni két különböző dolog. A mítoszkutatók az ókortól kezdve képtelenek voltak ezt megérteni, és azt sem, hogy a **„NÉPINEK” nevezett alkotás olyan szerzőt feltételez, aki NINCS TUDATÁBAN SZERZŐI MIVOLTÁNAK, így lehetséges olyan műalkotás, amely mögött nem áll személyes szerző.** Az európai gondolkodás egyedül a romantika idején fogadta el a mítoszt valóságnak.

Cassirer: Mítosz, vallás, mágia: A mítosz-értelmezés eltorzulása különösen a keresztény teológiában látható, amely nemcsak a mítoszt magyarázza szimbolikusan, hanem az objektív valóságot. A szimbolikusan értelmezett mítosz épp azt veszíti el, ami a mítoszt mítosszá teszi—azaz, hogy a **tartalmát valóságként éltek meg.**

Wundt: A mítosz, amíg él, valóság, amint egy vallási eszme szimbóluma, a mítosz végét jelenti.

A mítoszkutatók analógiákat keresnek más népek mitológiájában, meg akarják állapítani, hogy honnan ered az adott mítosz, vagy motívum— történelmi kapcsolatokat keresnek— „hipotéziseket” állítanak föl. **Azonban sokszor nincsen történelmi kapcsolat—„analóg fejlődési szakaszok” vannak minden társadalomban.→ A mítoszok a tudat egy bizonyos szakaszán kellett megszülessenek.**

A mitológia, és ez által a motívumrendszer elválaszthatatlan a társadalmi rendszerek ismeretétől. Ez egyben, a szokásrendet, erkölcsöket, művészetét, egész életét határozza meg egy társadalomnak. A nagyfejedelmek, a társadalom jólétének és boldogulásának letéteményesei, és ezért az ő hatalmát voltak hívatottak biztosítani a hősök kultuszával, a nemzetség bármely totem állattól való leszármaztatásával. A hősöket általában az ég szemeli ki egy bizonyos feladatra, s ők az istenlényekkel kapcsolatot tudtak tartani. A hitrendszerük lényegét a mítoszok határozták meg.

Jankovics Marcell véleménye alapján, mely szerint a mesék és mítoszok egyetemességének magyarázata ugyanabban rejlik, hogy „a világ emberi léptékkel

mérve változatlan törvényszerűségei az emberi nem képviselőinek tudatában lényegében azonos módon tükröződnek le." A hangsúly a „lényegében” szócskán van. Olyasvalami után kell keresgélni, ami az északi félteke lakóinak tudatában hasonlóan tükröződhetett. Ez, pedig a csillagos ég. Ezért asztrális vonatkozásúak meséink és mítoszaink.

Nagyon tanulságos volt számomra Bak Imrének és Jankovics Marcellnek: „Mítoszok, Mesék, Jelek” című tanulmánya.

Nagyon jónak találom Bak Imre mítosz meghatározását. **„a mítosz kollektív élményeket emelt a tudat szintjére, a kaotikust kívánva megfékezni, rendszerbe szervezni. Mint tudatforma képes volt egységbe fogni a praktikus és szellemi lét minden elemét, kijelölni az ember helyét nemcsak az ősi társadalmakban, de magában a kozmoszban is.”** Ebből a gondolatból jutottam arra a következtetésre, hogy a jelenlegi társadalmi helyzetét is jobban érezné a mai ember, ha biztosabb volna helymeghatározása a kozmoszban is. A vallás ezért volt részben önfékező erő, részben segítő, vezérlő szellem.

A világ nem ráció révén, hanem egy magasabb rendű képességgel, az intuícióval ismerhető meg. Így az észlelt idő sem azonos a tudomány által mért idővel. H. L. Bergson nagy eredményeket ért el a képi megismerés tudományos rangjának kivívásában. **„a tudomány csak a társadalmi felszín ismerheti meg, a mélyebb valóság feltárása csak intuíció segítségével történhet, ez a művészet feladata.”** A 19. sz. második felében, és a századfordulón a művészek komolyan is veszik e láthatatlan világ részét. (szimbolizmus, preraffaeliták)

Kézenfekvő az a felismerés, hogy az álmok képei, asszociációi hasonlóak az ősi mítoszokhoz és rítusokhoz, valamint a folklór elemeihez. Az álom és mítosz egy töről fakad, de eredetük ismeretlen. Freud ezeket a képeket „archaikus maradványoknak” nevezte, úgy vélte, hogy ezek a pszichikus elemek ősidők óta jelen vannak az ember elméjében. Freud az egyén tudatalattijáról beszél, de ő a tudatalatti alatt olyan dolgokra gondol, amit elfojtunk, vagy elménkkel cenzúrázunk. A mítoszok és rítusok által megjelenített képi világ sokkal gazdagabb annál, hogysem az egyén tudata által elfojtott ösztönök, vágyak világából le lehetne őket vezetni, vagy a cenzúrázott tudathoz lehetne őket kapcsolni. Carl Gustav Jung ösképekről beszél. Szerinte a világ ösképekre alapozott megismerési módja, semmivel sem alacsonyabb rendű, mint a racionális, fogalmi nyelvet használó tudomány világértelmezése. Szerinte a tudattalan psziché, nem lomtár, ill. elutasított psziché, hanem a benne rejtőző képek az emberi személyiség integráns részét alkotják, hidat jelentenek az ösztönök világa és a tudatos világ között. Véleménye szerint a **tudattalan nyelve a szimbólumokban gondolkodás**, a vele való érintkezés az álom. Eszerint az álomszimbolika a tudatos szférát gazdagítja. Álmaink képeiben múltunk és emberi lényegünk üzen. **Jung ezeket az ősi képzeteket a kollektív tudattalan részének tekinti. A kollektív tudattalanban jelenlevő ösképek az archetipusok.** Jung tehát a metafizika felé nyit, nem az egyén személyes egoja felé. Az archetipus tehát nála az **emberiség ősi tapasztalatainak lelkünkben megbúvó rétegét jelenti**, ösztönös és genetikusan öröklődő.

→Véleménye szerint, pl. a halál utáni továbbélés reménye valamiféle növényi metamorfózis képei révén nyer megjelenítést. A ciklikus visszatérés és megújulás képzei vagy az áldozati halál általi megváltás messianisztikus képei ugyancsak az ősidők óta jelen vannak a kultúrákban. Az intimitás, nyugalom képzei egy zárt térhez, sírbolt, barlang, ház, templomhoz társulnak, ezek egyszersmind az új életre való feltámadás lehetőségét is sugallják. A termékenységre vonatkozó archetipikus képek

mindenütt a Földet megszemélyesítő Nagy Anya képzetéhez társulnak. A felemelkedés archetipusát a fény-jelképek és az ég felé törő mozgás szimbolizálhatja. Az égi szférához tartozó hős-archetipus képze, aki tiszta fegyverekkel győzi le a káosz szörnyeit, minden kultúrában jelen van. A múltó idótól való félelmet, kiszámíthatatlan változásoktól való félelmet: a rohanó állat, rohanó éjszakai víz, vagy a testből elfutó vér jelképezi.

Jung óta számos kutató eredt már a téma nyomába. –Gilbert Durand, Mircea Eliade, Northrop, Frye- arra jutottak, hogy az archetipus egy alapirányultság, mely számos verzióban realizálódhat. **Eliade szerint, egy Ősmintát követő ismétlés. Eliade kiindulópontja, hogy a szent, az esszencia, megelőzi az egzisztenciát.** Valóságosan létezőnek minden kultúra elfogadja a Szentet. Mivel a Szent élménye az emberi tudat strukturális eleme, a vallások hasonlítanak egymáshoz, a vallási jelenségeknek van egy alapvető egységük.²

Hamvas Béla is metafizikai, azaz isteni eredetűnek tartja az archetipikus képeket. A Scientia Sacrában az örök létezőtől eltávolodott embert már csak egy látszatvilágban élő- „lény”-nek látja, ez a „szcientifista” modern ember. Vissza kell találni az ősforrásokhoz.

Gilbert Durand, Jean Piaget nyomán a gyermeklélektanból vezeti le az archetipusokat, elejti a metafizikai-alapokat feltételező elméletet. Azt elismeri, hogy ezek a képek szorosan az emberi lényeghez tartoznak. Mivel hiszünk a „képekben”, valami varázsra, erőre tesznek szert, és mítoszokat, vallásokat hoznak létre. Az archetipusokban való hit teremti meg az isteneket és az istenek tiszteletének kultikus formáit, a rítusokat. A jungi elméletnél maradvá: a vallások és hiedelmek a kollektív tudatalatti fejleményei. Minden vallásos ember hitének az a lényege, hogy az archetipikus képeket üzenetként, valamiféle isteni igazság megnyilvánulásaként fogja fel.

Nézzünk néhány példát. Pl. az Égi Atya, Ég Ura archetipusához a legfőbb intellektus és legnagyobb teremtő erő képzetét társítják, a mindenséget létrehozó legfőbb lényét. Az anyag képzetét azonban a Nagy Anyához kapcsolják. Mater→ Matéria. A felkelő Naphoz pedig, szinte minden nép a fenségesség és erő jelképét társítja, míg a Hold szeszélyes, kiszámíthatatlan a nőiség és vízi jelleg kötődik hozzá, miközben magában hordja a ciklikus visszatérés reményét is. C. G. Jung mindezeket a vallásos, mágikus képzeteket a kollektív tudattalan létével magyarázza. A vallást szerinte mentális terápiaként értelmezhetjük az emberiség szenvedéseire. A hősmítoszok azért univerzálisak, mert mindenütt az önzetlen hős az, aki legyőzi a sárkányt, kígyót, szörnyet, démont és megszabadítja az embereket a haláltól. **A hős imádása-numinózus-, azaz szent érzelmeket kelt.**

Az archetipikus szimbólumok azonban nem a jelölő (kép) és jelölt (üzenet) valamiféle megfeleltetésén nyugszanak. Ez a kapcsolat nem konvencionális. Nem egyenlő a jel a jelenséggel, amit reprezentál. Az archetipusok spontán kulturális produktumok, többet jelentenek, mint nyilvánvaló jelentésük. **A valódi szimbólumok egyetemes (kulturköröktől függetlenül létező) gondolati-képzeti sémákon (archetipusokon) alapulnak, ezért nem lehet ilyen szimbólumokat kitalálni. Az emberek által létrehozott, konvencionális, transzcendens eredettel nem rendelkező, profán jelkapcsolatok tehát nem valódi szimbólumok, hanem csupán csak jelek.** A szómágiában hívő ember a nyelvet sem tekintette csak önkényes jelnek. A kimondott szó magával a dologgal azonos. A jelölő és jelölt egymástól függetlenül nem is létezett.

„Az archaikus, hagyományos kultúrák ma is őrzik a nyelvnek azt az érzelmi erejét, ami ebből a szoros összetartozásból, differenciálatlan szinkretizmusból következik. A

² M. Eliade, A Szent megnyilvánulásai 1996. 7-12.o

fogalmi gondolkodás, az elvonatkoztató képesség fejlődésével azonban a nyelv eltávolodott önnön jelöltjétől, és a jelölő- jelölt viszonylatában kialakult önkényesség, konvencionális folytán a valódi szimbolizációra egyre alkalmatlanabbá vált.”³

Így az érzelmileg motivált archetípusok kutatása nem tartozik a szemiotika területéhez, nem szabad összemosni azok vallásos-mágikus jellegét. **A szenttel foglalkozó tudománynak ilyenképpen előbb meg kell szentelődnie, hogy fontos dolgokat mondjon a vizsgált tárgyról!**

A mágikus képek esetében nemcsak ikonográfiáról, hanem a képek teljes **ikonográfiai rendszeréről** beszélhetünk. Ezt a rendszert Gilbert Durand, „A képzelet antropológiai struktúrái” néven foglalta össze (magyarul nem jelent meg). Szimbólumtartományokba, szimbólumkörökbe ún. **konstellációkba** sorolta a jelképeket, ezek rendezői elvét pedig „dinamikus alapelvek”-nek nevezte. A szimbólumcsoportok összetartozását „**belső koherenciának**” nevezte és ez a belső koherencia a kollektív tudatalattit bizonyos „zónákra” osztja. Rendszere a bolygók és vonzásukban keringő többi bolygó rendszeréhez hasonlítható. Alapelve, hogy **nem maga a szimbólum formája, hanem a szimbólum jelentését meghatározó belső erő a döntő**. Minden képzeletkör tartalmaz egy belső dinamikus alapelvet, ami, az illető jelképkör koherenciáját biztosítja. A három legfontosabb képzeletkör: 1. felemelkedés, 2. vágás, harc a rossz ellen, a démon megsemmisítése 3. ciklikus visszatérés, regeneráció.

Az archetípusok egyetemes mátrixai kaphatnak partikuláris, helyi sajátosságokat, de a hangsúly az egyetemesen van, így kommunikációs erejük is határtalan.

A magyarul is megjelent nagy mítoszkutatók—V. J. Propp, R.Barthes, Claude Lévi Strauss, E. B. Tylor, W. R. Smith, J. G. Frazer stb.— a mítoszok jellegét kizárólag a társadalmiság oldaláról közelítették meg, nem érdekelte őket a mítoszok metafizikai igazságértéke. Természetesen, polcon tartandók. Most kezdjük egy kis boncolgatásba.

A zodiákus

A mitológiák az emberi élet és a Világegyetem végső kérdéseiről gondolatok egységes rendszerét alakították ki, bennük az ősnépek kezdetektől hagyományozott tudása, kultúrája testesült meg. **Mivel az ősnép emlékezete még őrzi társalányainak szellemiségét, az általa vizsgált égbolton is a lenti, általa fontos lényegvilágot jeleníti meg. A földi, természeti világ ugyanis egyenes folytatója az égi, kozmikus világnak, ahogy a Föld a Naprendszer szülőtte.** Ezért nem meglepő, hogy az emberiség első, évezredek át, tartó ősi, mágikus kultúrája a Nap pályáját állatalakokkal rajzolja meg az égbolton. Az Állatöv tehát az emberiség kozmikus, természeti, szellemi örökségének mágikus korszakában született...így szükségszerű, hogy a Csodaszarvas és az Állatöv is ugyanazon kultúra terméke kell legyen!”⁴ **A Csodaszarvas alakja tehát a Világegyetem értelemmel, érzéssel, étellel telítettségének csodálatos eszméjét hordozza.** E kozmikus világkép szükségszerű motívuma a Nap.

„Az égi jelenségek, elsősorban a csillagászatilag ismert precesszió, már évezredekkel ezelőtt modelleződött a természeti népek kultúrájában is. A föld tengelyének ez a megközelítőleg 26000 éves, ciklikus forgási periódusa határozta meg alapvetően az ókori kultúrák egyes jellemzőit, a szerint, ahogyan a Nap járja végig a Zodiákus csillagképeinek övét.” Ezek volnának az úgynevezett „időleágazások”? E szerint a Halak 2160 éve a mai kereszténység ideje (a Krisztus jele is hal), s e csillagállás kezdete Krisztus születése körüli időkre tehető. Ez a fordulópont az égi Halak-Szűz tengely egyik végpontja mentén. „Az időben visszafele tartó precesszió következő 1/12-ed része a Kos korszaka, kb. i.e. 2300-ig,

³ uo. 24.o.

⁴ Grandpierre Attila: Világegyetem szkíta-magyar Csodaszarvas jelképével Kapu 2001 06

melyben az Ószövetség szerint Ábrahám még kost áldozott, de Mózes is a Bálványimádókat „reformálgatta.” A suméroknál ekkor Dingir Bar-an Pir, a tündöklő égi bárány állt tiszteletben. Előtte i.e. 4500-tól a Bika korszakában En Lil, az égi bika tiszteletét találjuk, akit szintén szárnyas bika képében ábrázolnak. (Mezopotámiában a világtozást az égi bika törí fel szarvával. Európát is bika képében rabolta el Zeus→ Krétai bikakultusz). A precesszióban a következő, az Ikrék korszakának modellezése; nálunk megvan: a Hunor Magor monda Nimrudig vezet vissza a csillag-mítoszokba, de számos indián törzsnél is ikrek születtek első emberként. Ezt követi a Rák, majd az Oroszlán, ami az Aranykor királyi időszaká lehetett, az idők ősködébe vész, kb. i.e. 10-12000 év. Az emberiség legkorábbi emlékművének tartott Szfínx korát is sokan arra az időre datálják. Itt az oroszlán testű női keblű, emberfejú lény jelzi hogy elértük az Oroszlán- Szűz határát. A legősibb „ősanya-idolok” pedig a Szűz korára emlékeztetnek. Itt értük el a Halak- Szűz tengelyének másik végét a zodiákusban.” Azt hiszem, ezek után valamit mintha elkezdénénk „kapisgálni” és kezdjük komolyan venni a természeti népek emlékezetét, mely tele van a csillagállásoknak megfelelő keverék-lényekkel.

ARCHETÍPUS KÉPZETEK- Lélektani megközelítés

Tánczos Vilmos Szimbolikus formák a folklórban c. könyve nyomán

Az archetípusokkal foglalkozik. Végigmegy az összes meséinkben és folklórunkban föllelhető elemen. Sajnos nem áll módomban a teljes könyvet bemutatni, kivonatolni, de nagyon sokat segített felismerni a visszatérő típusokat. Gyűjtésem alátámasztásául mutatok be belőlük néhányat.

I. Az állatiság képe

C. G Jung úgy tekint a mesék állataira, mint a mítikus hősök lelkivilágának szimbólumaira.⁵ Az emberben benne él egy állat, azaz van ösztönszerű pszichénk, ez a psziché a mítoszokban, vallásokban, művészetekben, az állatiasság képeiben mutatkozik meg. Az állatok intenzíven foglalkoztatják képzeletünket, s hatnak lelkünkre (állatmesék). De mi is az állati jelleg lényege? G. Durand szerint az étellel telítettség, amit a mozgás fejez ki alapvetően. Durand szerint az állatiságot kifejező két mozgásforma a nyüzsgő és rohanó mozgás.

1. A Káosz archetípusa

Az ember számára a tömegszerűen megjelenő és kaotikusan mozgó állatok—sáskák, békák, bogarak, hernyók, lárvák, férgek, nyüvek stb. képe félelmetes. A kozmikus pusztulás—apokalipszis—szimbolikus megjelenítése általában általuk történik. A Káosz archetípusának kereszténységbeli megjelenési formája a pokol, amit örök háborgásban képzelünk el. A rend ezzel szemben mindig kiszámítható nyugalmat, biztonságot áraszt. Az Istenek világa így a rendezett Kozmosz, gyökeres ellentéte a démoni Káosznak. A farsangi- és lakodalmi játékokban először szimbolikus Káoszt teremtenek, majd a Káosz erőit megrendszabályozzák, legyőzik.

2. A rohanó állat archetípusa

A sors elől való menekülés motívuma. Ilyen a bolygó zsidó középkori története. Az embert üldöző sötét erőnek, a **végzetet hozó időnek** a szimbóluma a támadó, rohanó állat. Haláljelkép. → Apokalipszis lovasai. A mítoszokban a jelképiség alvilági jelleget kap, az időt jelképező rohanó állatok egyszersmind a pokol állatai.

A ló tehát idő- és haláljelkép. Sok mítoszban a pokol lovaként jelenik meg. Keresztény tanítás szerint az élet gyors múlását jelképezi, kapcsolatban áll a víz, mennydörgés képzeteivel, nyilvánvaló kapcsolata a Rossszal, Halállal (Jelenések könyve). A magyar hiedelemvilágban lólába lehet az ördögnek, lidércnek, boszorkánynak, bűbájosnak. Az ördögös lények az elvarázsolt embert „lóvá teszik”. A „kilóg a lóláb” pedig az ember alakot öltött ördögöt jelöli. A ló lehet a végzetet hozó idő. A sárkánynak –vasorrú bábanak –vaslovai vannak. (Vészt hozó Mars kozmikus megtestesülései). A kereszténységben Szent Mihály lovai veszik el az életet -ez a koporsót szállító eszköz neve. A néphit szerint lóval álmodni közeli halált jelent. A ló a mitológiákban gyakran a **lélekutazás** járműve→ táltosló. A sámándob a sámán lova. A lélekvivő ló gyakran

⁵ C. G. Jung 2003 234-246.

maga is lélekjelkép. A magyar ősvallás lóáldozata a ló lélekvivő szerepével függ össze. Dienes István véleménye szerint a halott hasonmása a ló szellemével kelt útra a messzi árnyszózatba. A lóáldozat különböző fajtái Ázsia-szerte megtalálhatóak.

Régi ivóedények csanakok fogójának stilizált lófejjel való ékesítése talán valami rituális okból történt- halálhoz kapcsolható? Az is lehet, hogy a fülek állatfigurákkal való díszítése valami mágikus védő funkció volt.

A bika, szintén a pusztító halál állata, nagy ereje és vad természete által. Jelképességében erősen hangsúlyos az alvilági jelleg. Az elszabadult bika maga az alvilági rossz. Szarvai a nagy erőt szimbolizálják, elszabadulása mennydörgést, halált jelent. A Toldiban is így vált a hős Miklós ellenfelévé. Gilgames is bikaszörnyet öl meg, Heraklesz is. A bika ambivalens tulajdonsága, mint asztrális jelkép fordul elő. Ebben az esetben az ellenállhatatlan kozmikus férfierő jelképe, rendet teremtő égi hatalom. Asztrális jelentésében a változást asszociálja. Kettős természete folytán a bika mindkét oldalon állhat: így a bikák küzdelme a táltos-képzetekben és az archaikus magyar népmesékben az ellentét-párok összecsapását jelképezi.

3. Harapó állatok- fogak szimbolikája

Mind a rohanó, mind a nyüzsgő állatok rendelkeznek a harapás képességével, így félelmetességük, ezáltal tovább fokozódik.(megmar, zabál, marcangol, elnyel, felfal stb.) Az állatiság e miatt az agresszivitás, kegyetlenség egyetemes jelképévé válik. A fog egyszerre szimbolizálja a védekezés és az agresszió képességét, végső soron erőjelkép. A különleges erőre vagy transzcendens képességre a különleges fogazat utal (magyar táltosok fölös foga, vagy foggal születés). A megölt sárkány fogait is megőrzi a hős, időnként földbe vetik, akikből extra erős harcosok lesznek. A harapás képzetének nyilvánvaló idő-és halál-vonatkozása van—az idő vasfoga—. A népi hímzéseken a farkasfogas, lúdfogas, fogas szintén valami ősi félelemre utal.

Ezen belül a farkas a gyermeki képzelet számára különös fenyegetettséget jelent. Az egész antik- kor félt tőle. A nyugati kultúrkörben a farkas a rablásvágy, ragadozás, falánkság jelképe. Domináns jelentéseleme az alvilági jelleg, így a Rossz, sötét erő princípiuma. A kereszténységben a kegyetlenség és alattomoság jelképe, mint a bárány (Krisztus) természetes ellensége. A népi kultúrában a farkas erőjelkép. A farkasgégében is varázserő van. A farkasember képzetet az ókori görögök ismerték, Európa-szerte elterjedt az ún. Werwolf- hiedelemkör.

A kutya, a holtak világához való tartozása folytán szintén lélekvezető. Az európai néphitben a kutyavonítás halált jelent. A kutya alvilági jellegét az alábbi palóc népdal is kifejezi: „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni, ott vannak a szőrös kutyák, abból lesznek a jó dudák.” A gonoszok gyakran jelennek meg kutya képében- kutyafejű tatár. Az oroszlán, tigris, jaguár kutyához hasonlóan Kronosz rokonai.

A vadkan az indoeurópai népek egyik legősibb, összetett jelentésű szimbóluma. Lehet ő is alvilági, halál képzetkörrel kapcsolatos, de ugyanakkor a természet ősi teremtő erejének a jelképe is. A görög mitológiában egy vadkan sebzi halálra Adóniszt, akinek véréből mítikus növények sarjadnak, így lesz a gabona és növényzet istene, akit majd gyilkosa képében imádnak. A mítosz tehát egy ellentmondást békít össze, miszerint az új élethez a halálon keresztül vezet az út. Nálunk Tonuzoba, Szent Imre halála, Vaszilka járás.

Ezek az állatok— **kutya, farkas, sárkány, oroszlán, tigris**— **gyakran égitesteket fálnak, így a világrendet veszélyeztetik.** A világ különböző népeinél a napfogyatkozás azonban csak egy ilyen állat tette alapján magyarázható.

A pusztító állatiasság képzetkörébe vonható a Nagyevő óriás mitikus alakja. A Fehérlófia típusú mesében, Fanyúvő, Vasgyúró, Kőmorzsoló is ide tartozik. Képiség szempontjából a megevés, elfogyasztás a sátáni kannibalizmus szimbólumai.

4. Az állat, mint a szexuális vágy jelképe

A 20. sz. elején eluralkodó pszichoanalízis divatja az állati jelleget kizárólagosan a szexuális libidó szimbólumaként fogta fel. Így a kígyó, hal fallikus jelképek, Jung ezekhez hozzásorolja a bika, bakkecske, vaddisznó, szamár, ló jelképeit is. Ez a definíció azonban egyértelműen túl tág. Gilbert Durand szerint azonban a fizikai agresszió gyakran állati szenvedéllyel és erotikus vágygal társul. A keresztény értelmezés a falánk állatot mindig is az ördög megtestesülésének tekintette. A húsfogyasztásnak és a harapásnak is erotikus jelképisége van: az étkezési hús megfeleltethető a szexuális húsfogyasztásnak.(nagybőjt)

A ló és ökör is lehetnek erotikus jelképek, mint zabolátlan nemi vágy, bőség szimbólumok. Lükő Gábor- „A magyar néplélek formái”-ban 1942- azt írja, hogy a ló maga ,lovas, ostor, sarkantyú férfi jelképek, míg a nyereg, kengyel, patkó- női jelképek. A lóval kapcsolatos tevékenységek, mint a megnyergel, meglovagol, ugrat, felpatkol, felszerszámoz, abrakoltat, fához köt, „megbéklyóz” pedig mind szexuális tartalmúak, az aktusra utalnak. (Ebben a témakörben több könyv is megjelent, pl. Szerelem kertjében, Hoppál Mihály, Szepesi Erika szerkesztésében több kiadásban.) Hasonlóan nagy szexualitással rendelkező állat a kakas, vagy a medve,(medvét alakító alakoskodó játékok) és a róka (rókatánc-obszcén szöveggel).

5. Totemállatok

Lélekvivő szerepük az állatok alvilági jellegével függ össze. Az alvilági jelleg termékenységképzeteket is tartalmaz. A halálban benne van az újjászületés lehetősége. Lükő Gábor szerint a ló és szarvas eredetileg lélekjelképek voltak. A magyar néphitben lappang egy totemisztikus felfogás, mégpedig, hogy az újszülöttben valamelyik ős kel új életre. A totemállatok gyakran erotikus tartalmú jelképek. A genetikusan minden bizonnyal össze nem függő változatok nagy száma a nemzetségalapítást eredményező állatüldözés mitikus témájának archetipikus jellegére utal.

II. A gonosz erői, ördögi- és démonképzetek

A világban jelen lévő Rosszra minden vallásnak teológiai magyarázatot kell adnia. A Gonosz erői általában tisztátalanok, gonosz szándékúak. Az állati agresszió, vámpírizmus, harapás, üvöltés, feketeség, vörösség, nemi vágy jellemzi őket. A Rosszat megszemélyesítő lények a magyar népi hitvilágban az ördög, boszorkány, lidérc, sárkány; rendelkeznek az alakváltoztatás képzetével (metamorfózis). A démonok elleni harcban fontos szerepet játszanak a keresztény egyház szentségi jegyei, szómágia és más mágikus-szimbolikus technikák. Az emberi világra törő démonok a népi hiedelem szerint a női nemi szerv látványától semmisülnek meg. Ezt antropológusok rontáselejtésnek nevezzük. Ez, pl. hatásos szélvihar, jégeső vagy igézés ellen. Így kerül a nemi szerv a román kori templomok faragványai közé. A fenék ellenségnek való

mutogatása az ó-és középkorban még démonelhárító, rontó mágikus cselekedet volt. A népi öltözeti darabok díszítményeinek eredetileg talán rontáselhárító-, védő funkciója volt. Ha a díszes cipőre, mellényre, szoknyára esik az első pillantásunk, nem rontjuk meg bámulásunkkal az illetőt. Különösen igaz lehet ez a szemek (rákszem, farkasszem, békaszem, köröm, békaköröm) ábrázolásánál, illetve a növényi ornamentika kétértelmű, pikáns értelmezése terén. (Ez saját véleményem is, mivel engem különösen visszatart az ábrázolástól az a motívum, amit dekódolni tudok.)

1. A sötétség archetípusa

Elsősorban az Idő archetípusa. Az időt minden kultúra az éjszakában és nappalban méri. Eliade szerint az idő azért fekete, mert irracionális és kegyetlen. Az éjszaka jelképei az állatszimbólumok pszichológiai rokonai. A sötét száj elnyeli a napot. Az éjszaka a szellemi értelemben vett tévelygés szimbóluma. Az Éj a Sötétség a mítoszokban az Őskezdet szimbóluma. A folklórban a vak ember a tudat árnyoldalát szimbolizálja. Ugyanakkor az e világi „nem-látás” ellenkező előjelű is lehet, amennyiben a transz-tendencia látását jelzi.

A halál vize, gyakran sötét, zavaros, vagy sárga. A sár, mocsár, zavaros víz a folklórban halál-és betegség jelképek. A folklórban a vízen való átkelés a túlvilágba kerülést jelenti. A túlvilág egyszerűen, másvilág, nem osztódik pokolra, purgatóriumra, mennyországra.

2. A sárkány

És most elérkeztünk a számomra nagyon fontos, kulcsfontosságú komplikált lényhez, a sárkányhoz. Állatiassága és éjszakai jellege miatt a sötétség-szimbólumok közé sorolhatnánk. A mennydörgés állata, vízi jellegű, halálhozó. Alakjában a vízi jellegű kegyetlenség harapással kombinálódik, e tulajdonság okán minden középkori bestiáriumban jelen van. A sárkány a félelem szülötte. Morfológiája is ezt fejezi ki: hullőszerű, úszólábú, olykor szárnyas. Szent György legendájában a kútból kijövő szörny minden nap felfal egy leányt. Az Ótestamentumban az Őskáosz megszemélyesítője. Az európai folklórban katasztrófális esőzéseket okoz, farka mozgásával szélviharokat, forgószelet támaszt→ így lett a kozmikus időjárás-jelenségek démona, mindenekelőtt vihardémon. Vízi jellegére utal, miszerint a vihasárkány halból lesz. A viharban közeledő sárkányt ráolvasások kíséretében valamilyen fémesszökkel,— kasza, fejsze, sarló— lehet a falu határától eltéríteni. A középkori egyház erre az oltáriszentség kitételét alkalmazta, és meghúzatta a harangokat. (A harangzúgás egyébként napjainkban —személyes tapasztalat— is hatott Máriapócson jégeső ellen, - lehet valami a hangfrekvenciák eltérítő hatásában.) A magyar néphitben, a viharban sárkányok verekednek, (nekem gyerekkoromban azt mondták, hogy Szent Péter kuglizik.) A vihart támasztó garabonciások lova sárkánykígyó szokott lenni. Meséinkben gyakran a kútban lakik a sárkánykígyó. Van is abban valami félelmetes, belenézni egy mély kútba, (sötét és visszhangzik, lent csillog valami) féltették is tőle a gyerekeket.

3. Haj, szakáll, köröm

A haj időjelkép, a folyóvíz hullámaihoz hasonlítható. A fésű a hajhoz kapcsolódik, ezáltal képes megjeleníteni a jövőt. G. Durand szerint nem a haj formája, hanem a **mozgása** az, ami kapcsolatba hozza a „folyó” vízzel. A hullám a haj belső lelke: a hullám az időhöz kötődik, a múlt visszafordíthatatlan idejéhez, → ezért szerepelnek a hajfűrtök emléktalizmánként.⁶ A haj és a fésű szerelmi varázslásokban, jóslásokban is helyet kapott. Ahogy analóg a haj a folyóvízzel, úgy termékenységsszimbólum is. Lehet a növényzet képe. A személyiség és haja között szoros kapcsolat van. A haj az ember életerejét hordozza. (Sámson és Delila) Egyetemesnek mondható az a képzet, hogy az ember fizikai ereje a hajában, körmében, szakállában van. A levágott haj megszerzése révén az ember megrontható. Aki haját vág, az annak az embernek jövőbeni útját befolyásolni tudja. A gyerekek haját egyéves korukig, néhol hét éves korukig nem szabad levágni.

4. A tükör, tükröződő felület (tó)

Köze van a halál vizéhez, tükörbe nézni annyi, mint részesévé lenni az árnyak, holtak világának. A másvilágjellegét erősíti az a tény, hogy a tükörben fordítva látjuk a világot, ami megfelel az ősi hiedelem képzetnek, hogy a másik világ a mienk fordítottja. Így tud átjárást biztosítani a másvilágba. Amikor halott van a háznál, az összes tükröt letakarják, hogy a halál ne lássa meg magát benne, mert megkettőződne. A dél magyarországi sokácok a halottaskocsi alá vízzel töltött tányért raktak, hogy az leessen és eltörjön, így örökre szétvált a jegyepár és a még élő, újra házasodhatott. A tükröt alkalmazzák jóslásokban, hogy láthatóvá váljék a szellemvilág, feltáruljon a jövő (Hófehérke mostohája). Csoma Gergely több csángó faluban gyűjtött fel még élő mágikus varázslásokat, melyben a lányok a jövőbelijüket keresik. Idő és lélekvonatkozások miatt a tükör eltörése szerencsétlenséget, halált jelent.

5. A kút és a kémény, a vízparton álló fa, fűzfa

A kút egyfelől tükröződő vízfelület, másfelől lyuk a földben, mely átjárás a másik világba. Emellett erotikus jelkép is. A víztükör két világ határát szimbolizálja. Így a mellé került fa is a világok határán áll. A fűzfa barkája szenteletlen állapotban mágikus, veszedelmes növény. A vízparton álló fához kozmogóniai, totemisztikus és sámánisztikus képzetek kapcsolódnak → kozmikus világfa, életfa.

III. Veszélyes, tisztátalan nőiség

A nőiség kapcsolata az időlegessel, holdszimbolikával. A szerencsétlen vízi elem fiziológiai megjelenése az emberi testben, a vér. A vér elfolyása az élet megszűntét jelenti. Így a „folyó” vízhez hasonlóan, a folyó vér is Idő és Haláljelkép. A kozmikus vizek, Apály, Dagály-jelenségek a Hold függésétől változnak. A menstruációs ciklusok és holdciklusok egybeesése miatt a Hold és vér kapcsolata nyilvánvaló. A Hold, mint időmérő tényező összekapcsolja a vér és víz, időre vonatkozó kapcsolatát. A Holdnak is van megtermékenyítő hatása, eszerint ültetnek egyesek fákat, magokat. A Hold nő és fogy, így szeszélyes, a múló időnek van alávetve. Ugyanakkor az örök visszatérés ígérete is. A menstruáló, várandós, vagy gyermekágyas nő tisztátalannak nevezetik. A

⁶ Gilbert Durand– A vallásos ember és szimbólumai, A szent antropológiája, A homo Religiózus eredete és problémája, Bp., Typotex, 120-122.

tilalom, tabu véleményem szerint védte is őket. Másrészt a termékeny nő kívül áll világunk törvényein, a másvilággal teremthet kapcsolatot. A hiedelem szerint megronthatja a vér a maszkulin férfierőt. A gyermekágyas nőt pedig, védeni kellett, nehogy termékenysége megrontódjon. (pl. megigézik, és elveszik a tejét)

1. A kegyetlen nő archetípusa

A végzet asszonya általános modellje minden gonosz varázslónak, undok vén banyának, szerencsétlen tündérnek, mostohának. Egyik megjelenése a vadászó asszony, Artemisz pl. A mitológiák gyakran feminizálják a szörnyeket, mint pl. a szfinksz, szirén. A démoni nő megjelenése a magyar néphitben a szépasszony, szépleány. (református kazettás mennyezetek szirénjei, sellői)

2. A kötöző nők és a csomók.

A megkötözés istenek és más természetfeletti lények kiváltsága. A láncok, kötelek, csomók a halál istenségeit, sorsot jellemzik. Több nyelvben is azonosság áll fenn a „megkötöz” és „varázsol” szavak között. Török tatár nyelvben a bog és bag egyidejűleg „kötés”, „varázslás” jelentésűek. Latinul a varázslás „fascinum”, a kötés „fascia”. Az oldás és kötés egyértelmű varázscselekedetek, egyaránt lehet ártó és védő funkciójuk is. Érdekes, hogy a „köt”-nek van egy „fog” jelentése is. Vagyis a fogadás, születés olyan titok, valóságos varázslat, aminek köze van a mágikus kötözéshez. A kötözés-bogozás mindenekelőtt a női istenségek, lények tulajdonsága. A magyar boszorkányok csomók, ún. „guruzsmák” segítségével végeznek **rontást**, ún. „megcsináltatást” → **Analógiás mágia.** A **varázscsomó**, minek neve Boldogasszony bog, tulajdonképpen egy női istenség attribútuma. A zsebkendőre emlékeztetserkentés képpen kötöttek bogot, még anyám is. Voltaképpen a megjegyzendő dolgot, mágikusan kötötte oda. A halott ruháján viszont nem lehetett bognak, vagy gombnak lenni, mert ez a lélek távozását nehezítette. A halott nők haját nem szabad befonni, kendőjüket bogra kötni. Uno Harva, altáji népekről írt tanulmányában (nem olvastam személyesen) ezt azzal magyarázza, hogy ha halotton megoldunk minden fonatot, szalagot, bogot, akkor lelke könnyebben szabadul földi kötelékeiből. Eliade a jelkép ambivalenciájáról azt írja, hogy a csomók betegséget is okozhatnak, de távol is tarthatják a kórt. A zsinetek, csomók rontani képesek, de meg is védhetnek a rontás ellen. A lényeg tehát, az **irány**, ami a kötés aktusa számára megszabott, így lesz belőle jótékony vagy kártékony.

3. A fonal, szál, a fonás és szövés

Mint a lebegő haj, így vonatkozik a fonal is a múlt időre. Alapvetően feminin jelkép, az állati jellegű nőiség képzetét erősíti. Sorsszimbólum (Penelopé). A fonal közismerten a Végzetet megszemélyesítő görög moirák- római párkák attribútuma. A fonal vagy a fonalat helyettesítő hajszál az állandóság, biztonság szimbólumai. A „beszéd fonala”, a „gondolat szálait továbbfűzi”, „cselekmény fonala” mind a folytonosság, folytatás jelképei. A fonal jelentheti a helyes utat is, ezért ad Ariadné Thészeusznek, a labirintusból való kitaláláshoz. A labirintus itt minden átláthatatlan, bonyolult dolog szimbóluma. A végzet asszonyát gyakran feleltetik meg a póknak, aki ármányos hálót sző.

4. A „főző” nő

A főzés, hasonlóan a kötözéshez, fonáshoz, szövéshez ugyancsak mágikus tevékenység. Lehet ártó és gyógyító hatású. A boszorkányok attribútuma. Mágikus jellegét a kavarázó mozdulatok, forró gőz, hevítés, és az edény feminin jellege—mely magába fogad—adhatja. A nyelvünk is kifejezi a „kavar”, „kifőz”, „megfőz valakit” ármánykodó, pejoratív jellegét.

SZELLEMI KULTÚRÁNK

A **túlvilág** fogalma központi helyet foglalt el a törökség vallási képzei között, összefonódva a babonák igen szövevényes világával. Ennek a gondolatvilágnak az összességét SÁMÁNIZMUSNAK nevezzük. → Maga a sámán szó a tongúz nyelvből való. A törökség a sámán szó helyett a KAM szót használta. (Attila egyik apósa – EŠkam— társ-sámán, egy másik hunnak a neve –Atakam- Atyasámán volt.) A karlukoknál a saġun szó jelentette a sámánt, illetve magas méltóságot, az ata-saġun, meg orvost.

Zelenine_Le culte des idoles en Sibirie, Paris, 1952 szerint a régi török népek sámánizmusa a totemizmusban gyökeredzik. **A totemizmus eredetét abban látja, hogy a primitív embernek feltűnt a számára ártalmas állatok emberfölötti tulajdonsága – a láthatatlanság- a ritkán láthatóság – a titokzatosság, azok hirtelen eltűnése. Ebből az élményből fejlődött ki az ártó szellemek- démonok- fogalma, majd a szellemek fogalma általában.** Az emberi társulás tényét kivetítették az állatvilágra, s részben a növényvilágra is, → ott is nemzetségeket láttak. Ezekkel az állatokkal mintegy szövetségre léptek, **ŐSEIKKÉNT** tisztelték őket. **Pl. a 24 ogúz törzs mindegyikének ragadozó madár az őse.**

— Az oguzok kánjának fejedelmi címere, a kétfelé nyitott szárnyú turul⁷- (a hat oguz nemzetség mindegyikének másfajta sólyom, sas volt a fejedelmi jelvénye). A ragadozó madár totemek emlékét személy és családnevek is megőrizték. Toghrul, a turul a szeldzsukidák őse, és testvére Csakir, az ölyv. 'Aleppo török fejedelmei uralmuk megalapítójához hasonlóan, „ben i Aksonkor”-nak, azaz fehér sólyom fiainak nevezték magukat. A mameluk török dinasztiának

12. századi fejedelmét Lacsin-nak azaz „nemes sólyom”-nak hívták. Tugan-sah, azaz „sólyomfejedelem” volt a 11. századi transoxanai törökök birodalmának nagy uralkodója, éppúgy, mint az 'utolsó szeldzsukida'. A sast, a felbukkanó nap gazdája- uraként-teremtőjeként tisztelték, s csak az ember képére formált istenlények hitének kialakulása után vált belőle az istenek és az emberek között közvetítő, szerencsét hozó, oltalmazó lény. A sas mindenféle tudás hordozója, úgymint a sámán tudományáé, vagy a kovácsmesterségé, költészeté, de legnagyobb áldása maga a tűz. Róheim Géza, a **dinasztia-alapításhoz kapcsolódó álmokat a totemkultuszban látta.** Adorján Imre „A turul gyermekei” című tanulmányában részletesen ismerteti a jakut, burját és türk párhuzamokat, ahol az Emese monda szintén megtalálható: azaz, **a ragadozó madár képében jelentkező kozmikus apáktól áldott állapotba került asszonyok természetfeletti képességekkel rendelkező fiaikat szülnék.**

<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/turulgyermek1.html>

⁷ Képek forrása: <http://www.ofkparis.org/english/nemrut.htm> —

Ezeknek a jelképe volt a bőrből, nemezből kivágott vagy fából faragott **ONGON**. **A meghaltak, különösen a fejedelmek és sámánok szellemei is költözhetnek ongon figurákba.** Hogy ki lesz ongon, azt a sámán határozta meg. A tudományos irodalomban az indiánoktól átvett **TOTEM** szó a törököknél az ongonnak felel meg. **Totemisztikus állatös-nevek szerepelnek a török népek személynévadásában is.**⁸

A korai sámánisztikus elképzelés szerint a túlvilág az alvilág tükörképe. A fejlett samanizmus szerint azonban az égnek, azaz a fény birodalmának is, meg az alvilágnak is több rétege, szférája van. A két birodalom között van a Föld és az emberek. A mindent alkotó égi Isten, az egyetlen világrendező, Égisten, a világrend fenntartója a Tengri= Menny- ben lakik. Eredetileg csak ebben az egyetlen Istenben hittek. Ez tökéletes összhangban van a régi törökség patriarchális nagycsaládjával.—Az Ég –másutt a Nap, az Úr-mint a földön a családfő és alája vannak rendelve a csillagok, természeti erők, mint a társadalmi szervezetben az uralkodónak a méltóságok, családfőnek a családtagok. Tengrihez nem fordulhattak az emberek közvetlenül, csak a közbülső szférákban lakozó szellemeket vagy a paradicsomba jutott őseik lelkét kérhették közbenjárásra. A kérést, hogy a felsőbb szférába közvetítsék, a sámánokat kérték meg. Kábító füstöléssel, rituális, végkimerülésig végzett tánccal epileptikus görcsökhöz hasonló állapotba, önkívületbe, révületbe hajszolták magukat, látomásokat éltek át, míg lelkük a szellemvilágba repült, betegségűzés céljából az ártó szellemekkel küzdöttek. (Ördögűzés)

A magyarságnak a kereszténység előtti hitelemei nagyjából megegyeznek a fenn vázoltakkal. A sámán— **KAM** — tulajdonságai népmeséink természetfölötti tulajdonságokkal rendelkező **LÁNG** vagy **ÁLLATALAKOT** is öltetni tudó táltosaiban testesülnek meg. Az ősvallási elemek ma már csak a nyelvkincsből és népmeséinkből, valamint temetőinkből hámozhatók ki.

⁸ A totemizmus jelentése: vérrokon, majd ebből következően→ törzsjelvény. A vérrokon kifejezés arra utal, hogy a törzs vagy nemzetség természetfeletti kapcsolatban áll egy állat vagy növényfajttal, amely rokon és barát→ és ugyanígy totem az őst ábrázoló tárgy vagy szobor is, amelyben reduplikálódik maga az eredeti totem. A totemizmus tehát egységes világfelfogás, ugyanakkor egyfajta **rendezési kísérlet** az egyes törzsek eltérő természeti eredetére, származására vonatkozóan. A vérrokonságot nem döntő érvényűnek tekintő korszakokban a totem kollektív felosztásában való részvétel ill. egy totemhez tartozás jelentette a rokonság fogalmát. A más törzsből való ember-totemek ellenségnek voltak tekintendők.

A LÉLEK FOGALOM

A honfoglaló magyarok is a lélek pluralizmusát hihették. ⁹Megkülönböztették a **testi lelket**, azaz az **életlelket**, amely mindenfajta életműködés, értelmi-érzelmi képesség hordozója, s ez „leheletlélek” formájában nyilatkozik meg. Az utolsó lehelettel következik be a halál.

E mellet ismerték a testtől teljesen független **szabadlelket** vagy **árnylelket**, amely a testi lét ideje alatt el tudott szakadni az eleven embertől. Erre jó példa, amikor a lélekvesztéses betegségekkor a táltosok vissza tudják hozni az elkóborolt szabadlelket. A táltos napokra képes volt életműködését is leállítani, hogy „utazása” során megkereshesse az árnyéklelkeket, vagy kapcsolatba kerüljön az égiekkel. Ilyenkor tilos volt idő előtti zavarása, mert az az életébe kerülhetett. Az árnylélek normál esetben, az ember koponyájában lakik. Az árnylélek az egyén halálakor túléli a halált, az ember szabadlelke, mint testetlen, anyagtalan lény bolyong tovább és képviseli az eltávozottat. Hívásra vagy kéretlenül bármikor meg tud jelenni az övéinél. A „hálni jár belé a lélek” mondásunk is ezt, a testtől elválni képes lelket jelenti. A halott árnylelke képes félelmetes és veszélyes szellemként hazajárni; ezért volt fontos a halott méltó búcsúztatása, minden haragosának megbocsátása. Csakis ez az árnyéklelek félés készíthette 954-ben Bulcsút Cambriában arra, hogy testvérének dárdahegyre tűzött fejéért cserébe minden addigi zsákmányát odaígérje. (Ajánlatát nem fogadták el.) Ezért érthető meg a nagyszentmiklósi aranykincsen levágott fejet cipelő győztes hős ábrázolása. (Ezt felismerve 955-ben Augsburgnál, Lél és Sur tetemének bitófán kellett száradnia. Ezért készítettett 971-ben a besenyők vezére, Kurja a megölt Szvjatoszláv kijevi fejedelem koponyájából ivócsanakot.) Meséinkben is gyakran előjön ez a motívum, amikor a másvilágról megszerzett koponyával, vagy az élet vizével a halott még feltámasztható.

Az obi ugoroknál biztosan kimutatható, hogy a túlvilági öröklétben nem hittek. Azt tartották, hogy az elhalt **árnylelkének második halála is bekövetkezik**, s ekkor árnylelke egy nemzetségének csecsemőjébe száll át. Bizonyos fokig ez érthető: hisz az újabb és újabb gyerekek kárpótolták a családot a nagyszülők elvesztéséért. Ahol a világ rendje még nem borult meg, és születnek gyerekek, még ma is így hiszik. Ez a bizonyos lélekvándorlásba vetett hit a **világsszellem**, az elrendeltetésbe vetett hit. Ezáltal, ha nem sikerül elrendelésedet e világon teljesíteni, tovább kell küzdened, mígnem beteljesíted. Ezt egy nagyon magas fokú életigenlésnek, küzdeni akarásnak tartom. →Talán ez a szakrális gondolat emelte ki az emberiséget az állatvilágból.

Mint láttuk, a halottkultusznak ezért nagyon nagy jelentősége van a közösségre nézve. Így érthető meg a sok régészeti feltárás, ezért fontos, milyen rítusokkal búcsúztatták halottaikat. A halotti maszk, a szemek eltakarása, a hozzátartozókat óvta a halott ártó tekintetétől, de a maszkon megjelenítették a halott belső személyiségét is, nyitott szem- szájüregei által eligazodott a túlvilágban. A napszimbólumok is azért kerültek a sírokba, mert a nap és égitestek mozgása szemükben az életet s halált szimbolizálta. Azt gondolták, hogy a nap végén lebukó napot a világ végén élő szárnyas griffek fogadják, s szárnyaikkal segítenek neki fölemelkedni. Ezért gyakori ez a motívum a sírokban a magyaroknál, avaroknál, stb.(Rakamaz, Zemplén, Karos, Benepusza, stb.) A samarkandi Sir-dor Medrese-nek timpanonján 1619-ből való ábrázoláson még oroszok mögül kel fel a nap, ill. az oroszok nyelik el a napot.¹⁰

⁹ Dienes István: A honfoglaló magyarok és ősi hiedelmeik— Uráli népek c. könyv, 83. o

¹⁰ Kunst des Islam, 236-os kép, én csak hivatkozom rá.

Európa Ázsiában kezdődött

Előzmények: a folyamatok végiggondolásához sajnos időben nagyon messze kell kezdenünk.¹¹

Az alapvető különbséget a sztyeppei kultúrák európaiktól eltérő tulajdonságain keresztül kell megértenünk. Évezredek alatt alakult ki a civilizációs forma és kultúra, amit sztyeppeinek nevezünk. Nincs értelme érték alapon összevetni az ettől eltérő földrajzi környezetben létrejött kultúrákkal, mert nem összevethetőek ily módon. Ahogy a népvándorlások hullámai Európában mindig megtörték az Alpoktól nyugatra, mivel nem találtak a megszokott létformának megfelelő „életteret”, úgy a „Drang nach Osten” is csak időben és térben tudott lokális sikereket elérni kelet felé. Ekkora területek benépesítéséhez találta meg az ember egyik hűségese társát, a lovat. **A lóvontatás és lovaglás egy csapásra megsokszorozta a lakható föld felületét. —Ez alapján bátran fogalmazhatunk úgy, hogy a helyhez kötött „parti” civilizációs forma mellett a lovas civilizációs forma létrehozása az emberi intelligencia egyik legnagyobb történeti teljesítménye.**

Az ókor közepén az un. víztelen térségek közlekedés híján teljesen lakatlanok voltak. Kisebb folyók, patakok vidékén apró diaszpórák vegetáltak. Egy új civilizációs forma, melynek segítségével a társadalom-képződés a belső kontinentális térségekben is lehetővé vált, hosszú évezredekig vett igénybe

— „lovas” → emberi alkotás, vizek háta helyett lovak hátára ültetett társadalom → a KASPI MEDITERRÁNIUMBÓL indult ki 7-8000 évvel ezelőtt.

Egész társadalmak mozgathatóságához óriási tömegű lóra van szükség → a tenyésztés, tartás, politikai erők, életforma meghatározója. Az európai értékelés a nomád életformát alacsony civilizációs fokúnak tartja, egy kezdetleges lépcsőfoknak. (Nincsenek monumentális emlékeik, mert egyszerűen nem ez a lényegük.) Ugyanakkor néhány pregnáns különbség kirajzolódni látszik:

- földrajzilag mozgékonyak, a helyhez kötött szükségleti cikkeket nem szállítják, hanem felkeresik.
- Az urbánus a monumentalitást tiszteli, a nomád a gyorsaságot.
- Az urbánus anyaga a kő, márvány, a nomádé a bőr, fa, csont, nemesfém, s minden, ami könnyen szállítható.
- Az urbánus tunikákban, földig érő leplekben, tógákban jár, nagyobb karimájú kalapban, a nomád fehérneműt hord, kabátot, csizmát, nadrágot, csatokat, öveket, és sapkát.
- Bevezeti a nyerget, kengyelt, négykerekű kocsit, kovácsolt fegyveracélt, a kardvívást, ötvösséget, lótenyésztést, nyilat, pányvát stb.

A vízi közlekedésre épült civilizációnak vannak fokozatai: folyami-, mediterrán, óceáni- a hajók óriási kapacitásnövekedésében nyilvánul meg.

Azonban a lovas-nomád társadalom is megrekedt 1000 körül, hisz a ló gyorsaságát nem lehet lényegesen megsokszorozni. Tovább nem koncentrálnak, hisz nagy területekre van szükség, amit együtt kell tartani és megvédeni, ha erre nem képes → szét kell hullania. A nagy ókori és koraközépkori lovas-civilizációk szétesésének nem az alacsonyrendűsége volt az oka, hanem az emberiség dimenziójának növekedése. → Nem igaz tehát, hogy a nomád alacsonyrendű volna, a letelepedett, pedig magas. Egy

¹¹ - Padányi Viktor Dentumagaria című könyve alapján próbálom meg ezt összefoglalni.

százezres társadalom minden tagjának hihetetlenül szervezettnek, műveltnek, katonailag fegyelmeztetnek kell lennie, hogy nomád lehessen. Ez tehát évente kétszeri-tavaszi- őszi- ingaszerű legelőbejárást jelent egy nagyobb területen belül. Napközben csak olyan távolságokat lehet megtenni, hogy a legközelebbi itatás már víz-közelben érje őket. Ez kiépített önvédelmet, határvédelmet követel. Az állandó ipari szükséglet miatt biztosan vannak letelepült céhek, mesterek, kereskedők, bányászok stb. Ekkora tömegnek, ha legfőbb bázisát az állattenyésztés jelenti is, csak egy része lehet teljesen nomád.

Kr.e. 50- Kr. u. 250-ig az akkor már 2000 éves szkíta világ harcát keleten Kína, nyugatról Róma morzsolja le. Macedóniai Nagy Sándor kérészt életű ázsiai világbirodalma széthullása, a macedóniai satrapák elkergetése után. Kr. u 250-ben újraszerveződik a Kaspi- mediterrán- világ: **a Kaspi tenger keleti régiójában, ez időben újraszerveződő hun királyság, a tenger déli-délnyugati régiójában ugyancsak ebben az időben újraszerveződő avar- úz királyság (Párthia) és a tenger nyugati régiójában a Délkaukázus Kur Araxes vidékén újraszerveződő szabir királyság ugyanahhoz a fajhoz tartozó és azonos eredetű rokonépek világa volt.**

Ha Európát illetően, egyáltalán lehet önálló civilizációról beszélni→ azt csak a földrész keleti felében, a Kaspi -Kaukázus -Fekete- tenger- Al-duna régiójában **kereshetné.** Nyugaton, északon, középen egyetlen város nem épült, nincsenek írásos emlékek, semmi, a középkor elindulásáig. Európa nyugati, északi, középső térségében a középkor kezdetéig teljes a történelem előtti félhomály, amelybe csak a déli peremsávba világít itt-ott be a délről érkező mediterrán napsugár.→ Ny-Európának ókora nincs, Kelet-Európának van. A nyugati részt egy központilag irányított és globálisan vezetett háborúban a keleti rész hunjai fogják meghódítani. És nem fordítva. A keleti rész mintaszerűen megszervezett közigazgatási, diplomáciai és hadi gépezetéhez összehasonlítható nem-mediterrán politikai gépezet nyugaton nincsen.

Mezopotámia→ minden idők civilizációjának megteremtője évezredek sorával előzte meg Európát, éppúgy Ázsia teremtményei, a Kaspi- mediterráneum, a Kaukázus régió, Kis-Ázsia, India, Kína, Japán, Mandzsúria és az egykor Szibériának nevezett Ny-Ázsia.

A görög csodának nevezett Hellasz csak akkor lenne csoda, ha azt csakugyan európai „nordikus” indogermán hordák teremtették volna. A Partenon a balkán déli csücskén, vagy a Fórum Románium az Appenin- félszigeten éppúgy Európától idegen világ, idegen génusz, faj, szellem mesterműve, ahogy az Alhambra, vagy az Alkazar. Az un. „ókor”, annak a valaminek a helyén, amit ma Európának hívunk, őskor, primitív, történelem előtti idő. **Európa a mediterráneum széthullásakor a Kr.u. 5. sz.- ban születik meg.** A Mediterráneum egy merőben más, külön világ volt, Európának semmi köze nem volt hozzá és utódainak is csak annyi, amennyit ezer évvel később átvettek belőle.

A felszínesen romanizált európai képtelen a régi bonyolult társadalmi, politikai és gazdasági szervezethez fenntartására. A tér gyorsan aprózódik→ a római civilizáció darabokra török, lehanyaglik. Az úthálózat elpusztul, hidak, viaduktok beszakadnak, a városok elszigetelődnek. Az 5. sz. közepétől a 8. sz. végéig nem alapítanak egyetlen várost sem. A 19. sz. -i archeológusok álmélkodva fedezik fel a római utakat, városokat. Európa vérségi diaszpórák rendetlen halmaza. A Kelet-Római Birodalom egy darabig összetartja a mediterrán világot, mikor azonban az arab imperializmus megfosztja ázsiai birtokaitól, legyengülve kiszorul az európai élet irányításából; teljessé válik a KÁOSZ. Két emberöltő,- míg kiemelkedik a zűrzavarból az új földrész első rendezője a hanyatló Meroving család palotagrófjainak leszármazottja, a nyugaton furcsa és szokatlan hangzású nevet viselő Karulu Magnus (akinek anyja avar, neve karvalyt jelent).

A szasszanida hatású állatalakos ábrázolás, építészeti elemek elterjedése

Ghirschman egyértelmű bizonyítékokat ad arra, hogy a pártus-szasszanida ábrázolás, a szíriai, anatóliai, perzsa hatások hogyan mentődtek át az örmény kereszténységbe, a bizánci és román formakincsbe. Tehát ennek a kultúrának a kigyűrűzése sokkal hamarabb megkezdődött, mint a X. sz., s a görög hatásokat messze felülmúlta. Seleukidában Balás (Balakhs) kormányzása alatt (496-499) a **nestorianizmus** volt az egyetlen vallásforma, mely Jézust magyarázta. A nyugati Iránban, Charg szigetén, még található kultikus emlékhelyek, síremlékek, amelyeket nestoriánus papok közössége alapított a 3-7. sz. - ban. **A heftaliták, akik saját meghatározásuk alapján kusánok, valójában fehér hunok voltak, döntő befolyással bírtak a 460-530 közötti időszakban. Az ő idejükben a nestorianizmus találkozott a szepteppei kultúrából hozott formakincessel.**

A tudomány számára a perzsa birodalom hatása a keresztény közösségekre kétségbevonhatatlan. (A sokterű paloták, tornácok, lakóterek, fogadóterek 'ivan'-ok, párhuzamos bolthajtások, kupolák a szomszédokat csodálattal töltötték el.) Ez a templomtípus terjedt el a Földközi tenger és az Adria partján az 5-11. sz. -ban. Katalán központi területeken a X. sz. -ban. (Santa Maria d'Amer, Santa Cecilia de Montserrat, Saint Martin du Canigon).→ A keresztihajó prototípusa– Eiwan-e Kercha– II. Shapur (309-379) által alapított szasszanida városban található. A relief faragások, szimmetrikus elrendezések, frontális ábrázolás, életfát tartó királyi állatok, palmetta motívum ábrázolása mind innen került át a környező népek művészetébe és közvetítésükkel a román művészetbe. Ghirschmann korrekt táblázatokat közöl dátumokkal a szasszanida hatások összegzésére: Kisázsia, Itáliára, Bizáncra, Egyiptomra, Európára, Szibériára, mohamedán területekre, Kínára, Japánra, Indiára és Közép-Ázsiára gyakorolt hatásairól (252, 280, 340, o). A keresztihajó közép kupolával Bishapur szíriai előképeit követve Kisázsiaiban, **Sarvistánban** jelent meg. Ez bizánci provincia volt, s **innen másolták a palmetta motívumot a 9-10. sz-ban Germigny des Pres-ben** (Franciaország). A fülkeboltozat szíriai központokból jutott el Ravennába, (innen második hullámként Achenbe) Bizáncba, vagy Splitbe, Diokletianusz 4. sz.- i palotájának boltozásaként. Vele együtt az okzident, azaz az ún. Westwerk, egész Galliában ismert lesz.(Saint Pierre Vienne /Isere/5. sz.)

Ikonográfiai átvételekről is beszélhetünk: pl. a háromkirályok–mágusok– imádása előképe a szasszanida nemesek tisztelgése I Shapur előtt, vagy a Bishapur relief, Naqs-e Rosztam-ban. A mithraizmus és az eukarisztia egybeolvadását, Mithra és Jézus személyének összevonását is láthatjuk. Jézus kéztartása a mithrasz kultusból vett ábrázolás. (Jézus születésének dátuma a téli napforduló, azaz a Nap születése.)

Először az archamenida és iráni területeken jelent meg a stukkodekoráció (Warka, Assur, Hatra, keleti provinciák: Nisa, Kuh-i-Chodsa).¹² Az ún. emberi fejek, maszkok Hatrában, Duraban, Babylonban, Ekbatana-ban jelennek meg először. Geometrikus motívumok, falfestések (I. sz) Kuh-i-chodsa- ban.¹³

¹² „Nichts kennzeichnet besser das Eindringen des Orients in die griechisch-römische Welt als diese neuerliche Verwendung des Stucks in der Architektur, eine Technik, die sicherlich aus den östlichen Provinzen Irans stammt.”37.o. Ghirschmann: Iran

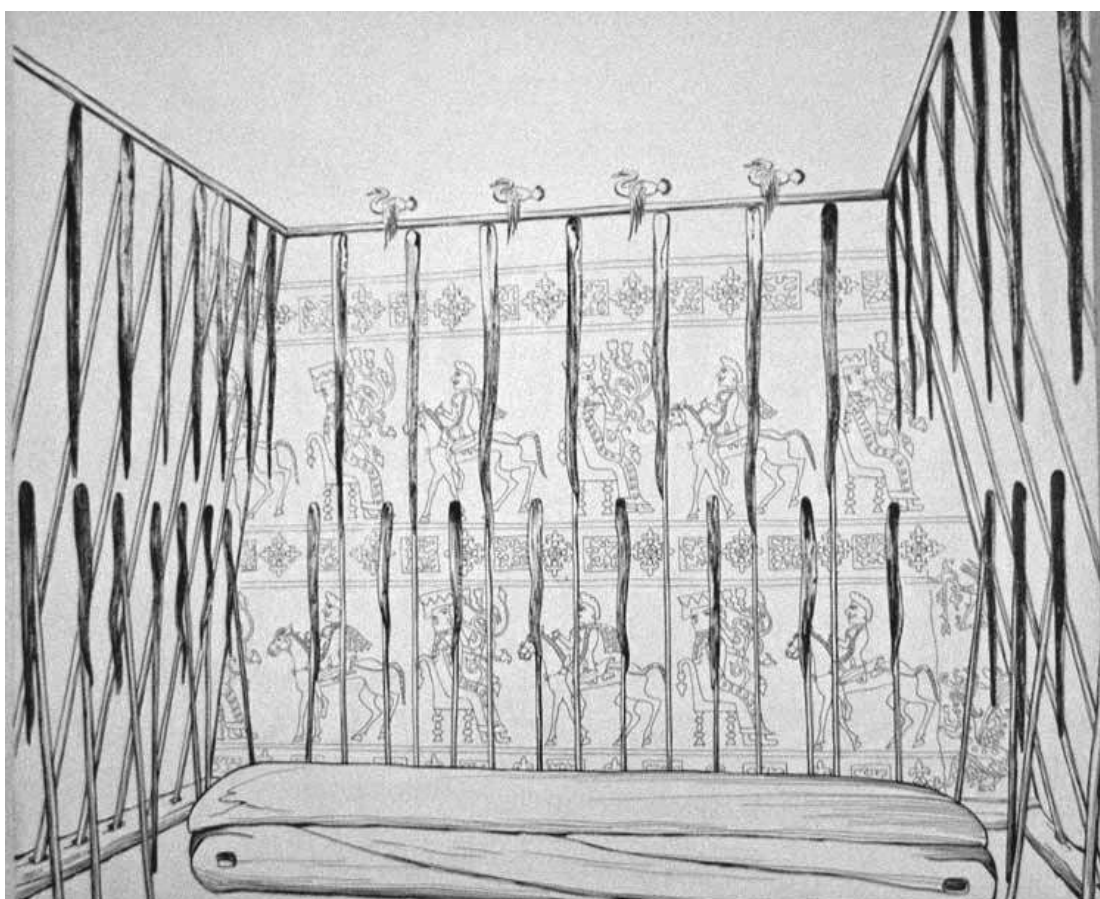
¹³ „Man sieht **Akantusblätter, die auf eine Palmette orientaler Herkunft** aufgesetzt sind; diese hybride Kombination war die Urform eines Motivs der Stuckverzierung, das später in sassanidischer Zeit häufig angewandt wurde. Rein hellenistischen Ursprungs ist dagegen das Motiv des geflügelten Eros, der sich hier jedoch mit einer Bewegung auf sein Reittier schwingt, die völlig erstarrt scheint. So haben

A selyem út textilkereskedelme

Innen azonban térjünk ki egy kicsit a selyem út textilkereskedelmének mindeneket befolyásoló szerepére. A **textilművészetben** is hasonló jelenségek tapasztalhatók, mint az építészetben.

A szkíta harcosok képei közül a czertomlyki sírban találjuk a legtisztább rajzot. Testhez simuló kabátot látunk, hosszú szűk ujjal. Félcombig érő hosszúságú, oldalt csukódik, és bőrvvel kötötték le. A nadrág szűk, de néha ráncolt, bő. Hosszában csíkos. Puha, rövidszárú csizmájukat bokában megkötötték. A kabát prémmel szegett és sorokban felvarrt aranylapok fedték. Anyagát tekintve bőrből való lehet, csak a ráncolt nadrág lehetett vászonanyagból. A fejtakaró sapka mindig hegyes, csúcsos. Az oxusi kincs arany plakettjén egy hátrafele kunkorodó, nemezféle sapkát- baslik- láthatunk. Ruhájukon a hímzett dísz már kimutatható.

A legrégebb textilleleteket a jégbe fagyva találták Pazyrikban, Noin Ula-ban. Pazyrikból származik a legrégebbi szinte épségben megmaradt selyemből csomózott perzsa- szőnyeg. Bordúrijében körbe szarvasok lépkednek.¹⁴

vorderasiatische Traditionen selbst an der Entstehung berühmtester griechisch-römischer Vorbilder teil.”41. o. Ghirshmann: Irán

¹⁴ Térrekonstrukció a sírkamráról: meglepő felismerés, hogy az ismert nemez részlet nem egy központi kompozíció, hanem egy összefüggő fal része. Valóban fenséges lehetett.

Pazyryk, Noin Ula – és kisugárzásuk

Az első nemezeletek az Altajból, Szibéria megfagyott területeiről származnak **kr. e. 1200-ból!** A közhiedelemmel ellentétben a szkíták nem voltak ellenségei a megtelepült életmódot folytató népeknek, hisz velük kereskedni kényszerültek. **A szkíták a Fekete-tenger északi partvidékén épült görög gyarmatvárosokba gabonát (!) és aranyat is szállítottak. A keletebbre lakó későbbi nomádok az Aral- vidéki, horezmi és közép-ázsiai szogdiai városokkal, a Belső-Ázsiában élők pedig, Kínával kereskedtek.** A pazyryki feltárás vezetője Sz.I. Rudenko volt.

Mivel a nomádok legfontosabb vagyontárgya az állatállomány volt, —ez biztosította nekik az élelmet és a jurtaikhoz a gyapjút—gyakorlatilag a gyapjúból készült nemez tette élhetővé az életet. Fonással és nemezeléssel a ködmönök, kepenegek, csizmák harisnyák, a teljes ruházat mind előállíthatók voltak. A durva gyapjút használták a jurta fedésére, s erre csak ez volt alkalmas. A gyapjúból levő faggyú, lanolin víztaszítóvá tette, míg az erős nemezeléstől oly sűrű anyagot kaptak, amely a viharos, zord szelek ellen is védelmet nyújtott, és ellenkezőleg a nagy meleg ellen is szigetelt. Egyébként a gyapjú egy lélegző és élő anyag, soha nem használták az elhalt állat szőrét, s mivel nem kellett az állatot megölni a buddhisták is bátran használták.(A selyemhernyó halálát okozza a fonál ellopása). A gyapjú kepenegek megvédték a lovat a hideg és a szél ellen. A hosszú kepeneg egyben a lovat is betérítette, így a ló és lovasa kölcsönösen melegítették egymást. Más alkalommal takaróul is szolgálhatott, vagy menhelynek éjszakára. Alatta a paraszat szállító eszköz is elfért. Kiváló anyagnak tűnt, mint nyeregalátét, hisz saját súlyának sokszorosát képes felszívni, s csak akkor tűnik igazán vizesnek. A nomádok életeleme a szabadság. Nyájaikat a téli és nyári szálláshelyek között terelték, de ezek közül az egyik elvesztése is pusztulásukat okozza. Ezért szűntek meg ezek a kultúrák a XX. sz. elején.

¹⁵A továbbiakban a gyapjú „leletek” szempontjából keresünk tovább. Egyik jelentős szkíta feltárás Pazyrykból került elő az i.e. 5. évszázadból. A pazyryki és altaji leleteket figyelve, arra az álláspontra jutottam, s mint kiderült ezzel nem vagyok egyedül (Sergej Ivanovics Rudenko), hogy **milyen nagy hasonlóságot mutatnak a múlt századi és a még fellelhető közép-ázsiai textilkincsel.**¹ M. E. Burkett 1979-

ben jelentetett meg egy könyvet hasonló szellemiségben: *The Art of the Felt maker* címen.(Nem hoz újat.) A motívumok miatt azonban szükségesnek látom néhány börtárgy bemutatását is. A nemeztakaró tulipános lélekmadara vagy hasonló motívum lóg le a nyeregről is.

¹⁵ Het goud der skythen, Schatten uit de Hermitage, Leningrad, Gemeentekrediet, Koninklijke Musea voor Kunst e Geschiedenis, 1991-es katalógus, Brüssel, 108-as kép, és 116-os kép

¹⁶Az évezredek változatlanok oka abban rejlik, hogy maga a hagyományos technikák is változatlanok maradtak (pl. a nemezkesztés terén a fakalapács és íjfa használata), és az elzártág miatt a nemezfelrakás technikájában és motívumai körében sem álltak be változások. Ugyanez tapasztalható a brokát- és ikatt- szövések területén is. Indiában a kasztok évezredek keresztül adták át és tökéletesítették tudásukat, de egyébként nem válhatták munkakörüket. **A kirgiz asszonyok még a mai napig értik mintáik minden kis részletének jelentését.** Ezt számomra egy nyári nemeztáborban részletesen elmesélte egy kirgiz asszony. (Kendzse- Szopar Iszmailov Kendzsekan Tortoszunova) Mindezt generációról generációra továbbadják, így érthető a motívumok fennmaradása. Ez a sor csak akkor borul meg, amikor a **gyári termelés a kézműves megmunkálást feleslegessé teszi.** Amíg házilag szétválogatják a gyapjú értékesebb és kevésbé értékes részeit, tudják melyik volt tavaszi, ill. őszi nyírás, külön válogatják a bárány szőrét, külön a kecskéét, vagy hogy egy tárgyat milyen keverékből szoktak előállítani, illetve bizonyos speciális birka gyapja többszörösen többet ér (pl. a karaul juh télen dupla szőrt növeszt és a durva felső alatt egy nagyon finom, belső- szőr fejlődik, amiből nagyon finom szőttesek szőhetők). A manapság megjelenő kártolók és nemezelő- gyűrőgépek a termelékenység nevében egyre szűkítik a választékot.

Minden bizonnyal a pazyryki törzs életében a nemezkesztmények használata jóval szélesebb körű volt, mint a mai sztyepei pásztoroknál. A feltárt nemezek többnyire 2-3 mm-es vastagságúak, rendkívül jó minőségűek voltak, **ami azt bizonyítja, hogy tökéletesedésüknek korábbi szakasza jóval a pazyryki kor előtti időkre nyúlik vissza.** Legjellemzőbb tulajdonságuk a **rátét alkalmazása.**¹⁷ **A griff eredetét egyes kutatók az iráni Achamenidák korára vezetik vissza, míg a rátét kölesönösen hatott az iráni inkusztrációs berakásokra.**¹⁸

¹⁶ Het goud der skythen, Schatten uit de Hermitage, Leningrad, Gemeentekrediet, Koninklijke Musea voor Kunst e Geschiedenis, 1991-es katalógus, Brüssel, 102-es kép, 107-es kép

¹⁸ This image is often cited to prove that there were close links between Altai felt appliques and the applied art of the Near East. A number of scholars suggest that the image of a gryphon came to the Altai from **Achaemenid Iran and Central Asia**, where "commas" and "full stops" were used in jewellery sculpture and where the gryphon motif was tied up with ancient traditions. An opposing point of view, however, suggests that nomadic applique art influenced the **incrustations of Iranian art.** This unusual device might perhaps be

Mindegyik nemez nagyon magas színvonalon megoldott.
A mai ember szemét is lenyűgözi, még fakult színeiben is.

the result of mutual influence between jewellers and weavers in Iran, although in the Altai some local visual and technical peculiarities made their appearance.
Saddle blanket Debts. washington. edu/.../shm/shmpazyryk. html,
hometown. aol. com

Motívumai között megfigyelhető a bordúrben futó önmagából induló hullám, ún. „futókutya”, és a mérhetetlen precizitással felvarrt kártyaszerű rendszer. Mindenütt a négyességet hordozza.¹⁹

Az örökös pulzálás, körforgás motívuma, a négy égtáj felé való újabb megnyílással.

²⁰Az állatküzdelmi jelenetekhez kapcsolódó központi tematika. Szakrális párzás. (Kabay Lizett²¹)- A táltos színeváltozásában, a szituációt úgy értékeli, hogy a **szellemi fénnel való eltelést** ábrázolja a jelenet. A táltosok földöntúli lényekké is képesek átváltozni. Ezt hívja a táltos **színeváltozásának**. A Napisten itt griff képében jelenik meg, és megszállja a szarvast, ill. kost. A „megszállott” szavunk ma is valami átlényegülést jelent. **A fénnel való eltelést a csillagok jelenthetik, ötvösmunkákon a harántcsíkos barázdáltság.** Gondolom a szeplőtelen fogantatás archaikus, korai megjelenésével van dolgunk. Mária is a Nap sugaraitól kerül áldott állapotba.

²⁰ Het goud der skythen, Schatten uit de Hermitage, Leningrad, Gemeentekrediet, Koninklijke Musea voor Kunst e Geschiedenis, 1991-es katalógus, Brüssel

²¹ Kabay Lizett- A táltos színeváltozása, Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2005, 11.o

Noin Ula

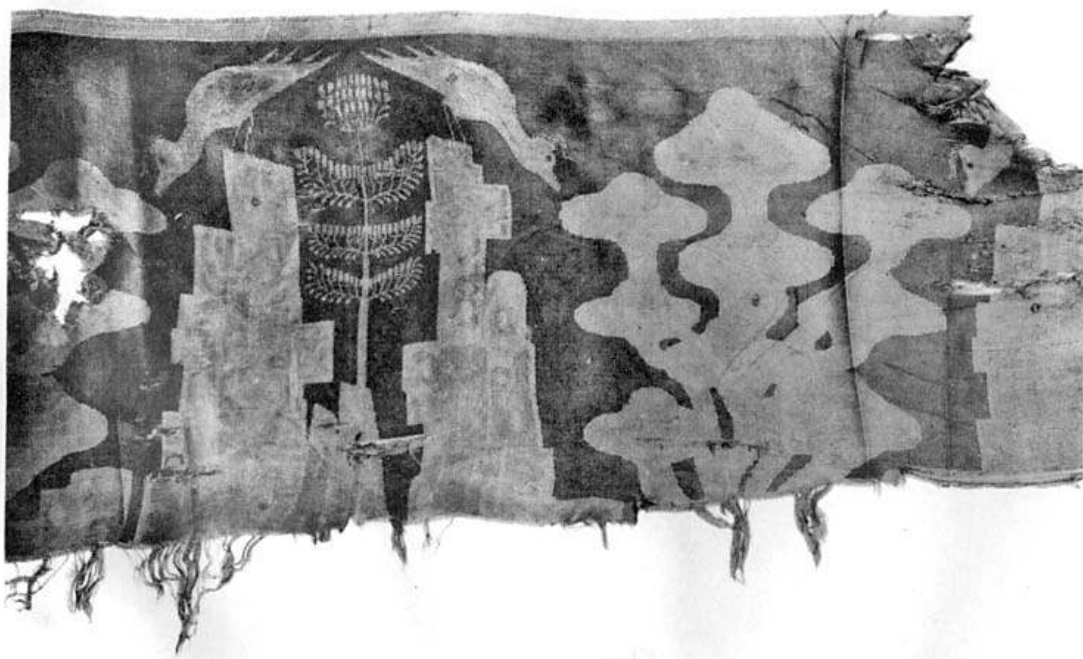
A másik jelentős leletcsoport a Xiongnu-i feltárásból származik, az Észak-mongóliai Noin Ulából, 1924-25-ből, dupla falú koporsókból. A leletek az i.e. 1. sz. -ből származnak, hercegi sírok. Mi most az aranytárgyakkal nem foglalkozunk. Nagyon változatos textilanyag került napvilágra. Egy része az Ermitázsban látható, egy része pedig, visszakerült Mongóliába. A feltárást Kozlov folytatta.²² Camilla Trever beszámolójából megtudhatjuk, hogy a tárgyak **három csoportba oszthatók: kínai importból származók, Nyugatról, görög és közel keleti kolóniákból származók, így értjük ez alatt a bactriai és pártus Irán felsőbb osztályainak kultúráját, mely átítatódott a hellén kultúrával is; valamint helyi kézművesek munkái.** (Véleménye szerint a hunok etnikai szempontból törökök voltak.) Kereskedelmi kapcsolatban álltak az i.e. 2. évszázadtól a pártusokkal, akik a selyem út kereskedelmét irányították. A legrégebb selyemszövetet eddig a magyar származású Stein Aurél találta a Lou-lani ásatáson, a Tarim medencében. Az az érdekesség figyelhető meg az általa talált s a noin ulai selyemszöveteken, hogy mindkettő láncvetülékes szövet. Ez azt jelenti, hogy a bevetés szinte láthatatlan, szinte egyenes szakadás látható a megsérült szöveteknél, a

szövetek a dublé-szövés technikáját alkalmazzák már e korai időszakban is.²³ A fenti képen láthatók dualista —szárnyas és nem szárnyas—sárkányok, a pazyriki tetoválásokra emlékeztető gomolygások, amiből később Kínában perzsa láncöltésű szöveteket találtak.

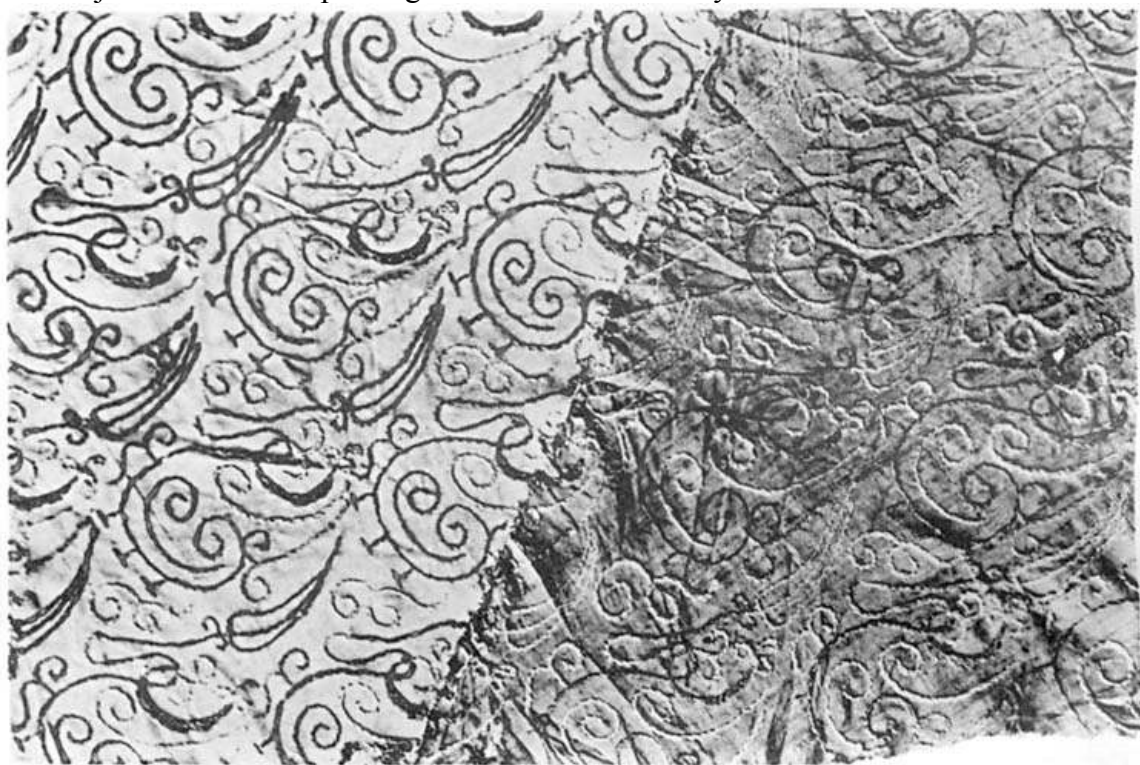
²² <http://depts.washington.edu/silkroad/museums/shm/shmnoinula.html> (Camilla Trever Excavation of Noin Ula)
www.georgetown.edu/faculty/millwarj/website%20images/centralasiainages.htm
www.cs.arizona.edu/patterns/weaving/topic_ancient.html - 20k
State Hermitage Museum:noin ula

<http://depts.washington.edu/silkroad/museums/shm/shmnoinula.html> (Camilla Trever Excavation of Noin Ula)

A hunok Noin ulai-i domboknál talált leletei is alkalmazzák a rátétet, tűzdelést, hímzést. A díszített nemezek tükrözik a kor világnézetét, művészi lehetőségeit, ízlését, tanúskodnak kulturális kapcsolataikról.²⁴A fönti kárpiton jól látható a világhegy tetején álló életfa, melyet griffmadarak őriznek. Az alsó képen nagyon szép szimbolikus madarakat láthatunk, szintén életfa társaságában.

Majd a következő képen végtelenül redukált sárkányt.²⁵

²⁴ [http://depts.washington.edu/silkroad/museums/shm/shmnoinula.html\(Camilla](http://depts.washington.edu/silkroad/museums/shm/shmnoinula.html(Camilla) Trever Excavation of Noin Ula)

²⁵ State Hermitage Museum: noin ula

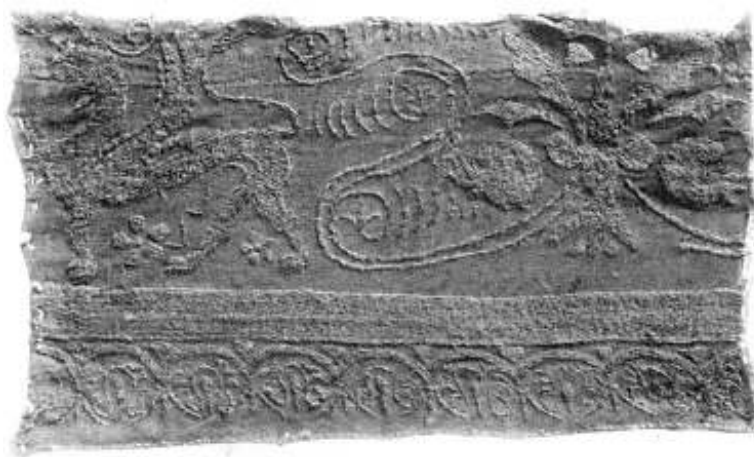
²⁶Mint láthatjuk, nagyon változatosak az itt talált textíliák. Találunk közöttük tűzöttet, hímzöttet, applikáltat, dublé szövetet. De

PLATE I
SILK FABRIC NO. 14021. THE DIAGRAM SHOWS A CROSS-SECTION OF THE FABRIC. IT WAS MADE FROM THE PLAIN BACKGROUND OF THE FABRIC, AND RUNS VERTICALLY IN THE DIRECTION OF THE WARP THREADS. (REPRODUCED FROM *Levestid*, FIGS. 22, 23, P. 43.)

15

ikonográfiailag is nagyon változatosak. Megtaláljuk az „ún. szkíta állatstílust”, szakrális párzási jelenetekkel, ill. viaskodásokkal, bőven vannak sárkányok (hátrafele néző), griffek, de a három királyok imadásának is itt az archetipusa. Megtaláljuk az „életfát” őrző madarakat, vagy turulokat, hármasspirálokat, kettős spirálokon mintegy felhőgalaxist. A halotti maszk arcán is spirálok vannak! Következő oldalon hátrafele néző sárkányt látunk!

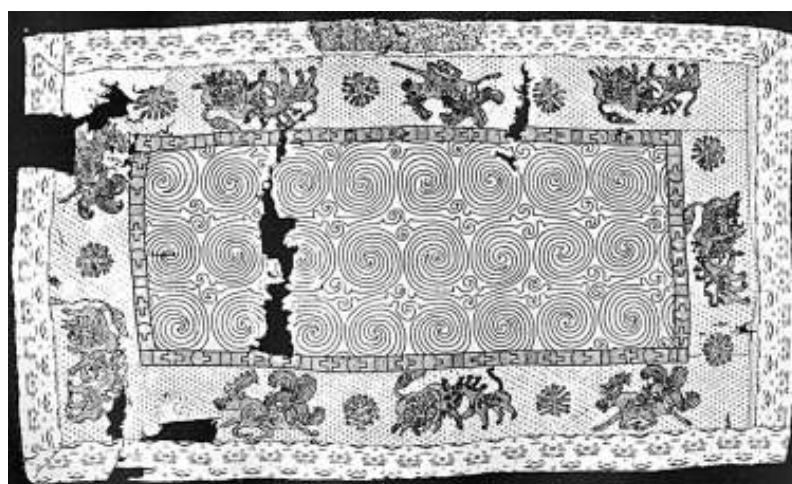

²⁶ State Hermitage Museum: noin ula

A noin ulai sírból bőrkabát, nadrág, szövet ujjas, prémszegély, bőrszegélyek jól megőrződött nemez- szőnyegek, bíborszövetek kerültek napfényre.

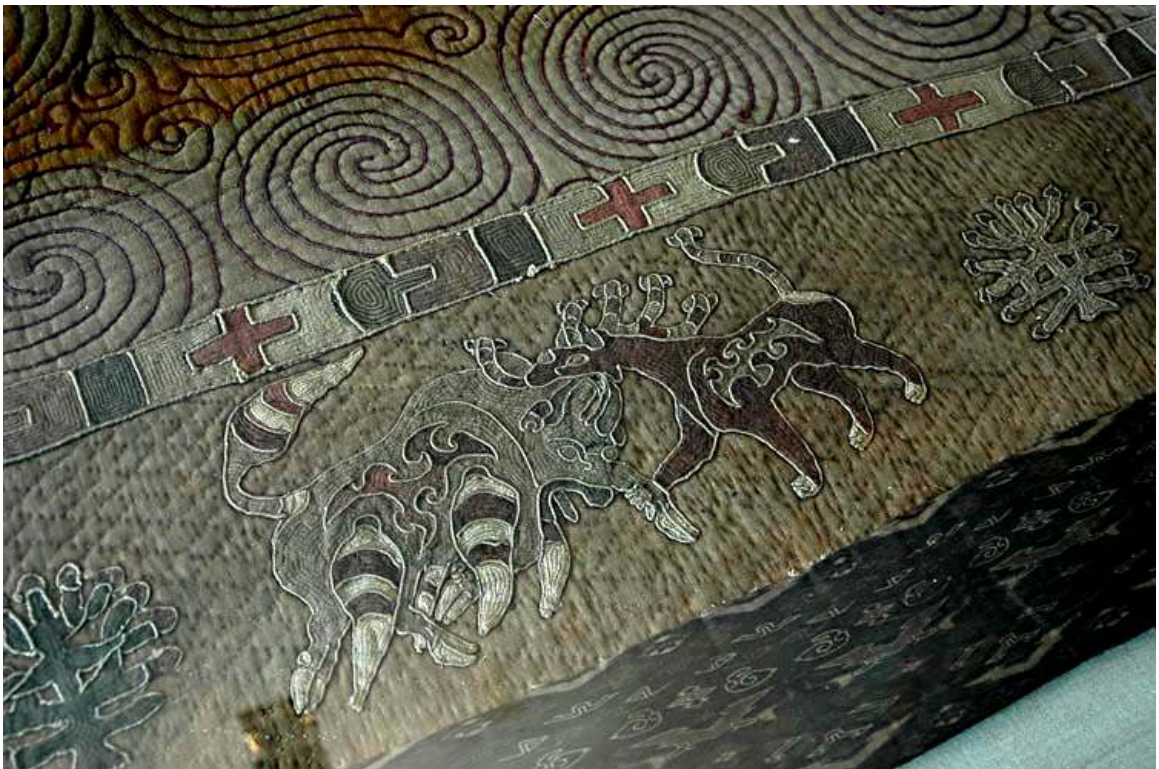
(Csigavonalas paplanvarrású, körben szkíta állatalakos ábrázolás, rátétmintázású, gömbölyű, díszítő zsinóros levarrással. Ez a rátétes, zsinórral szegett hímzés a mai napig honos Kínában. A noin ulai sírokban ezen kívül sok kínai vagy szogd eredetű hímzés is találtatott. Nagyszárnyú madarak, keleti, iráni ornamentika, perzsa láncöltés nagyon finom munkára vall.)²⁷

²⁷ <http://depts.washington.edu/silkroad/museums/shm/shmnoinula.html> (Camilla Trever Excavation of Noin Ula)

28

²⁸ <http://depts.washington.edu/silkroad/museums/shm/shmnoinula.html>

A hercegek hódolata lehetett a királyok imadásának archetípusa. Több falfestmény őrzi nyomait. (pl. a persepolisi ábrázolásokon is)

De, találtam egy tanulmányt a kehely tartásának ősiségéről (Mindig a hatalmat, előkelőséget fejezik ki).- Sogdian Influences Seen on Turkic Stone Statues -Focusing on the Fingers Representations—Toshio Hayashi-tól.

A www.transoxiana.org/Eran/Articles/santoro.html a „gyöngykorong” ábrázolás elterjedésével foglalkozik.

Eleanor B. Sachs—Notes on the weaves of group of silk fabrics from the Burial Mounds of Noin Ula now in the Pennsylvania Museum of Art, Pennsylvania — pedig a lánc- és vetülék megjelenésű szövetekkel. **Noin Ulában mindkettő megtalálható.** A lánc-oldalú dublé-szövetek a szalagszövésben is alkalmazott dublé- kettős lánccal dolgoznak. Amíg az egyik felszínen a sötét szál köt, addig a másikon ugyan-e minta szerint a világos.

A domborművek világában az un. Miho táblák beszélnek a közép-ázsiai embertípusról, rításaikról. Z. Tóth Csaba ír erről egy magyar nyelvű tájékoztatót

http://www.ztothcsaba.hu/tartalom/2_asztalfiok/hun_sirtablak.pdf . Angolul a -Annette L. Juliano: *Chinese Pictorial Spaces at the Cultural Crossroads*, www.transoxiana.org lapon olvashatunk róluk.

Europid múmiák

A következő bizonyíték erre a qizilchoqai (Urumcsi mellett) europid múmiák, (Kr.e. 1660-1200; Tien-San, Tarim medence) akik valószínűleg a Kaukázusból érkeztek. Iszaptéglából és fából készült, körben elhelyezett sírkamrában temetkeztek,

mumifikálódásukat a napi 60 foknál is nagyobb hőingás okozta. ²⁹Ezek az europid barbárok ismerték a kereket, fémet, zablát. **Valamennyien ragyogó gyapjuszövetekben, nemez és bőrcsizmákban voltak a sírkamrába helyezve.** Világosbarna, szőke hajuk volt, némelyeknek vörös szakálla, sírmellékleteik arra vallanak, hogy nem voltak gazdagok (használati tárgyaik vannak melléjük helyezve: orsók, horgok, csengők, élelem, találtak gyeplőt, ostort, fazablát Napszimbólumokkal, valamint bőrnyerget). A képen látható férfi kaftánját brokát szegélyezi, cipője rátétes mintákkal varrt, fejét kakasokkal díszített párnára helyezték. / Pazyrykben is volt kakas— halálszimbólum!/ Mindenesetre a xinjiangi nép egy mozgékony lovas kultúrához tartozhatott. Nem tudjuk, mit csinálhattak ott: kereskedtek, vagy a selyemútra felügyeltek? (A múmiák jelenleg a Gomogoui Múzeumban találhatóak.) Az első ilyen múmiát a század elején találta és fotózta a magyar származású Stein Aurél, aki csaknem 100 települést tárt fel. /Ancient Khotan/^{30 31 32}

A nyelv, amit beszéltek, a tochar nyelv volt, hasonló a legrégebb európai nyelvekhez. Írásos maradvány a tokioi múzeumban található.

www.gengo.l.u-tokyo.ac.jp/~hkum/

²⁹Két felső kép- [Special Circumstances: The Tarim Mummies by J. P. Mallory and ...](#)
For example, the Qizilchoqa cemetery was discovered by **Wang Binhua** in 1978. Victor Mair, on noticing the strangely Caucasoid appearance of the well-preserved ...
www.cs.sfu.ca/~anoop/weblog/archives/000125.html - 15k

³³ en.wikipedia.org- [steinaurel toscan nyelv](#),

²⁹ [Special Circumstances: The Tarim Mummies by J. P. Mallory and](#) [bactrian.html-...](#)

Különös figyelmet kell fordítanunk az **ujgur** népre, akit Le Coq törökfajúnak tart.³³ Az ujugrok Mongóliában a VI. század táján bukkannak fel, a VIII. században megdöntötték a keleti török népek uralmát és önálló államot alapítottak Orkhon vidékén. Majd a Tarim medence északi szélére húzódtak és a mai Turfán közelében Chotscho lesz a fővárosuk. Később az egész medencére kiterjesztik uralmukat. Ide a nyugatról a manicheizmus által Perzsia, a buddhizmus révén India is sodort különböző műveltségi elemeket. Az ujugur uralom a VIII. sz. közepétől száz évig is tartott. A török műveltség vallási, jogi, irodalmi emlékeit Turfánban írott könyvek nagy tömegben őrzik. A

papírkészítést és nyomtatást is ismerték, színes illusztrációkkal díszítették könyveiket.

Számos falfestmény is maradt utánuk, így pl. „Buddhát imádják a népek” címmel. Szemmel látható perzsa és indiai hatás mutatkozik ezeken a freskókon, így a fegyverek és ruhák formájában, valamint a hímzésmotívumokon.

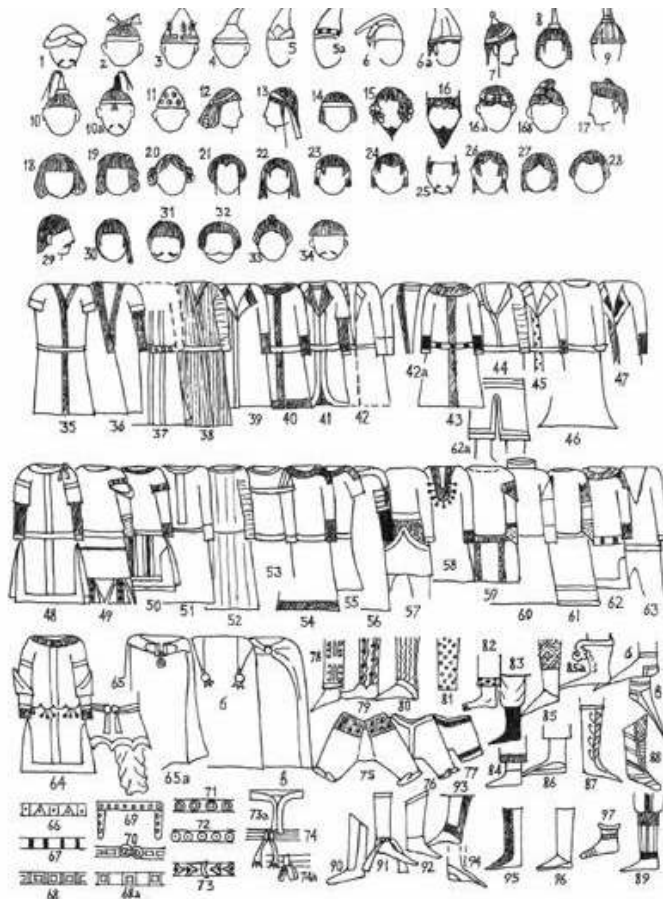
Természetesen kínai hatásokra is gondolnunk kell. A ruházatuk, melyet, pl. egy ujugur király arcképén megfigyelhetünk, Buddha lepelruháitól különböző, testhez simuló, fél-combig érő dolmány.

E színes szövetből készült kelmén kerek és rombuszformájú, szabályosan sorolt minták vannak. Széles pánt, és prém szegélyezi a dolmányt. Derékhoz keskeny bőrvön szorítja, rajta apró fémdíszek. A vállra gallér borul. Szűk nadrágjuk magas-szárú csizmába torkollik, amely lehet fekete vagy piros. A csizma szárát kétoldalt vékony zsinór köti a derékhoz. Fejfedők típusai nem egységesek. Van kerek és csúcsos süveg

³³ bemutatását részint Undi Mária- Magyar hímvarró művészet című saját kiadásában a századfordulón megjelent könyvének segítségével teszem.

szövetből, mely a homlok felett és hátul pártát hordoz. Ez a fejfedő-típus a mai napig megtalálható a kirgiz mennyasszonyi viseletben. A másik fő fejfedő-típus a kerek sapka. Az ujjur király a homloktól hátrahajló sas-szárnyat mintázó fejdíszet hord. A perzsa miniatűrökre emlékeztet. A nők lábbelije a hosszú csizmán kívül a bőrtalpú szövetpapucs, a talpon szögekből kivert, gazdag ornamentikával díszítve. A falfestmények sátorfalakon levő szövetfrízek motívumait is megőrizték. Sok templomi zászló is megmaradt, melyeken festett képek vannak. Megmaradt néhány festett –és batikolt selyemszövet is. Itt bemutatok néhány gyűjtést a www.transoxiana.org/Eran/Articles/yatsenko.html oldalról, fejfedők, kaftánoknadrágok, csizmák.

A nemez sajátos hangulatot kapott náluk. A kész nemezt színesre festik, belőle kimetélik a mintát, azt valamely egyszínű nemezre kirakják, vagy felvarrják, azaz rátétes vagy metéléses módszerrel díszítik. A mellékelt képen, a tarsolylemezeinken is látható gyűrű külön kiemelt sárgával készült!

A körvonalat gyakran saját készítésű zsinórral, vagy hímzéssel fedték. Mintáik leginkább olyanok, hogy nemcsak a kimetélt rész a minta, hanem a visszamaradó rész is

díszítmény. Ez az ún. RECIPROK MINTA. Így a nemezről semmi semvész kárba, vagy pedig két szőnyegre való mintát kaptak. A másik módszer a MOZAIKSZERŰ minta kirakása. Itt nem lóg ki az alapszín.

Egy minta- típus kialakulása

157 Seidengewebe aus dem 12. Jahrhundert mit einander zugekehrten Pfauen und mit Schriftbändern in kufischem Duktus. Zusammen mit Resten im Victoria and Albert Museum und in der Kathedrale von Toulouse ist dies eins der feinsten Stücke spanischer Webkunst

156.0

³⁴Kövessük nyomon e minta kifejlődését. Mint e 12. századbéli spanyol szövetdarab is mutatja a tematika töretlen divatját.

³⁴ David Talbot Rice- Deutsche Buch Gemeinschaft, Berlin, 1967, 156. o.

A továbbiakban ismertetném és kiegészíteném egy érdekes tanulmány tartalmát. A tanulmány a [http: www.transoxiana.org](http://www.transoxiana.org) honlapon jelent meg „**The role of the sogdian colonies in the diffusion of the pearl roundels pattern**”- Matteo Comparati-tól. A szerző sok-sok textilmintán keresztül mutatja be a minta terjedését a 7. századtól a 12-13. századig, Európától a Közel-Keletig, beleértve Indiát, Núbiát, Egyiptomot.

A szogd selyemgyártás központjai Astana és Kara-Khoja voltak. A tudósítások, —iszlám források— azonban beszámolnak egy **Zandane** nevű faluhoz kapcsolódó manufaktúráról. Itt készült a „**zandaniji**” nevű selyem, melyet nagyon nagyra értékelték. Ezekből kiderül, hogy művészi kiérleltégük már a 6. század óta meghatározó. A „zandaniji” (eredetileg nyugatra készült) nyugati exportjának virágkora, valószínűleg az

Abbasida Birodalom idejére tehető, arra az időszakra, amikor az arabok befejezték Transoxiana meghódítását, ekkor határaikkal lezárták a javak vándorlását. A „perzsa brokát” neve valószínűleg anyagi okok miatt nem változott meg. A szogd-turfán típusú szövetek megtalálhatók Astana-ban és Kara-khoja-ban (Xinjiang), Dulan-ban (Qinghai), Nara-ban (Japán)— olyan területeken, mely a **Tang**

dinasztia vonzásába tartozott. (Valószínűleg adó fejében voltak kénytelenek vele elszámolni.) Rámutat arra, hogy a Turfán oázisban fellelhető leletek kapcsán egy speciális, megkülönböztethető mellékága fedezhető fel a selyemgyártásnak, mely mégis

elüt speciális kínai elemektől. A tudósok azt bizonyítják, hogy ide a Shu provinciába, Sichuan területére a Tang dinasztia idején (618-906) számos szogd kézműves, szövő és ötvös, kereskedő települt, vagy telepített át. A turfán textileket a 7. század során úgy tartják számon, mint „**samit**”: **double faced compound twill**—vetülék oldalú összetett csavart technika, mely a szalagszövésre enged következtetni, ahol a láncot csavargatjuk a kártyákkal. Nos, ennek a technikának az eredete Közép-Ázsiában, a szogd városállamok között keresendő. Számos nyugat-európai egyház birtokol ilyen, mint különösen értékes relikviát.(Church of Notre Dame, Huy) Ami viszont a gyöngykeretezésű mintákat illeti, azok **iráni eredetre vezethetők** vissza.

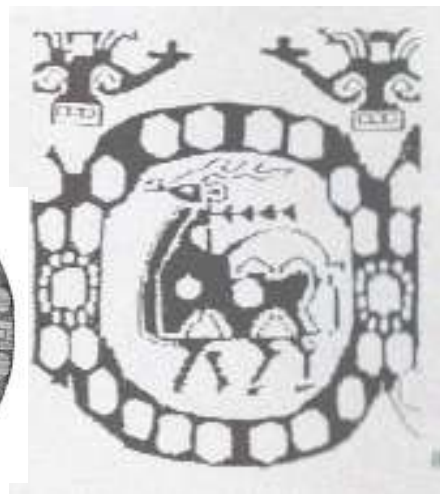
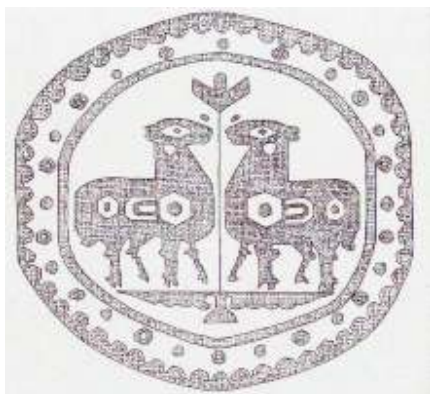
³⁵A mintacsoport neve a „gyöngy-keretezésű medalion”(Pearl- roundel - gyöngykorong?). Ezen mintákra mindig jellemző, a körvonalban ötösével elhelyezkedő, összesen 20 darab kis köröcske, az ezeket összefűző kapcsolódó elem, a szegélyeken kívül növényi ornamentika, belül, pedig az ún., szasszanida stílusú megjelenítések, mint a szemurf, szörnyfejek, szárnyas griffek. Valószínű, az eredeti szasszanida selyem árát akarták ez által letörni. Ez a hercegnői kabátka a Cleveland Museum of Art – tulajdona.

³⁶

Ehhez járulnak hozzá az ún. kínai stílusjegyek, mint a **tengelyes tükrözés a körön belül, életfa által**. A későbbiekben a lótuszlevél ábrázolása is társul. A tudósok véleménye szerint a „kínai”(elhurcolt szogd) szövők által későbbiekben szőtt selymek is erőteljesen iráni témákat vetnek föl. Azonban a kínai elemek azt sugallják, hogy a Mennyei Királyságban készültek. **Szogd kézművesek jelenlétéről a Tang dinasztia**

idején (618-906) írott dokumentumok (Gansu levelek) számolnak be.

³⁵ Sogd ezüsttál, 8. század, Marschak nyomán

³⁶ Ikat silk of Central Asia – Kate Fitz Gibbon & Andrew Hale Edited by Mark Venon-Jones Printed Belgium, 1997,270.o — a vázlatrajzok Matteo Comparati-től

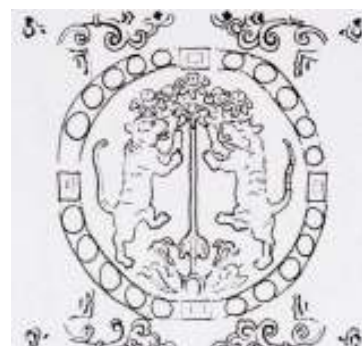

A Nyugat- Türk birodalom hanyatlásakor (657-658), a kínaiak kiterjeszték hatalmukat Közép-Ázsia fölé, elismerve a samarkandi, varkhumani királyságot, régenseik által.³⁷ A következő képen a mintát már körbeölelik további életfás díszítések. Az életfát gyakran szarvasok harapdálják.³⁸

Ezek a selymek bizonyítékai annak, hogy a szogdok is, és a kínaiak is ismerték a mintát, csak egyszerűbb változatban, mint a Xinjiangi leleteken.

50 Dieses Seidengewebe aus dem Victoria and Albert Museum gehört zu einer besonderen, wahrscheinlich aus Sogdien stammenden Gattung. Die frühesten Beispiele werden dem 7. Jahrhundert zugerechnet, doch blieb der Stil noch lange lebendig

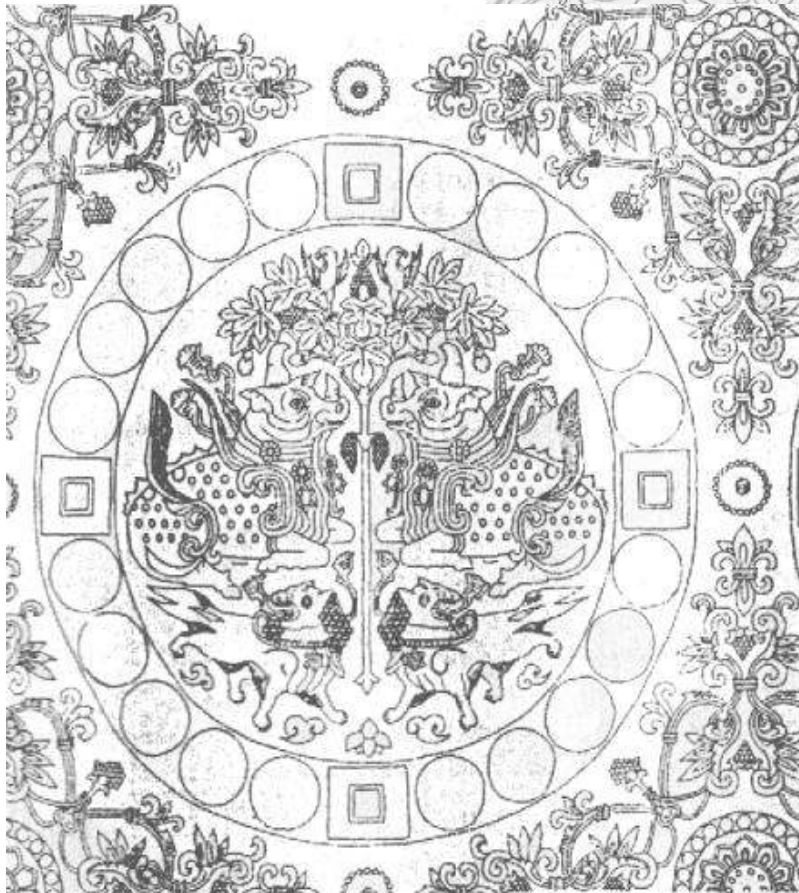
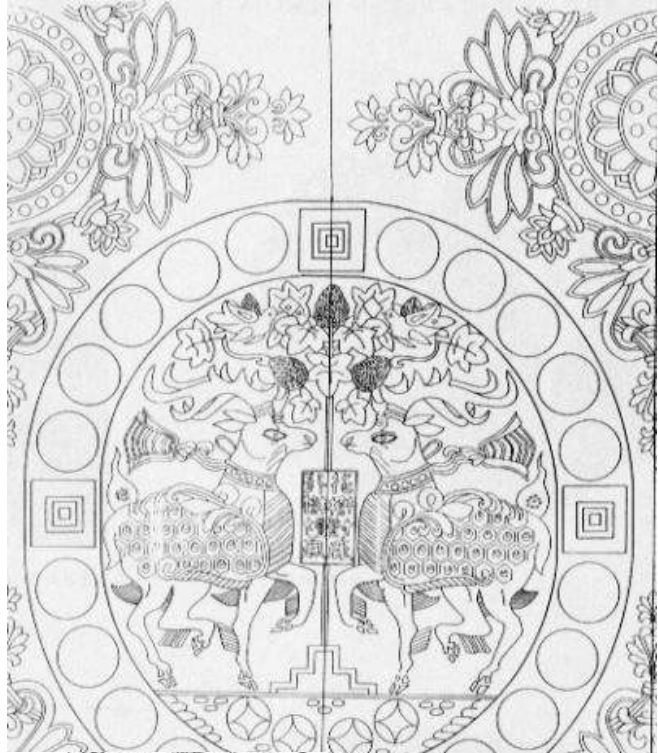

³⁷ Astanában, a 18-as sírból 589-re datálható emlék került elő. (színes kép)

³⁸Oroszlános ábr.- David Talbot Rice- Deutsche Buch Gemeinschaft, Berlin, 1967, a könyvben 50. kép, míg a következő kép egy indiai példa a kiterjedésre, majd ismét Kína Matteo Compareti-től

Néhány közülük, a szogd- turfán typológia prototípusának tekinthető (7.-8. sz). A szogd szövők áttelepítése Kína területére a Turfán oázisba, valószínűleg, a hunok vesztegzárainak köszönhető. A határok ellenőrzése szinte lehetetlenné tette a szasszanida szövetek behozatalát a Kínaiak számára. Az értékes szövetek kereskedelme többnyire idegen kezekben volt, így a Tang dinasztia idején törvényeket hoztak ezek kereskedelmének visszaszorítására. Tilos volt a szöveteket ún. „nyugati” mintákkal díszíteni.

Így próbálták meg a veszélyes, de antagonisztikus érdekeltségeket, a piaci versenyt megfékezni. Így elkülöníthetők a más helyszínen készült kelmék. A szogd szövetekre jellemző a korongokon belüli variációk nagy száma, míg a kínaiak nem változnak, környezetük is sorolható. Rokhan - vagy An Lushan (755-56) tibeti vezető

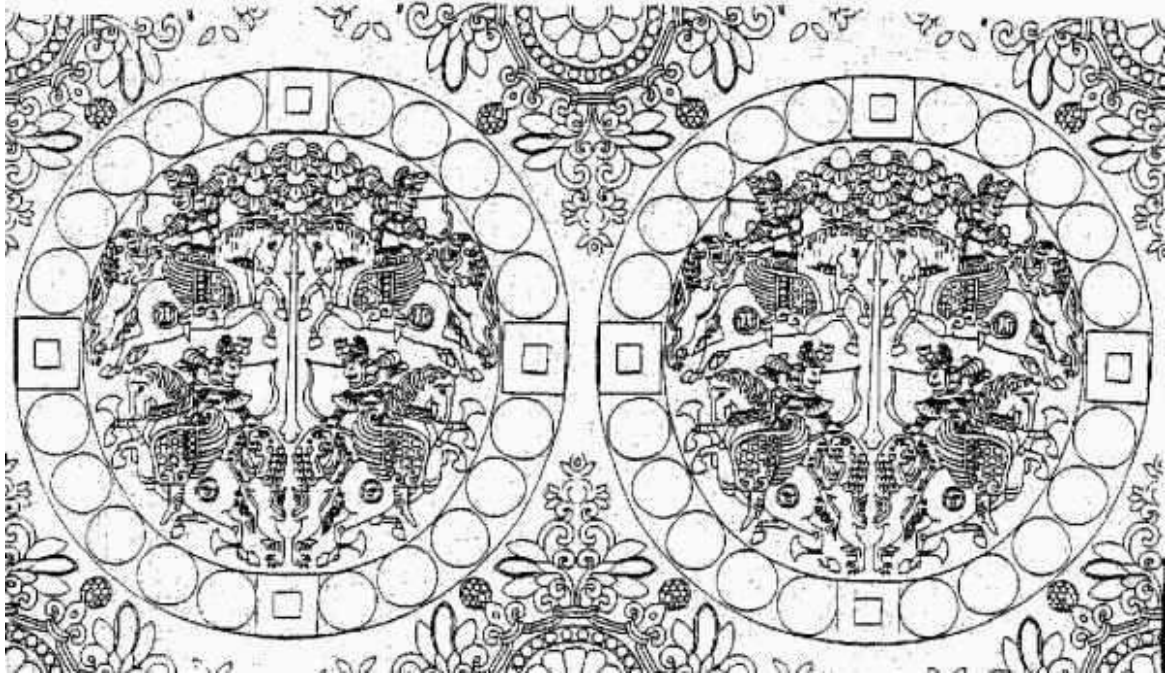

felkelése elszakította Kínát a Közép-Ázsiai területektől.

De az is lehetséges, hogy csak az idegenek által rohamosan terjesztett buddhizmust kívánták megfékezni (?)³⁹

³⁹ Matteo Compareti

Kifejlődött tehát egy sajátos kínai típusú hajtása a mintának, mely helyszínileg inkább már Sichuán-hoz köthető Xinjiang helyett. Azt azonban jól láthatjuk, hogy a

szogd emigránsok betelepülése szervesen összefüggött a selyem kereskedelmével és gyártásával, valamint a minták kialakulásával.

Fel kell figyelünk egy újabb mintabővülésre, mintaszerveződésre, egy bizonyos sorolható sejszerűen szerveződő, csúcsos, csúcsíves forma-rendszerre, amit James Trilling „ogival”-típusúnak-(csúcsíves forma-) nevez.⁴⁰ Ennek első megjelenése egy észak-afrikai mozaik, a 2-3. századból. Textil megfelelője nincsen.

⁴⁰ A legkorábbi példa a 2-3 századból származik, Észak Afrikából, *The Language of Ornament*- James Trilling, Thames &Hudson world of Art, London, 128. o.

Pendjikentben egy frízmaradványon jól látható az ünneplő előkelők öltözete. A képet közli G. Azarpay, a *The Pictorial Epic in Oriental Art*, University of California Press 1981. ezt a képet vette át Kate Fitz Gibbon az *Ikat silk of Central Asia* című könyvében, s közli a 173. o-n. (Sajnos homályos lett a felvétele) Vagy ismerünk falfestményt Samarkandból, a 7. századból.⁴¹ Itt már jól látjuk a mintacsoport kiteljesedését. →

Ez a kínai, dörzsöléssel (-frottage) nyert

mintarajz, egy Sian- ból származó kőtábláról készült, a Tang dinasztia (618-905) idejéből.⁴² Ez arról tanúskodik, hogy vagy a román motívum nyert teret magának Keleten, vagy Keleten mindig is megvolt és megújult. A Tang dinasztia-beli textilek valószínűleg eredetileg szalagban készülhettek, és ezeket a csíkokat varrták össze. (Japánban, csak alig használták a ruhák díszítésére, de feltűnik a buddhista festményeken, Tibetben és a Himalája zónában viszont nagyra értékelték a felsőbb osztályok képviselői. Buddhista Pantheon- Lhasa)

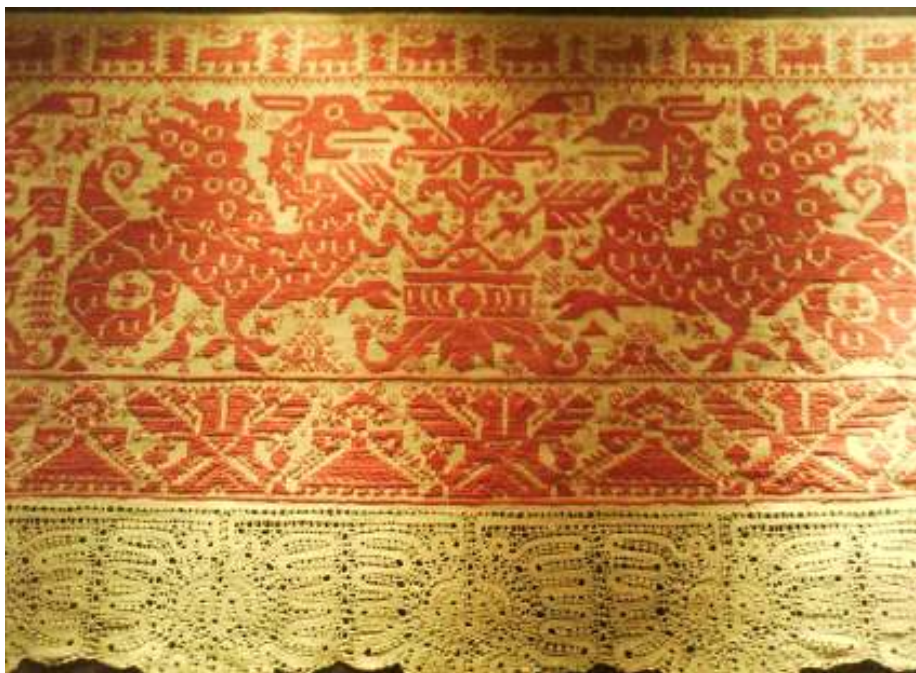

Mindenestre egy újfajta mintaszerveződést indítottak el. Mellesleg a csúcsíves formában szemurf –ábrázolás van.

⁴¹ The Language of Ornament- James Trilling, Thames &Hudson world of Art, London, 2001, 129. o.

⁴² The Language of Ornament- James Trilling, Thames &Hudson world of Art, London, 129.o

Ha ilyen erős volt a hatása akkoriban egy mintának, vajon miért ne hihetnénk, hogy valami ősi tudáshoz való ragaszkodás őrizte meg a magyar népművészetben is?

43

Görög Fonalasmunkák⁴⁴

A görög vagy pontusi textilművészet nyomait Kr.e. 500-100. évvel látjuk figurális díszű agyagvázák rajzain. Eredeti görög szövetfoszlányokat a krími ásatások hoztak. Itt bysszusrostból, selyemből, gyapjúból, vászonból készült textilmaradványokra bukkantak. Homérosz ír az Íliászban szövésről. Demokritosz szerint a görög ruha tarka, színes bordúrral szegett. A görögök Keletről importálták szöveteiket. Perzsiából drága sálakat, melyek gyönyörűek voltak. Homérosz szerint a görögök hatalmas összegeket fizettek a szidoni nőknek, akik azokat készítették. **Saját szövéseik fejlesztésére ázsiai szövőmestereket hozattak. Keleti szövők dolgoztak** a delphibeli Apolló-templomban, írja az **5. században** Euripidész, akik lovas vadászokat és tengeri ütközet képét szőtték. Arisztofanész pedig a mediai faliszőnyeg szörnyállatait említi írásában, miből kitűnik hogy a régi görögök keleti mestereket utánozva, mintáikat is keleti forrásokból szerezték.

A keleti császárság idején fényűző, figurális mintájú szövött ruhákat kedveltek. A IV: században már megrovólag szól róluk Asterius püspök, és elítéli a gazdagok szokását, hogy emberi és állati figurákkal teleszótt ruhákban járnak. „Mintha egy falfestmény indult volna útnak” A császári ünnepi ornátust **selyemcsíkokba szövött arany-sárkányalakok** díszítették. Az udvari emberek gazdag „chlamys”-a **páva, sas és egyéb alakokkal** volt beszöve. Constantinos Porphyrogenetos említi, hogy néha **bibliai jeleneteket** is szőtték ruhába. Ezt láthatjuk Theodor bizánci császárnő öltözetén a ravennai mozaikarcképén.

Kínai importált selyemből szőtték Kr.e. 400- ban a görög szigetvilágban. Arisztotelész írja, hogy Platesz lánya, Phamphile volt, aki először szőtt selyemszálból— Cos szigetén.

⁴³ Néprajzi Múzeum, saját fotó

⁴⁴ Undi Mariska nyomán

Nagy Sándor perzsiai hódító hadjáratnak tábornoka, Nearchosz, a feljegyzések szerint selyemruhát hordott a Kr. e. IV. sz. elején. Az ő katonái már Ázsiát megjárva hallottak a selyemhernyóról, a selyem előállításáról, de csak Kr. után 552-ben került az első selyemhernyó Bizáncba. Állítólag vándor perzsa szerzetesek botja üregében, akik az akkor már Perzsiában tenyésztett állatot becsempészték.

Sorsdöntő esemény volt ez. **Jusztiniánusz császár** ezután **hatalmas eperfa ültetvényeket rendezett be Peloponnészoszban, szövőmestereknek arab, és perzsa munkásokat hozatott, és császári szövőműhelyt alapított, melyet Gynaeceának neveztek.**⁴⁵

49 Seidengewebe aus dem 10. Jahrhundert mit Inschrift: »Ruhm und Glück dem Qaid Abul Mansur Nudahkatia – Gott mit seinem weiteren Gedeihen«

Nagyarányú művészi selyemszövés indult el ekkor, a kelet-római birodalomban. A műhelyek elsősorban a pompa-kedvelő bizánci udvart látták el ragyogó, mintás brokátjaikkal, azon kívül a nyugati, és római birodalom előkelőihez tömegesen jutottak el munkáik.

⁴⁶ Később nincs európai udvar, melynek fényét ne emelte volna a drága bizánci selyemszövet. A magyar koronázó-palást alapkelméje is bizánci bíborkelme. Kétségtelen, hogy keleti szövőmesterek hatása, mintáikon is meglátszik és folytatódik a Szasszanida- ornamentika a maga fantasztikus állatvilágával és szuggesztív életfájával, amely egy bizánci selyemről sem hiányzik. Kétség nem férhet hozzá, hogy Kína és Turán formáit is tükröztetik.

Mégis a bizánci szövés a nagy császárság udvari életének lüktetéséhez igazodott, bizonyos helyi zamatot kapott. A műhely az európai fonalas művészetben a legelső helyet

⁴⁵ David Talbot Rice, Die Kunst des Islam, Chorasán, 10. Jh. Louvre- Girandon felvétele, 49.kép

⁴⁶ David Talbot Rice, Die Kunst des Islam, Perzsa szatén 14 Jh. Staatliche museen, Berlin, felvétel: Steinkopf, 218. o

érdemi. A selyemszövés nagy fellendülése szükségessé tette a fonalfestőműhelyek fejlődését is. E korban nevezetes festékanyag a bíbor, melyet két csigafajnak testnedvéből a napfény és víz hatására nyertek. Föníciai mestereknek tulajdonítják feltalálását, s adat van arra, hogy 301-ben már több bíborfestéket előállító cég is működött Szíriában. Szidon és Tyrusz voltak nevezetesek jeles szövéseikről és bíborfestőműhelyeikről, melyek az V. századtól a XII. sz.-ig virágoztak. Ez idő után megszűntek.

A festékkészítés és bíborfestés menetét törvények korlátozták és egyidőben császári privilégium volt, mert a bíborral festett szövetek felette becsesek voltak. A bíborkelme értékére mutat, hogy fejedelmeknek szánt ajándékot is ebből választott az udvar. Priscos rhetor írja, hogy Attila feleségének a bizánci követek bíborposztót ajánlottak fel. Minden, a bíborcsigával festett pirostól a violaszín és kékesfekete árnyalatokig számos színt bíbornak neveztek.

A ruhák hímzése is kedvelt volt egy-időben Peloponnészoszban. A régi görögök az alakos rajzú hímzést kedvelték legjobban ruháikon. Macedoniai Nagy Sándor idején — Kr.e-330, keleti hatások — lendül fel a hímzett ruhádivat mind a nyugati, mind keleti birodalom területén. Nagy Sándor hódító ázsiai útján a görögöket Ázsia jelentékeny részének urává tette; végigvonult az iráni hegyek, a turkesztáni síkságok vidékén, elfoglalta északnyugat Indiát, népét letelepítette, városokat alapított. Ez a változás még sokáig éreztette hatását Ázsiának még keletebbre eső részein is. A mongóliai Balkas tó vidékén levő noin ula-i ásatások kapcsán meglepő nyomait tárták ennek fel. Pompás kivitelű görög hímzések, csupán görög ábrázolású, szkíta férfiöltözékek társaságában.

Római fonalasmunkák

A római császárok pompakedvelése világhírű. Finom szöveteket hozattak öltözéknek Perzsiából és Kínából. Szerették palotáik falait hímzett, mintás kárpitokkal díszíteni. Auréliánus császár pompás keleti ruháját feljegyezték. Heliogabalus császáréről leírták, hogy színarannyal volt átszöve, s rendkívüli drágasága miatt törvénnyel tiltották e fényűzés terjedését. A rómaiak rendes ruhája gyapjuszövet volt, melyet Apuliából és Miletoszból hoztak; ezt vörös és kék színre festették. A hímzést Róma egy legendája keleti eredetűnek tartja. Feltalálását egy kisázsiai nép a phrygek királyának, Attalusnak tulajdonítja. A rómaiak maguk nem szöttek és hímeztek, hanem **keleti szöveget és hímzőket tartottak házaikban**, akik leginkább foglyok, rabszolgák és rabnők voltak. Bár a hímzést nagyon becsülték, a művelt és gögös római a keleti munkásokat csak barbár néven nevezte, munkájukat pedig **”opus barbaricus”**-nak, barbár munkának. A francia „brodeur”= hímző és a „broderie”= hímzés szógyökerében még él elnevezésük. A barbárnak elnevezett keleti fonalások mégis a rómaiak tanítómesterei lettek, a hímzés és a szövés különféle fajtáit honosítva meg a birodalomban. Magát az aranyhímzést a „opus phrygionum” név alatt, ami frígiai művet jelent, —hálós és csomózott munkát, „opus araneum”, pókos pókhálós munkának hívták. A fonalszámolásos hímzést „opus flavinarium”-nak, a rátétes hímzést „opus consutum”, a lapos hímzést „opus plunarium”-nak, azaz tollas hímzésnek nevezték.

A bíborkelmét Róma Szíriából szerezte be; a római szenátorok fehér tógáit bíborsáv szegélyezte. Julius Caesar egészen bíborszövetből készült lepelbe öltözött. A hivatali méltóságok csak bizonyos szabály szerint hordhattak bíbort költséges volta miatt. Selyemszövetet Róma nem szőtt az első évezredben, de a középkorban, a XI. és a XII. században valóságos elosztó központja lett a drága selyemszöveteknek. Az egész Földközi-tenger vidékét ő látta el; az egyházak részére templomi függönyöket, oltárterítőket stb. szolgáltatott. Franciaország is nagymértékben rendelte, s az angol-

szász templomokba is utat talált a bizánci, később **palermoi selyemszövés**. Nagy Károly is gazdag díszű ruhákat vásárolt és ajándékozott templomainak.

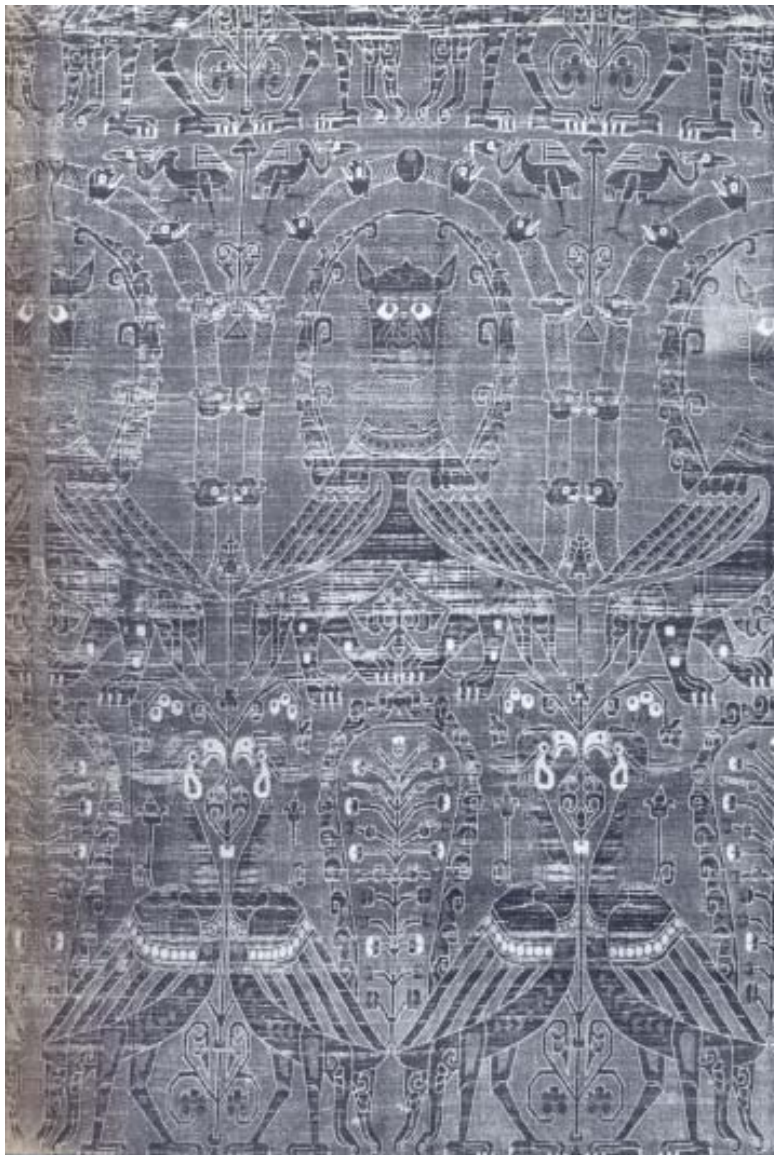
⁴⁷ Miután megszűnt Szicíliában a szaracénok uralma, a normannok **1059**-ben elfoglalják Szicíliát, és a keresztény országok sorába iktatják. II. Roger normann herceg, akit 1130-ban koronáztak meg Szicília királyának, a szaracénok által meghonosított selyemhernyó tenyésztést, s Indiából behozott pamut—gyapot—ültetvényt talált ott, sőt már selyemszövő telepeket is, melyek közül a **Hotel de Thiraz Palermóban** mintaintézet volt. Mindezen berendezéseket átvéve, a görög Korintoszból és Thébából szerzett jeles szövőmesterekkel egy dicsőséges művészi iparnak nyitott utat, mely hivatva volt egész Európa textiliparát fejleszteni. **Így Palermo lett az itáliai és francia műszövőknél és hímzőknél, úgyszólván textilművészeti szabadiskolája, mely párizsi hímzőket is befogadott.**

A palermoi fonalas művészet óriási lendülettel indult meg, és az egész Földközi-tenger vidékén elterjedt Roger király erős uralma és nagyszerű szervezőmunkája idejében.

Ugyanazt a hatalmas munkát, melyet Justinianus császár a bizánci selyemszövés elterjesztéséért magára vállalt, ő a palermoi műhely érdekében tette. Ennek köszönhető, hogy mikor Bizánc hatalma megdőlt, a bizánci selyemszövés túlélte és folytatta útját Szicíliában, majd később Észak-Itáliában. **A GÖRÖG SZÖVŐKET XI. LAJOS FRANCIA KIRÁLY IS SZÍVESEN FOGADTA ORSZÁGÁBAN, S ÍGY A XV. SZÁZADBAN A SELYEM ÉS BROKÁT-, BÁRSONYSZÖVÉS SÚLYPONTJA EURÓPÁBA BILLENHETETT.**

⁴⁷ Roger király koronázópalástja

Mind a bizánci, mind a palermoi szövetek is a fennmaradt emlékek szerint keleti rajzúak voltak. Az a gazdagság, mely a Mesés Kelet — Európában nem is látott— állat- és növényvilágát a bizánci selymen ábrázolta, a szicíliai munkákon továbbélt. Oroszlánok, párducok, pávák és sasok, a legfantasztikusabb növényzet lombjával, különös alakú „medaillon”-formákban találtak elhelyezést. Később áttértek a bibliai jelenetek, az Úr, Szűz Mária és a szentek, apostolok ábrázolásaira. A szentek életéből vett legendák is kedveltek lettek. De az olasz bársonyokon és brokátokon mégis főleg a keleti növényzet; gyümölcsök, virágok, a természettől elvonatkoztatott, mesés formák maradtak meg.⁴⁸

Florence-ben és Luccában már IX. sz. -ban volt selyemszövés, mely mértani minták keretében toronyvivő elefántokat, sasokat, nagyon stilizált rózsza és címerbeli liliomformát kedvelt és a beszivárgott keleti minták után igazodott. A kínai szöveteket egyszerűen lemásolták; kínai sziklát, növényzetet, állatokat és meg nem értett ornamentikát. Az iszlám szövetek továbbra is diktálnak.⁴⁹(Nagy kép, következő oldal)

⁴⁸ Ún. Boszorkányszőnyeg, Szicíliában v. Spanyolországban készült a 12-13. században, Museum für Kunst und Archeologie, Vich, Katalónia, David Talbot Rice, Die Kunst des Islam, 155. kép

⁴⁹ David Talbot Rice, Die Kunst des Islam, török szövet, Bursában készült, Benaki Museum, Athén, 209. o.

19 Seidengewebe aus dem 16. Jahrhundert. Die Muster türkischer Gewebe sind allgemein formal, gelegentlich sogar geometrisch, und stehen hiermit in deutlichem Gegensatz zu den naturalistischen Entwürfen persischer Arbeiten

A XIII. században nagyobb lendületet vesz a szövés. 1272-ben gépi fonalsodrásra rendezkedtek be. A XIV. sz. -ban Genova és Velence is kezd selymet szőni. Majd Messina, Milánó, és Reggio. Művészek tervezik a mintákat és a XV. sz. -ban itt is kialakul, az un.

Gránátalmás mintatípus. Bársonyt szőni a XII. században kezdtek Velencében, 1247-ben megalakul a bársonyszövők céhe a bársonyszövésre. Bársonybrokátot a XV. sz.-ban tudtak szőni, és szépsége miatt világhíres lett.⁵⁰

Egy híres hímzőmintakönyv fennmaradt 1560-ból, melyben Garzoni 40 féle öltésről számol be. Milánóban, 1584-ben hímzőiskola nyílt. Velence a középkor Párizsa lesz, innét indul útjára a varrott csipke, mely később teljesen elnyomta az öltözéken a hímzést. → Art in Needlework: A Book about Embroidery by Lewis F. Day, Batsford, 1907-www.gutenberg.org/files/

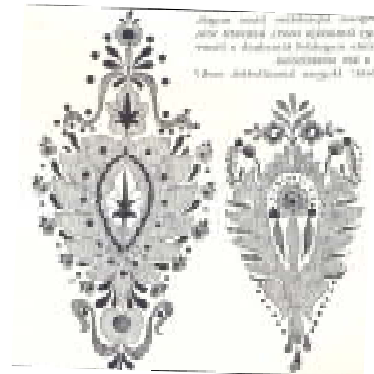
⁵⁰ Olasz selymentextil a 15. századból, The Language of Ornament- James Trilling, Thames &Hudson world of Art, London, 2001, 130.o.

16. Händelwörterbuch aus dem 17. Jahrhundert. In Bursa entstandene Kettweberei in großer Menge für landesüblichen Bedarf und zum Teil für den Bedarf der orientalischen Sultanen. Die Stoffe sind von einem ganz besonderen Gepräge.

Ezt a 16.századi török— Bursában készült— selyem brokátot pedig csak azért tettem ide, mert a magyar népművészetben is fellelhetők hasonló szegfü-ábrázolások. Motívuma egyszerre nyitott farkú galambra-pávára is emlékeztet.

Ugyancsak 16. századiak ezek a török kaftánok, melyek közül kettő alaprendszerében továbbviszi az „Ogival”-csúcsíves stílust, de átfordít negatívba, (szerintem női nemiszerv) a másik kettő pedig a tulipánok által vezet át népművészetünkbe. A mi szűr mintáink hasonló „erotikus” virágokat ábrázolnak.⁵¹

⁵¹ Fotók a topkapi szeráj archívumából származnak, a „szűr minta” pedig Malonyai

Max Tilke: Oriental Costumes Their Designs and Colors és Kostümgeschichte und Gewandformen című könyvében az egész volt sztyeppe-övezetre jellemző viseleteket, **kaftán szabásrajzú kabátokat, ingeket, fejfedőket és bugyogókat** felgyűjtötte.

A www.indiana.edu/~librcsd/etext/tilke/p2.html című lap ezt a régiségében csaknem fellelhetetlen könyvet teszi elérhetővé az érdeklődőknek. A képekre kattintva egyesével megnyithatók és menthetők. A gyűjtés kiterjed Szíriára, Palesztínára, Kínára, Indiára, Tibetre, Mezopotámiára, Törökországra és még folytathatnám Közép-Ázsia összes államára.

Ezt a kashmíri és kisázsia-(smirnai)

kaftánt különösen fontos kapocsnak találok a mi cifraszűreinkhez.

Tehát, ősiségében is létezett ebben a szkíta- hun műveltségű népességben egy díszítésre való igény. Ez hasonló fordulatokat eredményezett, vagy lappangva létezik egy közös eredet. Nemcsak a kabát visel hasonló fordulatokat. A radzsputok fejfedőjében levő tollforgó is létezett nemeseink körében (darutoll). Esetenként az árvalányhaj a szegényebb körökben.

Tilke bizonyítékait ezrével citálnám ide, de a tömörség jegyében, ettől el kell állnom. (The Russian Museum of Ethnography—RME—Tiflis- különösen nagy élmény.)

A következő török bugyogót részben kékfestőségében tartom érdekesnek, részben a rések tisztázásához használt paszománydíszítés kapcsán.

A kepeneg, köpönyeg, kaftán, guba, daróc, condra, szokmány, szúr, sőt még a férfiharisnya is mind a nemezből fejlődött ki. Kiváló szigetelő, vízlepergető hatásának köszönhetően. A szabásminták a legegyszerűbb formákból alakultak ki, sőt a legarchaikusabb forma is magából a nemezelésből adódott.⁵² A félig nemezelt kepenegnek úgy alakították, az amúgy csak alibi ujjait, hogy a négyzetes formátumba éles késsel belehasították, majd az oldalait hónaljig összevarrták. Ezt tovább nemezelve ép és erős széleket kaptak. Majd ez az archetipus ment át a szövétruhákra is. Láthatjuk ezen a tekke „churpyn” is.⁵³ A

későbbiekben a kaftánforma évezredekig tartotta magát, sőt a mintázatok is, a technika ellenére, továbbra is kosszarv, bikaszarv, napszimbólum maradt.

⁵² Nemezművészet, 57. o.

⁵³ Traditional textiles of Central Asia, 35. o.

A magyarországi gubának is létezik az ázsiai megfelelője, mint ez a mangelli nomád tunika. (Lásd Max Tilke!) Feltűnő, hogy a hímzésvilág is hasonló a mi cifra szüreinckére, amennyiben a „helyenként sűrű, máshol semmi” eloszlását vesszük. A rabarik hímzésmintája, szinte teljesen megfelel a mi kalotaszegi „írásos”-unknak.⁵⁴

A ruhák szabásvonala évezredek keresztül a szövőszék adta formákból származott a házi előállítás következtében. Ezen az indiai rabari férfin az ősi szabásvonalak dominálnak. A díszítés a varrások mentén jelenik meg.

A magyar paraszti viseletek szakértője Gervers Mária óriási kutatóanyagot halmozott fel a témában.

A magyar nemesi öltözetekről, Nagy Géza- Nemes Mihály és Tompos Lilla írt: A magyar viseletek története címen összehasonlító könyvet. Az út hosszú idáig és nagyon sokfelé ágaztatható. Az alakokat konkrét személyekről festett képek alapján vonultatja fel. Meglepő ujj- és vállmegoldások láthatók.

⁵⁴ u.a.

A tábla címe Magyar viselet a XVII. század második felében, 193. o. Pontos elemzés alul.

1. B. Esterházy Tamás lévai kapitány. Elestett Vezekénynél 1652. (Trophaeum Dornus Estorasiense, Bécs. 1700. Tab. 100. Vessl össze a szintén Vezekénynél elesett Esterházi Ferenc, gyarmati kapitány képével. Ugyanaz, a 95. táblán.) ♦ 2. Gróf Frangepán György († 1663), főudvarmester. (Ortelius Continuatus. II. rész. Frankfurt. 1665. IX. tábla B.) ♦ 3. Gróf Esterházy István († 1641), pápai kapitány. (Troph. Estoras. Tab. 80.) ♦ 4. Gróf Rákóczy László, sárosi főispán. Elestett 1664. Nagyváradnál. (Egykorú mellképe Wissemann Illésnél „Centuria Heroum” és Ortelius Continuatusnál. V. tábla 8. Vessl össze Millenmanni Magyar Történet VII. k.) ♦ 5. Gróf Esterházy Miklós nádor († 1645). A herceg Esterházy-esalád frankói várában levő eredeti alajfestsémény (vessl össze Millenmanni Magyar Történet VI. kötet 370.) és a Troph. Estoras. 70. tábla után. ♦ 6. Gróf Kollonics Henrik Károly lovás ezredes. (Ortelius Continuatus. II. rész. IX. tábla, 4. szám) ♦ 7. Nyúty Krisztina, előbb gróf Thurzó Imre, aztán gróf Esterházy Miklós nádor neje. A herceg Esterházy-esalád frankói várában levő egykorú s az 1896-i országos kiállításán volt arcképe után. (Magyar

Történeti Életrajzok 1887. évf. Ipolyi A. Nyúty Krisztina címképe. Vessl össze Troph. Estoras. 72. tábla.) ♦ 8. Lónyai Zsigmond, krasznoi (1627) és beregi (1648) főispán († 1653). (Ortelius Continuatus. II. rész. XIII. tábla. 3.) ♦ 9. Stefánia Pál. Az országos képtárban levő arcképe után. (Tört. képcsarn. Lapjair. 67. szám) ♦ 10. Lippay Gáspár († 1654), borsói főispán és kincstári elnök. (Ortelius Continuatus. II. rész. XIII. tábla 4.) ♦ 11. Esterházy Ferenc, pozsonyi alispán. 1589. (Troph. Estoras. 65. tábla.) ♦ 12. Hadi viselet a „Trophaeum Estorasiense” 51. táblája után, mely egy képzelt Esterházy-öt, az 1396-ban Nikápolynál állítólag elesett Estoras Györgyöt ábrázolja. A kép tulajdonképpen a Nádasdy-féle Mausoleum (megjelent 1664-ben) Lell vezérének felül meg, az pedig nagy részben minden valószínűség szerint egy XV. századbeli képsorozatnak, a Vitéz János esztergomi érsek által esztergomi palotájában lefestett „scythiai vezérek” és magyar királyok képeinek a másolatát – ha talán egyben s másban másolatott s nem egészen pontos másolatát foglalja magában. ♦ 13–14. Sátorok a „Trophaeum Estorasiense” (illetőleg Nádasdy-féle Mausoleum) után.

Magyar viselet a XVI. század második negyedéből (1525-50)

A képek mind Bonfini magyar történetének régebbi német kiadásából valók. A munka címe: „Des Allermechtigsten Königreichs inn Vngern warhafftige Chronick” s megjelent 1545-ben, Baselben.

1-2. Alabárdos alakok a longobárdok és avarok történetét tárgyaló fejezet címképe után. (I. rész, 8. könyv.

LXXXVIII. levél b lapján.) ♦ 3. Géza herceg. (II. rész, 4. könyv. CLXV. levél.) ♦ 4. Egy alak Szkitia leírásának képeről. (I. rész, I. könyv., I. levél.) ♦ 5. Magyar vitéz, a magyarok bejövetele fejezetének képe után. (I. rész, 10. könyv, CXIII. levél.) ♦ 6-8. Magyar vitézek a hunok történetét kezdő fejezet képe után. (I. rész, 3. könyv, XXXV. levél, b lap.)

⁵⁵Nagyon jellegzetesen megvan még egy **archaikus kabát-ujj megoldás**, hogy a szinte

bokáig érő ujjból ki tudnak alkalmasint nyúlani. A **matyóknál** ez a ráncolt ingtípus szintén föllelhető a népviseletben. De a mai napig megtalálható a tatár lakta területeken. Gróf Zichy Jenő is beszámolt róla—Zichy Expedíció— a kabardoknál tett utazásai közepett (Utazsukin). A kabard nők gyönyörűen applikált, tányér-szerű kiszélesedést viselnek az ujj végén, mely táncoláskor gyönyörűen hullámszik. Egy ilyen „kabátujj-táncot” ábrázol a már korábban említett Miho táblák egyike (alul). Ugyanitt, máshol megfigyelhető az egymásba dugott hosszú kabátújj.⁵⁶ A Miho táblák külön fejezetet érdemelnének.

⁵⁵ tifliszi múzeum archívumából, Ruháik valószínűleg gyapjuszövetből készülhettek, övvel lekötött kaftán. (A gyapjú melegítő hatása ellenére is lélegzik, nem izzadunk bele, csak ez biztosíthatja a mindennapi használhatóságot.)

⁵⁶ http://www.ztothcsaba.hu/tartalom/2_asztalfiok/hun_sirtablak.pdf Észak-Nyugat Kína, Kanszu tartomány, Thianshui

A szkíta állatalakos stílus elterjedtsége

A motívumkeresés újabb állomása időrendben a szibériai lemezek lesznek. Míg az iráni központi területeken a pártusok uralkodtak, addig Dél-orosz területeken a szarmaták, a kelet-iráni részeket a kusánok birtokolták. Ezeknek a lovasnomád népeknek laza törzsszövetsége egységes művészetet eredményezett. → Létrejött az „ún. **szkíta állatstílus**”.

Mindezen népek az állat és ember egységéről vallanak, melyeknek közös céljuk az ellenség legyőzése, az uralkodni vágyás. Ghirshmann könyve 258. oldalán párhuzamokat vonultat fel a noin ulai nemezelet, szibériai aranylemezek, kínai bronzlemezek, kimmer, luristáni csatok között. V. F. Stejn⁵⁷ azt írja ezekről a fémplasztikákról, hogy itt isteni rangra emelt ragadozókat látunk. Az állatküzdelmekre a harc szó nem alkalmazható (V. V. Golmszten), hiszen „**az esetek túlnyomó többségében a támadó állatot majd szétfeszíti az erő és energia, míg a másik még csak kísérletet sem tesz az ellenállásra, engedelmesen pusztul el ellenfele támadása nyomán.**”

⁵⁸ Stein pedig így folytatja „az áldozat bizonyos stilizáló jegyek dacára mindig realisztikus ábrázolásban lép elénk, míg a ragadozó, aminek áldozatává válik, többnyire fantasztikus lény, s fantasztikus voltával tudatosan hangsúlyozzák, hogy az istenné emelt ragadozó nem reális lény. Így például a sasnak vadállat-füleket, a ragadozónak szarvakat, sőt néha szárnyakat adnak. Így tehát szinte valamennyi állatalakos lemezen együtt él a realizmus és a fantasztikum. Az áldozatok mindig növényevők, nem küzdenek, engedelmesen fejet hajtanak az állatalakú istenség előtt. Ugyanez a tematika uralkodik az Ordosz környéki hun sírokból előkerült bronzlemezeken: pl. sas küzdelme tigrissel. Ugyanilyen jelenetet ábrázol a Bajkálon túl fekvő Deresztuj közelében napvilágra került bronzlemez is. (lásd mellékletek) Az áldozati jelenetek általában azonos tematikájúak, azaz a sasnak vagy tigrisnek bemutatott áldozatot, az istenségnek az áldozatért folytatott küzdelmét, illetve ragadozók párviadalát ábrázolják. „Az áldozati jelenet két cselekvésből áll. Az első, az állat feláldozása a valóságos világban történik, ezért az áldozatot általában realisztikus

⁵⁷ Etno-art és népművészet szemiotika, Szerkesztette: Hoppál Mihály, V. F. Stein: Az istenné emelt ragadozóknak hozott áldozat ábrázolása szibériai fémplasztikákon

⁵⁸ övesat i. e. 4-3. sz The dawn of art „drevnee iskustvo” 60, kép The hermitage collection, Aurora art publishers, Leningrad

eszközökkel ábrázolják. A második epizód az áldozat megtámadása és az érte vívott küzdelem. Ez a fantasztikus-lények lakta „másvilágon” játszódik le.”⁵⁹Láthatjuk, hogy a sas és a tigris mind a hun, mind a szibériai plasztikákon uralkodó helyet foglal el.

23. Viaskodó lények. Onácsi bronzöntvény.
N. e. I. sz., Szentpétervár, Ermitázs

„Véres áldozatot mutatnak be nekik, ők, pedig egymásnak kibékíthetetlen ellenségei. Isteni lények, így hát **küzdelmük két ellenséges elem: a világosság és a sötétség, a jó és a rossz harca.** A sas vakmerő, bátor, a légben lebegő madár, amelyet minden nép a nappal asszociált. **A sas a világosság lovagja. A tigris viszont veszedelmes ragadozó, mindig rettegést kelt, ő a gonosz.**”

Stein két csoportba osztja a fémplasztikákat: keretezetlen, illetve keretezettek. Szerinte a második kategóriának valamiféle védőtalizmán szerepe lehetett: kígyók, vaddisznót fojtogató kígyó, szimmetrikus elrendezésű állatok. Amikor az erősebb tigrist, vaddisznót, stb. legyőzi a látszólag gyengébb sas, kígyó, — itt az erősebb elrettentése, erejének megbénítása a rajz eszmei mondanivalója, **ezáltal kívánják biztosítani a világosság istenének győzelmét.** Így a lemez talán védőtalizmán lehetett. Némelyiket koporsó belső oldalán találták, így valószínű, hogy a temetési rítus kellékét alkották. Ezzel analóg szokás a keresztényeknél a koporsóba ikont tenni. Stein, az ordoszi egyenemű csoportot hun-szibériai lemezeknek nevezte, ami ez által korát is meghatározza. Nem készülhettek az időszámításunk kezdete előtti utolsó évszázadoknál

korábban, viszont némelyek a hanyatlás jegyeit viselik, így ezek korát az i.sz. I. évszázadra datálhatjuk. Ezzel szemben a paziriki leletből előkerült fémek az i. e. V. sz. -ből származnak. Ez arra utal, hogy a hagyomány az egyes temetkezési szokásokat évszázadokon át életben tarthatja.

A tematika a táltos-küzdelem kapcsán köthető az előző témához. A lemez többféle értelmezhetőséget tesz lehetővé. (Ember táltosok átváltozása állatalakba, sebezhetetlenség, pusztta kézzel való viaskodás.)

⁶⁰Az engedelmes állat többnyire realiztikus ábrázolású, míg a ragadozó fantasztikus lény. Fantasztikus voltával tudatosan hangsúlyozták, hogy az **istenné emelt ragadozó**

⁵⁹ ugyanonnet, 38,o

⁶⁰ A képek Stein tanulmányából származnak, ásatási lebontás nélkül

nem reális lény. Így pl. a sasnak vadállat füleket, a ragadozónak szarvakat, sőt néha szárnyakat adnak.

7/A

7/B

8

—Így tehát szinte mindegyik állatalakos lemezen együtt van a realizmus és a fantasztikum.

—Az áldozatok mindig növényevők, s nem küzdenek, engedelmesen fejet hajtanak az állatalakú istenség előtt. Mondhatnánk úgy, hogy szinte **agonizálnak**. Testük szokatlanul kicsavarodik, vonaglik, mellső lábukra rognak, stb.

—A bronz-aranylemezek általában azonos tematikájúak, az istenségnek az áldozatáért vívott küzdelmét, ill. ragadozók küzdelmét ábrázolja. A sas és a tigris mind a hun, mind a szibériai lemezeken uralkodó helyet foglal el. Véres áldozatot mutatnak be nekik, ők, pedig egymásnak kibékíthetetlen ellenségei. E **dualista felosztás** kapcsán kötődhet ez a témakör is a Szent László mondakör előzményeihez. (A lemez a tigris megbénítását volt hivatott mágikus erővel biztosítani, ezáltal biztosítva a világosság erőinek győzelmét.)

—Azokon a lemezeken, melyen egy kígyó fog körbe egy vadkant, (itt a kígyóisten kapja a vadkant), a megoldás egyben mágikus erejű. Lehetett akár **védőtalizmán** is. A **tartalom változása magával hozta a forma megváltozását is. Ezek trapéz alakú**

keretbe zártak. Ezeket a második csoportba soroljuk. Ide tartoznak a kígyó elleni

talizmánok is. Erről biztosan tudjuk, hogy a koporsó oldalába volt rögzítve. A 11.-es ábrán a két szimmetrikusan összeforduló állatalak azonban már a heraldikus, címerpajzsos megoldást veti elénk. Ebből a típusból csak növényevő állatalakosakat ismerünk.

Az első csoportba tartozók valószínűleg kultikus tárgyak voltak. Ugyanígy az embereket ábrázoló lemezek is (fa tövében pihenő emberek). Valószínűleg eposzhősök életéből vett, vagy más mítoszjeleneteket öntöttek képi formába.

Az aranylemezek, mind a Bajkálon túliak, mind az Ordosz környékiek egy nemű csoportot képeznek; ezért ezeket „hun- szibériai lemezek” átfogó névvel illették a tudósok, ami egyben idejüket is meghatározza. Befejezésül megjegyzem, hogy a sas- és tigriskultusz Szibériában szinte napjainkig fennmaradt. (L. J. Sternberg említi számos szibériai népnél. A sast mindig a nappal hozzák kapcsolatba. A tigriskultuszt a giljakoknál, tonguzoknál és más szibériai népeknél figyelték meg, istennek kijáró tiszteletben részesítették és áldoztak neki). A tigrisnek feláldozott lovat, áldozatot gyakran fejmaszkkal, aganccsal, vagy valami más változtatással ajánlották fel az isteni ragadozónak. → Nagyobb ellenségévé álcázták.

Ugyanebben a kiadványban, Zbrujeva A. V.: „A Káma menti népesség vilásképe az i. e. I. évezredben” című írásában azt írja, hogy a Káma völgyében teljesen ismeretlen az olyan életkép, amelyen ragadozó békés növényevőket támad meg. Szerinte „a vadállatok megjelenítése részben a totemizmus csökevénye, a nemzetségalapító ősről, madárról vagy vadállatról alkotott olyan elképzelés maradványa, hogy ez az ősz az idők folyamán egy-egy nemzetség szimbólumává válhatott; másrészt viszont ezek az állatok bizonyos hagyományokhoz és vallásos jellegű mítoszokhoz kapcsolódhattak, s korukban valóság tartalmuk, értelmük a lehető legreálisabb lehetett. Így a madár megjelenítésének valószínűleg köze volt az ég kultuszához és a nap kultuszához, a „griff” pedig valamilyen mitikus szörnyet idézhetett.”⁶¹ Itt tehát némi különbözőséget fedezhetünk fel a motívumok értelmezésében.

Dúcz László a Szent madarunk a turul című tanulmányában.⁶² A totemizmust úgy értelmezi, hogy nem magától a totemtől származtatták magukat, hanem úgy gondolták, hogy az ember sámán tud átváltozni állattá, vagy más minőségű létté s így léphet kapcsolatba a túlvilággal, istennel. Így a madár alatt nem a madarat, hanem isten küldöttjét, akaratát, szándékát vagy esetleg őt magát értették. Az uralkodó isteni származású kellett legyen. Tehát amikor koronáján turult viselt, akkor a szentlélek, — akit ma galamb képében ábrázolunk, — áldotta meg őt. A madár az Úr akaratát, az Igét viszi. Ez a „szakrális párzás” — áldás — látható a Noin Ulai takarón, a noszvaji kazettás mennyezeten, Lehel kürtön, de i.sz. 1-2 sz. ból Szanatruq pártus uralkodó fejdíszén is ezt jelképezi — mely Hatrában látható.

⁶¹ Etno-art és népművészet szemiotika, 25.o

⁶² Turán XI. évf.386. o

Nyitott szájú, gyűrűs testű sárkány

A következő csomópont a népvándorlás kori fémleletek kapcsán ragadható meg. Fettich Nándor: „Sárkányábrázolások a Magyarországi népvándorlás kori emléanyagban”⁶³ című művében írja, hogy a szkíta művészetben különböző helyi csoportok különböztethetők meg. M. Rostowtzeff (Iranians and Greeks in South Russia, Oxford, 1923) az északi állat-ornamentikát úgy tekinti, mint a szkíta művészet egy késői ágát. Az ősgermán állatornamentika II. Stílusú állatfejeinek szkíta rokonságáról Supka G. is írt részletesebben (Archeológiai értesítő, 1913, 189. o.). → **Nyitott szájú, tarajos sárkányt, ábrázoló bronzokat számos helyen találtak: többek között a vas megyei Nagyasszonyfán, a Veszprém megyei Jutason, a Tolna megyei Cikón, Keszthelyen, Pest megyében, Gátéren stb. Fettich szerint e közös alaptípusból származó csatformák mind Oroszországban, mind Magyarországon, Németországban megtalálhatók. Ezt azzal indokolja, hogy a szkíta művészet egy lokális hajtásában, a permvidéki kultúrában egyik uralkodó motívum a nyitott szájú, gyűrűs-testű sárkány volt.**

⁶⁴A fejedelmi méltóságot, hatalmasságot voltak hivatottak kifejezni, és védelmezték az erődítményt. Az ajjubbida udvar ötvösmunkáin, kőfaragványain, üveg munkákon gyakran fellelhető motívum, csakúgy, mint pl. az aleppói ajjubida citadella kétfejű kígyó-sárkányai. A kígyók önmagukba és egymásba csavarodnak. **A csillaggal való megjelölés a fénnel való eltelést jelenti—isteni elrendeltetést-** Szaladín uralkodása alatt.⁶⁵ Az összefonódó sárkányok a **dualista** hitvilág nyomait őrzik. „On The Two Intertwined Dragons from Pendzikent” címmel érdekes tanulmányra bukkantam Arcangela Santoro tollából.

⁶³ Fettich Nándor: Sárkányábrázolások a magyarországi népvándorláskori emléanyagban, Berlin, 1926

⁶⁴ Bagdadi Talizmán kapu, 1221-ben épült, afgán-orosz háborúban pusztult el a 20.sz elején, A hódító iszlám című könyvből, 48.o, Michael Rogers- A múlt születése, Helikon Kiadó 1987

⁶⁵ Aleppói ajjubida citadella bejárata, A hódító iszlám című könyvből, 48.o,

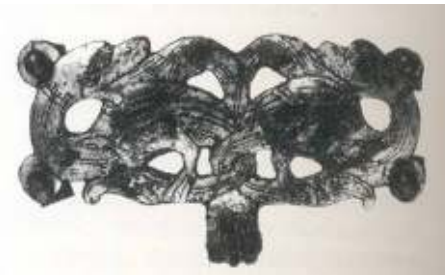
A régész szerint az ábrázolás visszavezethető a Qal'eh- i Yazdigird-i ábrázolásra, amit már korábban én is felfedtem a pártus kultúrkörben. Itt a kis színes kép.⁶⁶

⁶⁶ Thanks to the Gandharan relief analysed above, the first appearance of the theme can be backdated to the third-fourth centuries CE. A third image, coming from the Iranian area and datable to the late Parthian period, contributes to our documentation - in actual fact somewhat scarce - for the more ancient period. I refer to a stucco capital found at the Qal'eh-i Yazdigird (Pl. III) - where two rampant, divergent and knotted earth dragons appear. **The intertwined dragon motif on an engaged column capital clearly owes much to the ancient traditions of Near Eastern Art, which abounds with scenes of crossed and rampant beasts.** Curiously, the closest examples to the Qal'eh-i Yazdigird intertwined dragons must be the pair of 'fighting dragons' from 7th/8th century Penzikent

67 →

A honfoglalás-kori farkukkal összekapcsolódó sárkányok egy győri ásatásból származnak (fent). A bilici ajtókopogató viszont gyűrűs teste és nyitott szája mellett szárnyassága miatt érdekes. A szárnyak itt égi hatalomról tanúskodnak, éppúgy, mint a farkak, griff, -azaz madár végződése. A következő képet a Stockholmi Történelmi

Múzeumban fotózta férjem, Kelet-ázsiai eredet megjelöléssel.

Ez az ábrázolás afféle rontáselhárító lehetett. Itt újabb kapu nyílna a kelta művészet felé. Mindenesetre a kelta művészet nagyon magas fokot ért el a kígyófonás ábrázolásában.

⁶⁷ Bilici, www.transoxiana.org/Eran/Articles/santoro.html

Sárkányos, kígyós kapuk, sírkövek

A székely-kapukon különös állatok ábrázolásaira bukkanhatunk. Nemcsak az istenfák továbbélését figyelhetjük meg rajtuk, hanem a közép-ázsiai sárkányét is. (Ez a típus szerethető.) Ezeknek a sárkányszerű lényeknek **őrző szerepük** volt. A nyitott szájú sárkányról már Fettich féle népvándorlás-kori elemzés kapcsán esett szó. Hogy kerültek a kapukra? Mert a kapu bezár, alatta

van a küszöb, a határ, amin átlépve átjárható lesz a kint és bent, az enyém és másé, az otthon és a külvilág. A küszöbre tilos volt lépni! S nemcsak a jurtákban! Alatta lakik a kígyó, erre figyelmeztetnek az ábrázolások. Az udvartelek, a belsőseget, az életet jelentette. Tehát a küszöb élet, halál mezsgyéje. Bezár és védelmez: mint a templomajtó háború esetén. Távolról elutasító, de közelről a részletek feloldják a szigort. A beláthatatlan múltból jövő hagyományok szabták meg eleink életét, (ezt próbáltam keresni, bemutatni) a jelképes tartalmak jelentése kitágult. (A mai ember csak *nyílászárókon* közlekedik.) Az is szembeötlő, hogy ezek az ábrázolások mindig párban jelenítik meg tárgyukat. Előfordulásuk három, viszonylag szűk körre korlátozódik. Az egyik a Maroson túl található, (Szabéd, Csávás, Marosszentkirály) a másik a Nyárad mentén, a harmadik a Kis-Küküllő mentén, Nagykenden és a szomszédos falvakban. A legkorábbi, a XVII. sz végén készült, eredetileg a **szentgericei** unitárius templom cinterem kapuját díszítő fafaragást, a Székelykeresztúri Múzeum udvarán láthatjuk. Kígyós, oroslános kapukat találunk Nyárádszentlászlón, de első lábukkal napkorongra támaszkodó oroslánokat máshol nem találunk.

A sírköveken levő jó kígyók jóságára az utal, hogy a felső szférában vannak, a kereszt és a madarak fölött. A hiedelem sokhelyütt azt tartja, hogy a kígyókból lesznek a sárkányok, úgy 5-13 év alatt. A kígyópárok (ikrek) poláris voltára, azaz dualista felosztására utal a következő magyargyerőmonostori ábrázolás.

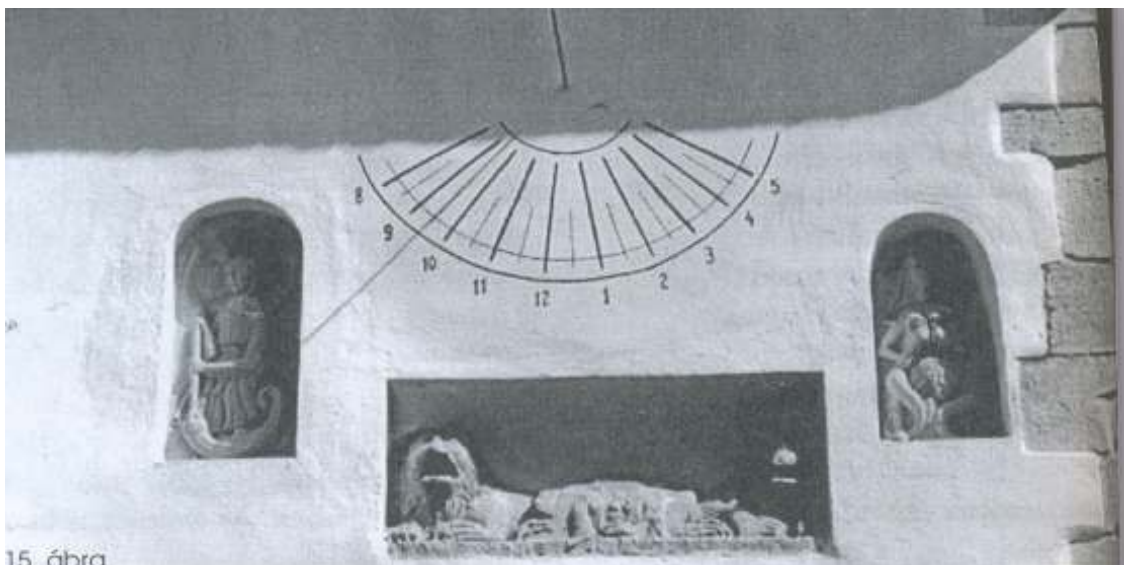
⁶⁸Az ábrázolás fennmaradása, annak befalazásának köszönhető. Csak a nemrég restaurálás során került elő. A tematika átvezet a földanya témakörbe. **A nőalak bal kezével szárnyas kígyót, jobbával szárnyatlant tart. A szárnyas égi, a másik földi termévény. A dualista felfogású mítoszok különböző előjelű ikrekkel utalnak a fény és a sötétség, fent-lent, férfi-nő stb. egymást kiegészítő ellentétpárokra.** A mítoszok és mondák ikerpárjai, testvérpárjai kettősségükben is az egységet példázzák. A Tündérszép Ilona, merthogy ő volt Mária, azaz Boldogasszony, Boldogságos szép Szűzmária előképe; egyúttal áld és ver, ártó eszközei mellett van gyógyító vize is. (Az ősi magyar hitvilág alapján, Gondolat, 1971,351-352.o) Hosszú alakulások során, Tündér Ilonában egyesül a Nap-planétaisten és Anyaistennő képze.

Ezt a képet Badinyi Jós Ferenc, „Az istergami oroszlánok titka” című könyvében találtam (41. o). A kép Inana-t, Istar istennőt, a termékenység Istenanyját ábrázolja Sumerben, Kr. előtt 3000- ből; madárlábakkal, szárnyakkal, egymásnak hátat fordító oroszlánokon áll. Inana, éltető és ölő, szűz és parázna, béke és háború, Élet és Vegetáció, gyakran az Esthajnal csillaggal (Vénusz) azonosították. Ő tehát, a kegyetlen nő archetípusa.

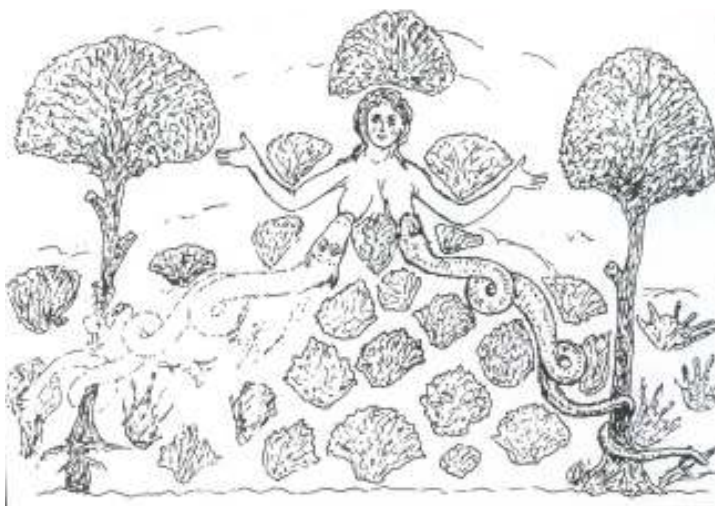
A magyargyerőmonostori templom oldalán— következő oldal— találkozhatunk mégegyszer az ellentétesen forduló oroszlánokkal, a napóra alatti mezőben. Amit közrefognak abból sajnos alsó torzóját láthatjuk csak, valószínűleg az Erőnek, Fénynek, Világosságnak jelképes alakját, jelen esetben egy Krisztusfejet. Egy római kőfaragást ismerünk Erdélyi Gizella: „A római kőfaragás és szobrászat Magyarországon” című könyvéből, ahol ezen a helyen szintén egy Krisztusfejet látunk.

⁶⁸ Turán, 2005, III-VI. 117, 118,121,o

15. ábra

Az első mezőben egy sárkányölő, Szent Mihály küzdelme látható. Jelentheti a világ végét, amikor minden bűnös lélekért harcolni fog Mihály arkangyal, hogy a sárkány karmából kiragadja azokat, de egyúttal jelentheti a világ teremtésének kezdetét is: a jó és rossz angyalok harcát. Mindenesre a fal ábrái a fény rávetülésével olvashatók. 10 órákor az első fülkére esik a fény, délben az oroszlánokra, lemenőben a Szűzanyára. Közben egy bárka ívét írja le. Gyerőmonostor ábrázolásai azért elgondolkodtatók, mert, akit valaha szentély illetett, annak ki kellett kerülnie onnan a kereszténység által (de szakrális jelentése miatt mégsem pusztították el hanem befalazták). Főleg a kígyónak látszó, ikreket szülő égi ősanjának, s vele a csillaghitnek. Csak a hold attributum maradt.

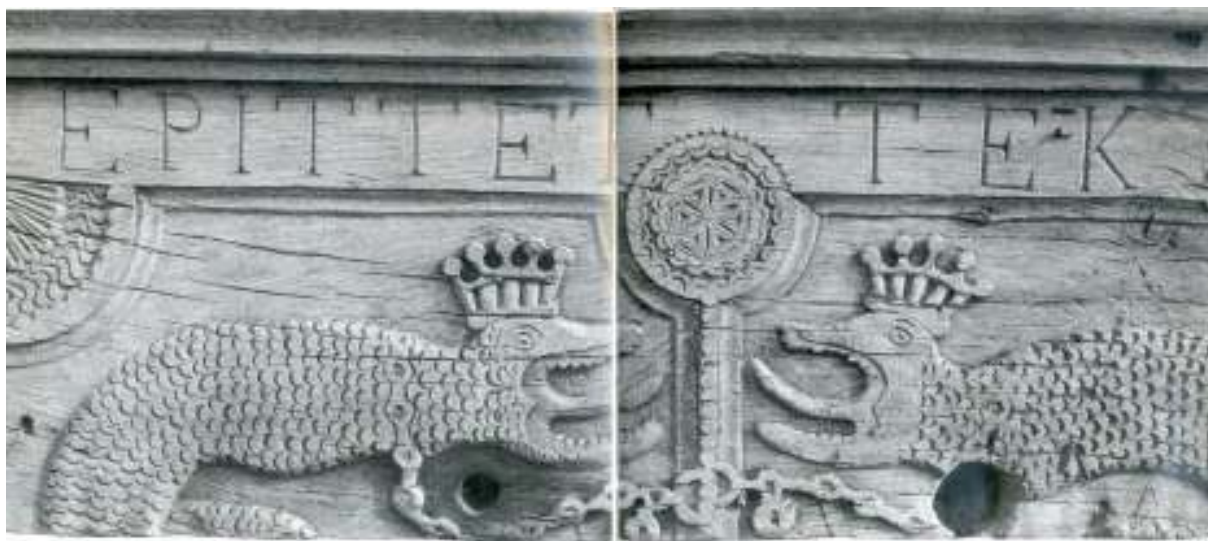
Hasonló ábrázolásra bukkanunk a montmorilloni templom homlokzatán is, vagy még korábról az Exultet tekercek illusztrálásában, ahol Luxuria, a kígyókat szoptató nőalak (BUJASÁG) az eredendő bűnre emlékeztet (Móser Zoltán-Jelek és ünnepek c. könyve alapján). A szirén származtatások ebből a jelentéséből eredhetnek.

69

70

⁶⁹ Mezőfele
⁷⁰ Nagykend
⁷¹ Szentgerice

74

⁷² Nyárádszentbenedek

⁷¹ Szabéd

⁷² Nyárádszentlászló, Kútvölgyi Mihály- Nyitott kapuk c. könyvéből

László Gyula—Kettős honfoglalás tézisének bemutatása

Jelképrendszerek egymásra épülése:

Az indás díszítést László Gyula a Káma- Volga mentéről származtatta, az ún. lomovatói kultúrából (Nyevolinoi temető).→ Ez a régészeti ötlet lett az alapja az ún. kettős honfoglalásnak (veretes, préselt és öntött szíjvégek— László Gyula, Ojtozi Eszter, Erdélyi István, V. Gening, V. Schmidt kutatása). Azonban ezek az övveretek nem feltétlenül bizánci műhelyekből származtak. A Volga-Káma vidék élénk kereskedelemben állt a Közép-Ázsiai városokkal, elsősorban Khorezmmel. 13 sírban találtak VI-VII. századi szasszanida érmeket. Ami azonban biztos, hogy a Volga –Káma vidék is a VI-VIII században az avar birodalomhoz tartozott!⁷⁵

Bakay Kornél véleménye szerint a nagy eurázsiai birodalom bolgár- türk- avar- kazár- magyar etnikumainak igazi lakóterülete a Volga- Káma vidékétől jóval délebbre húzódott. Ez csak északi periféria volt, amellyel élénk kereskedelmi kapcsolat és hatás állt fenn. Ez a hatás Kazária megszületése és megerősödése után a VIII. századtól vált jelentőssé. Az avarral rokon régészeti anyag megtalálható a Kárpátoktól Koreáig a dél-orosz sztyeppe övezetben; (Martinovkai leletcsoport és a szaltovó- majackojei kultúra anyaga), amely közvetlenül átvezet bennünket a honfoglaló magyar emlékhagyományhoz.

1. Növényi jelképek kora (bizánci akantuszos stílus)— Keskeny íj- Avar kor 568-tól
2. Állati jelképek kora (Griffes-indás veretek)— Széles íj- kései avar kor 670-től
3. Növényi jelképek kora (Palmetták)—Keskeny íj- Árpád magyarjai 896-tól
4. Állati jelképek kora (címeres gyakorlat, kőfaragás)- Árpád- kor 1100-as évek

→ **Kettősség a leletekben.** —Az avar korban mindkettő megvan, de vagy különböző időben, vagy egyidőben, de két különböző néptől származik. Megoldás:

1. **Egyidejű a két stílus**, de nem egy néptől való: a „bizánci akantuszos” képviseli az avarok bolgár rétegét. A „griffesek” a belső-ázsiai réteget→ a magyarok két nép szövetsége voltak (Alföldi András, Hampel József)

2. **Időbeli különbség van a két stílus között** (Fettich Nándor, Horváth Tibor, Csallány Dezső)→ Divatváltozás, ami azonban kizárt, mert nem számol a nemzeti társadalmak szívós hagyományaival. A nemzeti társadalomban az öltözködés, a dísz nem divat vagy tehetőség kérdése, hanem mindenki számára kötelező, azt a tudatot képviseli, hogy az illető milyen nemzetségbe tartozik, s azon belül mi a társadalmi helyzete stb.(Más címerét viselni egyszerűen nincs joga.) Tehát nem beszélhetünk divatról, illetve egy-egy motívum „fellendüléséről”.

3. László Gyula tézise→ 670 táján új népnek kellett bevándorolni a Kárpátok medencéjébe→ **A „griffes indások” rátelepedtek az itt talált korai avarságra, a „bizánci-akantuszos” jellegű- jelképek népére.** Aradi Éva szerint 660 táján húzódott össze az Avar Birodalom a Kárpát medencébe.

Ha egy temetőben mindkettő található, akkor inkább átházasodásra kell gondolnunk. Az állatalakos ábrázolás inkább a nőknél megtalálható. Más síkokon is jelentkezett a különbség. Az egyiknél volt bizánci áru→ szemmel láthatólag alkalmazkodott a bizánci

⁷⁵ Bakay Kornél: Östörténetünk régészeti forrásai II. Miskolci Bölcsész Egyetem, 1998, 211.o

női viselethez. Míg a másiknál ez hiányzott, és olyan „mellest” vagy köpenyt viselt, amelyet szép nagy mellboglárokkal kapcsolt össze.

1. csoport
— asszonyai
szivárványszínű nagy
dudoros gyöngyöket viseltek
Orsóik szára végére agyagból kettős-kúpos
nehezéket húztak → vízszintesen, tenyérből fontak vele

2. csoport

dinnyemag alakú üveggyöngyök
alkották a gyöngysort, lapos orsókarikát húztak az orsószárra
→ függőleges tartású ujj- pedréssel fontak vele

- A fazekasok új edényformákat használtak, másfajta kemencében égettek. Az első csoportba tartozók szürke edényeket égettek, mint a görög-római típus. A második csoporté téglapiros, sárga színű volt, mint a közép-ázsiaiaké.
- A fegyverek is mások, másfajta harcmodort követeltek. A lószerszám is más, s ez nem csak a díszítmény megváltozását jelentette. Mások a nemzetségjelek (TAMGA) → új nemzetség-jelek jelentek meg → más nép.
- Más a temetkezés szertartása is. A temetéskor valamilyen okból nagyon fontos a tájolás. A halott lába (tekintete) amerre néz, arra van a másvilág. Az első csoport halottjai arccal Kelet fele néztek. A második csoport halottjai Dél-kelet felé. Árpád magyarjai az első csoport szerint Kelet-Nyugati irányba temetkeztek- a keresztények is.
- A két nép embertani képe is más. → Új nép telepedik be az Avarföldre 670-táján. A történeti források erről nem számolnak be. → Árpád népének honfoglalása előtt 200 esztendővel előbb volt egy korábbi hullám.
- Az orosz őskronika- Nestor Krónika- Heraklius császár és az avarok idején beszámol a fehér ugorok vándorlásáról, később Oleg korában a fekete Ungrokét említi. Querfurti Bruno, Adamarus Cabbanensisben írja, hogy a XI. században két Magyarország volt hazánk területén. A királyi uralom alól kieső területek voltak a fekete ungarusoké (→ ezek ellen indult hadba István király → akkor István és az Árpád ház a fehér magyarok uralkodója lett volna, és a korai avar kagánok családját képviseli?) Ne siessük el a választ...
- A Dunai Bolgárország megalapításakor **Kovratnak**, a dél-oroszországi bolgár birodalom hatalmas urának **öt fia közül az egyik-Irnek- népével együtt**— onogurokkal, ungorokkal, hungarusokkal, Pannóniában telepedett le. (Szádecky-Kardoss Samu: Hitvalló Theophanész az avarokról, Antik tanulmányok, 1970. 112-147. o. Egy 860-as oklevél az avar határhegyet UNGARIORUM MARCHA, azaz magyar hegynek nevezi **a honfoglalás előtt 40 évvel!!!**
- A középkori krónika egynek veszi az avarokat és ungarokat. Az avar kori vezetőréteg hun származásának tartotta magát, akárcsak az Árpád család. Bócsa-

avar fejedelem sírja hun jellegű viseletről árulkodik. Anonymus említi ÁRPÁD FIA, ZSOLT és egy helyi fejedelem MÉN-MARÓT lányának eljegyzését.

- **Kettősség az eredetmondákban is.** László Gyula kettős honfoglalásról írott tézisei ma már elfogadottak.— Anonymus a Volga mentéről beszél, mint őshazáról. A krónikák viszont a Meotisz mocsarairól. Kettősség a csodaszarvas és turulmonda között is. A csodaszarvas erdős, mocsaras területekre vezet, míg a turulmonda, fátlan, végtelen pusztákra. Kettősség: A fehér és fekete ungrok két népe. A források a magyarságot a X. században kétnyelvűnek tartják. Két nép, két törzs egyesüléséből.⁷⁶

A török népek és nyelveik

Déli Zóna— oguz-türk nyelvek tartoznak ide (nyíl-törzs)

↓ Újgúrok, türkök, karlukok, türkmének, azerbajdzsánok, Törökország töröksége

ettől Északra—kipcsaki törökség nyelvei,

↓ kazak, kirgiz, üzbég, baskír, kazáni, egyéb tatár, a középkorban besenyő, kun- kumán nyelvűek

ettől Északabbra— a hajdan ogúr(Bolgár-Török), onogúr→ mai utóda a csuvas nyelv, Ural hegység középső vidéke)

Azok közül a népek közül, amelyek egykor kelet-nyugati előretörésük során a Kárpát-medencéig és Al-Dunáig jutottak, a hunok ill. avarok török nyelv- típusát nem tudjuk közelebbről meghatározni, mert tőlük nem maradtak ránk saját nyelvükön írott emlékek, csak személyneveik görög és latin krónikákban. Utánuk a bolgár-töröknek nevezett ogur népek, uturgurok, kuturgurok és főleg onogurok következtek, akik az ogur csoporthoz tartoztak. Az onogurokkal együtt jöttek a hozzájuk csatlakozott, de oguz nyelv-típusu bulakok, akik a nyugati türk birodalomhoz tartozó karlukok közül váltak ki. A nagy onogur Birodalomból kivált magyar honfoglalók nyomában kipcsaki típusú besenyők, ezek sarkában ogúzok-(magyarul-úzok), végül a Távolszeletről rohanó kipcsaki nyelv- típusú nép a Kunok érkeztek a Kárpátokhoz. → Ezért kettős az eredetmondánk.

Griffes indás + Növényi ornamentika

↓

↓

⁷⁶ Az ogúr népek- 350 körül Őshazájuk Belső Ázsia. A kazak sztyeppén éltek az iráni nyelvű szogd nép határának környékén. A Szír Darja vidékén. Az ogur népcsoport legfontosabb népének az onoguroknak **Bakath** volt a legfontosabb városa. Szír-Darja és Iszil Kől vidékén lakó onoguroktól keletre laktak a szavírok, tőlük keletre pedig, avarok. 463-ban a nagy belső-ázsiai népmozgalmak következtében döntő fordulat állott be a vázolt helyzetben. A bizánci Priskos Rhetor tudósítása szerint, az avarok megtámadták a szavírokat, a szavírok meg nyugat felé szorították az ogurokat és fehér ogurokat, az aragurokat és onogurokat. Az onogurok ekkor kerültek a finnugor népek ugor ágának, a vogulokkal és osztyákokkal rokon- nyugat-szibériai manysi népével érintkezésbe. A két évszázadig tartó kapcsolat révén létrejött a manysi-eri. Azaz „manysi ember” jelentésű szó. Szabályos hangtani fejlődés révén jött létre belőle a magyar, majd magyar népnév. Az ugor népek családjába tartozott 30 törzs: Pl uturgurok, kuturgurok. 562-nyugati türkök Keletről szorongatják az avarokat, mire ezek letiporva mindenkit az Al-dunáig, Galliáig jöttek. Megsemmisítették a gepidákat, és szerződés által elűzték a longobárdokat. Nem értem: 452 Attila-Róma, 453-Catalaunum, már rég itt vannak a hunok!

Altaj vidékéről

Volga jobb partja a VII. századig

↓

↓

A griffesek rokonsága

utána itt tudjuk kimutatni őket

egészen Koreáig terjed, a totemek nemzetségeket jelöltek

A griffes indás hagyaték eltűnésének ugyanaz az oka, mint a gazdag honfoglalás-kori leletek eltűnésének: a kereszténység felvétele. Mindkét motívum eltűnése azonos időben ment végbe.

A VI. sz.-ban újabb néphullámok is lehettek → újabb nemzetségrétegek, törzstörések → analógiák a Volga-Káma vidékén is vannak „álcsatos” veretű korai avar övek. A magyar helynevek nem mind a griffes indásoktól valók, hanem korábbi betelepülők is adhatták egy részüket.

Miért hagyták lakatlanul a „kései avarok” azokat a területeket, amelyeken később Árpád magyarjai megtelepedtek? ≈ A kunok sem teljesen „üres” területekre telepedtek, de ők kerültek számbeli fölénybe saját szállásaikon. → „Kései Avarok” góciókban, törzsekben szállták meg a Kárpát – medencét, hagytak gyepüket—senki földjét— amelyet legeltetésre használtak, amelyeken nem telepedtek le. → nagyállattartók. Kérdés, hogy a „griffes indások valóban a Volga jobb partja felől jöttek-e be a Kárpát-medencébe? A griffes indás műveltség és a neovolói műveltség közötti erős kapcsolatokra már Fettich Nándor rámutat: itt kellett kialakulnia indás nemzetségszűkeg készítésének, bronzöntés. A „Késő avarkori” temetők leletei alapján feltehető, hogy kaukázusi eredetű, onogur fegyveres, vezető rétegnek maradványait találták meg. Íj, nyíl, szablya alapján. Az indás díszítést László Gyula tehát a **Káma-Volga mentéről származtatta, az ún. lomovatói kultúrából (Nyevolinoi temető)**. → Ez a régészeti ötlet lett az alapja az ún. kettős-honfoglalásnak (veretes, préselt és öntött szíjvégek).—Ojtozi Eszter, Erdélyi István, V. Gening, V. Schmidt. Azonban ezek az övveretek nem feltétlenül bizánci műhelyekből származtak. A Volga-Káma vidék élénk kereskedelemben állt a Közép-Ázsiai városokkal, elsősorban Khorezmmel. 13 sírban találtak VI-VII. századi szasszanida érmeiket. Ami azonban biztos, hogy a Volga –Káma vidék is a VI-VIII században az avar birodalomhoz tartozott!⁷⁷

Bakay véleménye szerint a nagy eurázsiai birodalom bolgár- türk- avar- kazár- magyar etnikumainak igazi lakóterülete a Volga- Káma vidékétől jóval délebbre húzódott. Ez csak északi periféria volt, amellyel élénk kereskedelmi kapcsolat és hatás állt fenn. Ez a hatás Kazária megszületése és megerősödése után a VIII. sz. –tól vált jelentőssé. Az avarral rokon régészeti anyag megtalálható a Kárpátoktól Koreáig a dél-orosz sztyeppe övezetben; (**Martinovkai leletcsoport és a szaltovó- majackojei kultúra anyaga**), amely közvetlenül átvezet bennünket a honfoglaló magyar emlékanyaghoz.

Emlékeztető:

A Kr. u. IV. sz. közepe táján a közép ázsiai hunok két részre „válnak” szét: A 370-es években Európára zúduló hunokra (a későbbi Attila hunjaira), akiket szokás fekete hunok néven is emlegetni, illetve a Perzsiára támadó, majd India felé orientálódó hjunokra.

A Képes Krónika 677-re teszi a magyarok második beköltözését. (Az első-568.⁷⁸ **Az avarok birodalmat alapítanak (568), központja a Kárpát-medence lesz. A birodalom egészen a Donig terjed, ezzel a délkelet-európai sztyeppe új uraivá válnak). Tehát a fekete hunok után két hullámban érkeznek fehér hunok.** A kérdést nálam elhivatottabb régészek sem tudták eldönteni. Csallány Dezső kidolgozta azt a feltevését, hogy a Kárpát medencei helyneve tükrözik az avar népesség elhelyezkedését. Pl. Várkony jelentí: Vár-hun.(**iráni (hun?) és törökségi (var?)** népek) → Sajóvárkony,

⁷⁷ Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolci Bölcsész Egyetem, 1998, 211. o

⁷⁸ Nagy Géza, A honfoglalók, Ethnográfia 18, 1907, 218.o

Tiszavárkony, Zengővárkony, Várgony, Várkony, Kér, Obri, stb. A feltevés Kristó Gyula személyében komoly ellenzőkre talált. Ez volt az a pont, ahol tudtam; én itt semmiféle okos dolgot nem süthetek ki! S, hogy ehhez a csomó kigubancolásához még jó sok időt szánhatok, ha ugyan nem lehetetlen. **Az biztos, hogy a táltos küzdelem—nosza-pörösi csontkarc—, és az életfa—Homokrév, Vajdaság— itt került elő, és bizonyíték arra, hogy magyarsághoz is az avar kor népeitől (az onoguroktól) öröklődött a két mítosz. Hősi énekeink, eposzaink, mítoszaink keletkezési kora a kelta-szkíta időkig nyúlik vissza.** Árpád magyarjai /a kazárok nem türkök, hanem szabírok (szavardok)/, akik a IX. sz. végén egyesülnek a Kárpát medencében az onogur magyarokkal!

A törzsi helynevek igen nagy része királyi birtokon kívül található! Géza és István lehet, hogy nem törte meg a törzsek hatalmát, mert ha igen, **úgy a széttelepített törzsfők alapján, királyi birtokokon kellene ilyen neveket kapjunk. Tudjuk, a törzsfők azokat a területeket foglalták el, amit az avarok előzőleg parlagon hagytak.** A kései avarokori államszervezet a 10-es számrendszeren nyugodott, ezt vette át a Szt.Istváni államszervezés→ **Viszont, a tíz magyar egyházmegye és az avar góccok, szinte egybeesnek.**→ **Az avarok valószínűleg keresztények voltak, ezt tanúsítják a talált kereszték.**

A nyelvi sokszínűség és viszonylag autonóm uralmi struktúra, illetve a távoli külkapcsolatok miatt viszonylag gyorsan tűnnek fel és el államalakulatok és birodalmak. Ez nem járt a teljes népesség elvándorlásával, kiirtásával. A szövetséges törzsek közösségei vagy a behódolt népek gyakran felveszik az új államalakulat vagy vezető törzsszövetség nevét→ **mimikri, amely a megváltozó hatalmi struktúra révén az egyes közösségek egy helyben maradása esetén is változásnak tűnhet.** A kérdés tisztázásához, csak a IX.-X. sz. -i népesség csontmaradványainak embertani vizsgálata lenne elégséges, azonban Éry Kinga tanulmányából⁷⁹kiderült, hogy erre nagyon kevés az esély, mindössze 0, 1 %-nyi csontmaradvány állna rendelkezésre. 22 avar-kori temetőt vizsgált meg.

A „KÉSEI AVAROK” mitológiája és nyomai a magyar néphitben

— **Égig érő fa**→ déli és dél-szibériai párhuzamokon át az altaji törökség fele visz

—**Csodaszarvas monda**→ erdős területek fele visz

—**Szt. László legenda**→ iráni térségek felé irányít

Itt van egy olyan útkereszteződés, ahol mindhárom irányba el kellene menni.

⁷⁹ Éry Kinga, Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát medence 6-12 századi népességének embertanához, Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 16, 35-85.o.

Mitológiai rétegek

A **világfa** ebben a formában nincs meg a honfoglalás-kori művészetben, de megvan a „KORAI AVAR” korban- Homokrév- Jugoszlávia-csonttégely.

A **csodaszarvas monda**—Két ragadozó állat támad egy szarvasünőre— rang és nemzetségjelző (öv záródísz, szíjvég) Ezt nem Árpád magyarjainak előkelői viselik, hanem a kései avarok nemzetségfői.→ Úgy látszik tőlük származott át a magyarságba. A honfoglaláskori sírokban az állatábrázolás ritka, s ha mégis, akkor női sírokból kerül elő.

(A török- tatár, obi-ugor népek nemzetségi tamgáikat tetováltan, vagy kivarrottan, vagy bárhogy magukon viselik.) A magyarországi anyagban páva, szarvas, kutya, madár, kígyó, ló, oroszlán, vadkan, sas, hal, galamb, nyúl mind „késő avar-kori” előkelők övein szerepel. **A turult, mint címerállatot az Árpád-ház Attilától örökölte. Általában véve a címer-állatok régebbiek, mint a honfoglalás. Mind „késő avar” nemzetségek emlékét őrzik.** A székelyek és göcsejiek néphite szerint, ők Árpád előtti őslakói e földnek.→ A krónikáink semmit sem tudnak az avarokról→ amikor hunt mondanak, nekünk avart kell értenünk.

Szt. László legenda-peremvidék—Székelyföld, Szepesség, Gömör, Mura vidék (kivételem Ócsa)-a határmezsgyéken maradtak fenn- pogánykori örökséget őriznek. (Legyőzött vagy csatlakozott népeket telepítenek a végekre, kisebb volt az esélye a keresztényekhez való átállásnak, s inkább ők látták el a védelmi funkciót is.) **Eredetileg nem Szt. Lászlóról és a kunról szóltak, hanem kozmikus dráma játszódott le a legendában, amelyben a világosság (hófehérbe öltözött lovas, szőke király) küzd a sötétség (sötét hajú, sötét ruhájú, sötét lovú kun) ellen. Mindkettő sebezhetetlen, csak a kun Achilles inán van egy sebezhető pont. ↓**

„Szent” küzdelem- fegyverüket leteszik, nem fogja őket a fegyver, lovaik békésen legelnek — a szkíta időig vezethető vissza a prototípus, tehát jóval a honfoglalás előtti időig! Utaltam rá a szkíta állatalakos ábrázolásnál.

-A lószerszámok az ábrázoláson a korai avarok szerszámozására utalnak. Mint az égisz érő fa, **ezek a rétegek beleolvadnak a késeikbe.**

Ha a műveltség egyik területe fejlett, akkor a többi sem lehet elmaradott, hiszen a fejlettség a legkülönbözőbb tapasztalatok, és munkák eredőjeként jön létre, nem pedig, légtüres térben.—Ha tehát magas fokú a fémművességünk vagy nyeregkészítési tudásunk, fazekasságunk, kizárt dolog a putri lakás. A földkunyhó inkább a szláv törzsek szállásterületeit jellemezte.

A” kései avarok” temetői sok száz sírjukkal falutelepülésre vallanak, míg Árpád magyarjai nagycsaládi, kis létszámú temetőbe temetkeztek.(- a nagy létszámú lakosság földművelésre enged következtetni, míg a kis létszám nomádságra. Árpád magyarjai egy nemzedéken belül nem válhattak letelepült földművelőkké) **Árpád honfoglalása csak politikai változást, újabb államszervezetet hozott a Kárpát-medencébe, ennek tősgyökeres lakossága zömében ugyanaz maradt ezután is. Egymást váltogatták a bolgár-szláv, avar, germán, hun inváziók. A magyarság zöme nem Árpáddal jött be, sőt már az avarok, hunok előtt is itt élt.** Marjalaki Kis Lajos szerint ez a magyarul beszélő nép nem más, mint a Kr.e. évezredben szkíta, később szarmata gyűjtőnéven említett néptörzsek maradéka. Alföldi szarmata törzsek! Innen is nyílna egy elágazás!

Kalandozások vége, tarsolylemezeink—Révész László- Emlékezzetek utatok kezdetére c. könyve alapján

A következő csomópontot szintén nagyon fontosnak érzem. A tarsolylemezek eltűnésének titkának felderítéséhez Révész Lászlót hívom segítségül.

Taksony, Zolta, Árpád fejedelem legkisebb fiának fia. Trónra lépésének időpontját a szakirodalom az augsburgi- 955- vereség utáni évekre teszi. A korábbi nagyfejedelem, Fajsz tekintélye a kudarcokat betetőző csatavesztés után végleg megrendült. Az Őt támogató nagyurak többsége, kíséretük zömével odaveszhetett a csatában. A bukott fejedelem sorsáról hallgatnak a krónikák. (A steppei népek általában halállal büntetik a levitézlett vezetőiket.) Letűnésével végleg eldőlt az a sorsfordító kérdés, milyen irányban halad tovább a magyar nemzetségek élete. A katonai sikerek ritkulása és elmaradása kétségessé tette helyzetüket a Kárpát-medencén belül.—Vérveszteségek, zsákmány és adó elmaradása, kiismerték haditechnikájukat.

A nemesi réteg felsorakozott, két táborra szakadt. Az Árpád dinasztia egyik ága, feltehetőleg **Taksony vezette őket, a változást, a letelepedést forszírozta.** A másik tábor vezéralakja a 940-50-es évek erős alakja **Bulcsú** lehetett, aki végül is ráerőszakolta akaratát a gyengekező Fajsz fejedelemre. 943- 47-ig szünetelnek a kalandozások, 947-ben már Taksony megy Itáliába az éves járandóságot hazahozni. **Bulcsú** a 948-as követjáráskor még ki tudta köszörülni a tekintélyén esett csorbát. Az ő elmondása alapján jegyezte le a bizánci krónika, amit a magyarokról ez időben leírt. **Követői, a kalandozások további folytatását óhajtók; a magyarság kikerülhetetlen felmorzsolódását okozták volna.** (Bulcsút azért nevezték Vérbulcsúnak, mert nagyapját megölték a krimhildi csatában, s ő bosszút akart állni rajtuk. **Csak egyféle megoldást ismert, a harcot.**) Bulcsút a regensburgi vár piacán érte a vég, menekülés közben fogták el, akár csak Lélt és Súrta. A regensburgi herceg nem sokat teketóriázott, nyomban bitóra küldte az elfogott nemeseket. Taksony hozzáláthatott a rendteremtéshez. A levitézlett Fajsz nagyfejedelem egyetlen életben maradt leszármazottjáról sem tudunk. Az Árpád-korban, amikor mindenki igyekezett magát vélt vagy valós ősökre visszavezetni, egyetlen nemzetség sem eredeztette magát Fajsz fejedelemtől.—Bulcsú utódairól tudunk. Fajsszal együtt bukott kísérete is. „**a sokat emlegetett, s a fejedelmi kíséret hagyatékának tartott Felső-Tisza – vidéki gazdag temetők vizsgálata során arra a jelenségre lettünk figyelmesek, hogy kivétel nélkül mindegyiküknek a használata a 10. század közepén hirtelen megszakad. Új sírokat ezt követően már nem ásnak a területükön, aminek csak egyetlen magyarázata lehetséges: Az azokat használó népesség élete véget ért e tájon. Nem tudjuk, hogy ez miképpen következett be, véres belharcok árán-e, avagy valamivel békésebben. Megszűnésük arra enged következtetni, hogy Taksony felszámolta a korábbi, számára nyilvánvalóan nem megbízható kíséretet, s a megmaradt tagjait az ország más tájaira telepítette.**”⁸⁰

Azonban olyan temetőket, amiket csak 950-70-es évek táján nyitottak, nem találtak. A folyamat tehát nem egy-két évtized alatt zajlott. Folytatódott Géza fejedelem (972-997) és unokája Szent István idejében is. A régi- törzsi- nemzetségi arisztokrácia ellenszegülő tagjait ugyanis nem lehetett egy csapásra megtörni. A Szent Istváni időkből már ismerjük a Somogy megyei Koppányt, az erdélyi Gyulát, Maros vidéki Ajtonyt s ismerjük nemzetségük kiirtását is. A kereszténység felvétele után, tiltásra, sorra hagyják el az ún. pogány temetőket, bár azok használata még 12.sz első feléig kimutatható. Pl a Fekete- és Fehér-Körös egybefolyásától a Sebes-Körös torkolatáig

⁸⁰ Révész László: Emlékezzetek utatok kezdetére 200.o

terjedő sávban még a 11.sz második felében is lószerszámmal, íjfelszereléssel temettek el némelyeket. Térjünk vissza Taksonyhoz. Az új uralmat elfogadó, s azzal szövetséges nemzetségfők és népeik a helyükön maradhattak, csak az ellenszegülőknél kellett megtorlástól tartaniuk. A hatalmi-politikai változások a Maros torkolattal szemközi szállások lakóit erőteljesebben érintették, végső soron azok elhagyására kényszerültek. Ez kimutatható temetőikből- (Kürti Béla). Ugyanez a helyzet a Maros- Kőrös- Tisza által körbezárt területeken tovább haladva, Szentés és Orosháza környékén. Békéscsaba tágabb körzetében is vannak sírok, amelyek pogány szokásokat őriznek I. András korából (1046-60). Viszont *Békéscsabától délre a temetőkből hiányzik a 10. sz. második felére eső temetkezés.* Ezeket a közösségeket a történelem viharai elsodorták vezetőikkel együtt.

Taksony legfontosabb feladata a fejedelmi kíséret átszervezése s az új központ kijelölése. Ez az új központ a régi Felső-Tiszai után, az ország szívében jelölődött ki, Székesfehérvár- Buda- Esztergom háromszögben.(a temetők is ezt a nyomvonalat erősítik, már ami feldúlatlanul ránk maradt.)

Ami még a leletek alapján konklúzióként megemlíthető a könyvben, hogy valószínűleg nem időbeli különbség van a feltárt tarsolylemezek stílusa (az egyik típus erősebben domborított) között, hanem, valószínűleg **két vagy több műhelyben készültek.** Az egyik egy Szolnok közeli központból. Volt egy nyilván a Felső Tiszai központban, s egy a Tiszától keletre. De ismerünk a Kisalföld északi részén dolgozó műhelyeket is.

A leletek törzsfői, nemzetségi központokat rajzolnak ki. Ilyen Szolnok körzete, Kőrös alsó folyása, Maros torkolata, bihari földvár környéke, Balaton déli partja, Budapest körzete, Nógrád megye északi része, Vág és Nyitra folyók köze. Tóth József az Ősi épített tájak a Kárpát-medencében c. műve 66. oldalán közöl egy térképet a törzsek letelepedéséről, nyilván elérhető egy ilyen térkép. Én fantáziáltam ez alapján bizonyos néprajzi egységeket felállítani.

A tarsolylemezek fejedelmi ajándékok —a fejedelmi ház szolgálatában állók kitüntető hatalmi jelvényei—voltak, egy- egy győztes csata után kapták a fejedelem „etett” emberei, felségjelvényként. Az öveken és tarsolylemezekon kívül azonban fegyverek, szabályák és veretes készenléti íjtartó tegezok is méltóságjelvényként szolgáltak. **E messziről is jól látható külsőségek mellett nyilván földbirtokok és szolgák is járultak mellé.** (A karosi íjtartó tegez- a nemzetközi régészettudomány úgy tartotta, hogy ilyet utoljára a szkíták használtak, majd később, jó másfél ezer év múlva, az utolsó néphullámként megjelent kunok fegyverzetében bukkant fel újra.)→ **Még a honfoglalás korában is ismerték az eurázsiai steppék harcosai a készenléti íjtegezoket. Ilyen íjtegezt találtak a Kaukázusban, Moscssejeva Balka 8.sz -i temetőjében.** Hazánkban máshol is előkerültek a karosihoz hasonló ékítmények, csak azok szerepét korábban nem ismerték fel (pl. Eperjeske). Ilyen készenléti íjtegezoket ábrázolnak a Szent László freskók is (ld. Székelyderzs).

Ha a méltóságjelvény adomány, annak saját, tovább nem örökíthető méltóságát jelzi.

→ Amikor a győztes kalandozásoknak vége szottyant, részben már **nem álltak rendelkezésre a külföldi adók, nem érkeztek újabb utánpótlások a rablásokból sem.** →Valószínűleg ezért mondott le Taksony a tarsolylemezek és a többi felségjelvény előállításáról. Illetve az új birodalmi helyszínre költözve ez is a reformok körébe tartozott, a régi rend megszüntetése céljából. Egyetlen pest megyei tarsolylemezről tudunk- Farkasréti temetőből került elő- Bp.

Azt is **hibás feltételezésnek tartja Révész László, hogy a kabarok készítették volna az ötvösmunkákat. Kizártnak tartja, hogy egy alárendelt népcsoport több ingósághoz jutott volna egy győztes csata után, mint maga a fejedelem és a többi vezérei.** Akkor a többi vezérnek is legalább ilyen temetkezéssel kellett volna bírnia, szelvényben, hosszában.

Azt is megállapította, hogy **kizárt lenne, hogy a tarsolylemezek korábban készültek volna**, s esetleg apáról fiúra öröklődtek volna, hisz található közöttük alig kopott, ami azt jelzi, hogy hamar hunyt el tulajdonosa, a használat adta kopottság előtt. A farkasréti temető darabos szabdaltsága engedett volna arra következtetni, hogy ezt valami takarékoságból tették, ám a tarsoly testvérei nem Magyarországon kerültek elő, hanem a Kaukázusban, egy Martan Csu nevű lelőhelyen. „Veretes tarsolyokat egyébként a Kaukázuson kívül Kijev környékén is leltek **vikings eredetű** vezérek katonai kíséretének (druzsinnájának) sírjaiban. Ugyancsak előbukkannak skandináviai vikingtemetőkből is. Hogy kereskedelmi forgalomban kerültek e vidékre, vagy magyar származású zsoldosok sírjaiból láttak napvilágot, nehéz lenne eldönteni.”⁸¹

Az a jelenség, hogy sírjaik az országnak mindössze egy kis, jól körülhatárolható területén csoportosulnak, azt jelentheti, hogy itt, a Felső-Tisza vidéken volt a 10. sz. első felében a magyar nagyfejedelmek hatalmi központja. (Zemplén, Bodrogszerdahely, Karos, Kenézlő, Tarcal, Rakamaz, Geszteréd, Eperjeske) Ezt követően elhagyták ezt a helyet.

Persze elvéve találtak még értékes palmetta mintás leleteket, szablyákat —Tizzasüly, Tiszafüred környéke, Arad stb, de ezek egyedi leletek voltak, nem olyan csoportos megjelenésűek, mint a Felső Tisza vidéki leletek.(A bécsi szablyát Salamon édesanyja, Anasztázia adományozta Nordheimi Ottó bajor hercegnek, hogy támogassa fia trónra kerülését, unokatestvérei Géza, László, Lampert hercegekkel szemben. A középkorban hosszú évszázadokig a német-római császárok koronázásakor használták, s a mai napig koronázási jelvényeikkel együtt őrzik. A szablya minden bizonnyal az Árpád- házi fejedelmek egyik hatalmi jelvénye volt.) **Szablya nem minden sírból kerül elő, ahol egyébként a többi felségjelvény szerepel, valószínűleg ők alkották a fejedelem közvetlen kíséretét. Ők voltak hivatottak megmenteni közelharc esetén a fejedelem életét.** Általában a közelharc nem tartozott a magyarság fő hadi megnyilvánulásai közé. Jobban szerették a mozgalmasságot, nyílzápport. A szablyák fegyverzetükben nem játszottak döntő szerepet. Annál inkább a későbbi időkben→ a páncélozott lovagság ellen nem tudtak nyílzáppal fellépni, a rövid, kétélű kardot már kereskedés útján szerezték be→ új harcmódot kívánt.

⁸¹ 117. o.

A palmettás oszlopfők

⁸² A honfoglalók művészetéről leginkább mives tarsolyaik vallanak. Díszítésmódjuk szépen példázza a sokféleség és az egység együttes megvalósítását. A tarsolyokat három fő csoportba lehet foglalni. Voltak különálló veretekkel fedettek (Újfehértó- Micskepuszta, Farkasrét), központi elrendezésű kompozíciók, melyeket a zárószíjat utánzó sáv oszt ketté (Eperjeske), majd a harmadik típusban a palmetták textilmintára emlékeztető végtelen láncolatba fonódnak össze (Galgóc, Szolyva, Bodrogvécs, Bana). A honfoglaló magyarok díszítőművészete felvet egy bizonyos kérdést.

Miért nincsenek az ábrázolásban állatok? A VIII. században a magyarok levédiai őshazája a kazár birodalom határvidékére került, fémművészetét döntő, Közép-Ázsiából kiinduló arab hatás érte. Az iszlám-vallás tiltotta az ember és állatábrázolást. Egy kijevei kardlelet alapján állíthatjuk ezt. A kijevei kardon hasonló motívumok találhatóak, mint a geszterédi aranyveretes szablyán, tehát ezt már az Etelközben is alkalmazták; másrészt kijevei állammal való jó kapcsolatokat is bizonyíthat. A magyarok Etelközben a keleti szláv államban fontos szerepet játszó normannokkal is érintkeztek. A bécsi kincstár Attila kardja valószínűleg fejedelmi jelvény volt. A szablyán látható bonyolult rajzolatú veretek közeli rokonságban vannak a csernigovi ivókürtök normann hatást mutató vereteivel. (Világosan kell látnunk, hogy a magyar őstörténet legfontosabb területe Közép-és Belső-Ázsia a VII. sz. - ig, azaz az arab hódításig. Ez a terület volt mind a szkíták, mind a hunok, mind a türkök, mind az avarok ősi földje. A szkíta állatstílus folytatódott a szarmata népek művészetében, épp úgy, mint az avarokéban.)

A honfoglalók tehát minden bizonnyal kész, kifejlődött művészeti kultúrát hoztak magukkal. Az államalapítás, az „igaz hit” felvétele döntő fordulatot hozott a honfoglaló törzsek előkelői, kíséretük és az egyszerű emberek életében is. (A honfoglalás-korinak tartott nagyszentmiklósi kincslelet valószínűleg korábbi sztyeppe hagyományhoz kapcsolódik.) Tehát a magyarság társadalmi szerkezete határozta meg, hogy a Kárpát-medence egykori lakóinak a hagyatékát milyen mértékben vették át és építették be saját kultúrájukba. A magyarok díszítőművészete nagyrészt kiszorította a közvetlen megelőző, úgynevezett második avar korszak sok tekintetben hasonló fémművességét. A nomádok fényűzésével ellentétben a földművesek érezhetően egyszerűbben élnek, s a keresztény halottakkal többé nem temetnek el semmiféle sírmellékletet. Mivel nem lovon járnak, megváltoznak tarsolyviselési szokásaik: elhagyják azokat. A nemzetségi szállás-területek elosztásával létrejön az a települési rend, amely az ország későbbi vármegyeszervezésének alapját jelentette. A nemzetségi szállásterületek központjában erődítéseket, nagy befogadóképességű, jól védhető várakat kellett emelni; így megváltoztak az előkelők művészeti igényei. Az erődítések többnyire jól védhető, gyakran vízzel körülvárt helyen fekvő, gyűrű alakú földvárak voltak. Gyakran követték a régebbi nyomokat, felhasználták az elődök telephelyeit (római uralom építészeti emlékei, védelmi rendszerek). Tóth József szerint a Csörsz és Ördögárok valaha vízelvezető szerepet töltött be. Áradásos idők esetén vízzel látta el az ország belsejét. A IX. század közepén a frank keleti határvidék örgrófjának ellenőrzése alatt alakult ki Mosaburg, a mai Zalavár körül a morva birodalomból elmenekült Pribina herceg állama. Mindenesetre a megváltozott igényekhez megfelelő mintát látva, megszületett a kőfaragás. Kizártnak tartom azt az állítást, hogy első templomaink longobárd, itáliai, bizánci kőfaragók munkái lennének. A kőfaragók céhe pedig, biztosan zárt rendszert

⁸² Eperjeske

képezett akkor is; idegen embereket nem taníthattak be külföldön, hisz titkaikat minden céh védte. Így hát nem marad más következtetés, minthogy megtanulták, kőbe vésní mindazt, amit eddig fába faragtak. Az itteni ábrázolások mindig „naivabbak”, nem olyan önmagáért valóak, burjánzóak, mint nyugati társaik. A faragási hajlam kései megnyilvánulását látom a székelykapukon. Lehet, hogy párhuzamosan fennmaradt a fafaragás is, de az idő nem őrizte meg számunkra ezeket. Tehát bármennyire a megrendelő döntötte el a mintákat, mégis furcsának tartanám a jellegzetesen magyar motívumok faragását idegen kezektől. A zalavári erődítés Mária templomát a pannóniai térítésről beszámoló salzburgi forrás szerint 850-ben Liutprand salzburgi érsek szentelte fel. Zalavár IX. századi települése és épületei jelentős szerepet kaptak az István király által itt alapított későbbi bencés monostor kialakulásában. A salzburgi térítésről szóló beszámoló más dunántúli helyeket is említ, mint Savaria, Sopianae. A 955-ös Lech mezei ütközet és vereség kiváltotta I. Ottó német államának fenyegetését: be kellett szüntetni a kalandozásokat, szövetséget kellett kötni a szomszédos feudális államokkal. Történelmi szükségszerűség volt. (A keresztény hitre térítés címszava alatt még évszázadokig folyik a kegyetlen harc a területek megszerzéséért,- lásd templomos lovagrend.) Géza uralkodásának eredményei megteremtették az alapot István számára a magyar állam kialakítására. A királyi vármegyék rendszerének kiépítése során a nemzetségfők várai fokozatosan királyi tisztviselők, ispánok kezére kerültek, s míg a nemzetségek általában megtartották a vármegyék területének egyharmad részét, a lázadó nemzetségfők egész területe királyi kézre került. Így őrizte meg, pl. Ajtony birtokai helyén kialakult Csanád vármegye az Ajtonyt legyőző királyi hadak vezérének a nevét. A királyi várak egyben az egyházszervezésnek is fontos központjai voltak. A királyi várak keresztelőegyházai, az archidiakonusok központjai jelentették az egyházszervezés csíráit, belőlük szerteágazva jött létre az alárendelt templomok, kápolnák hálózata. **Tehát a királyi birtokok szervezete jelentette az egyházmegyék megszervezésének az alapját is.** (A későbbi Árpád-házi királyok szenté avatása is azzal a ténnyel függött össze, hogy az ereklyék tiszteletére lehetett egy –egy templomot alapítani. A magyarok csökönyössége miatt ehhez minél több magyar szentre volt szükség). A paloták közelében felépített körkápolnák jellegzetes tartozékai a kelet-európai fejedelmi udvaroknak. A X. sz. végén épülhetett Veszprémben az első Szt. György kápolna. Ugyanekkor készült egy rotunda az esztergomi várhegy déli csúcsán. Mindkettő mellett hamarosan székesegyház is helyet kapott. Az utóbbit Szt. Adalbert tiszteletére szentelték. A pécsváradi bencés apátságot 1015-ben alapították, de a XII. sz.-i. átépítés során az akkor készült boltozat tartópillérébe a XI. sz. -i oszlopok maradványait is befalazták. A zalavári Szent Adorján templomot 1019-ben alapították, díszítményük főeleme a szigorú logika szerint vezetett, laposan faragott fonatdíz, állatábrázolásokkal tarkítva. A székesfehérvári székesegyházat a bolgár kán elleni (1018) hadjáratból származó kincsekből építtette István, s 1038-ban magát ide temettette. Székesfehérvár a Magyarországon átvonuló konstantinápolyi zarándok és kereskedelmi út megnyitása után Esztergomhoz hasonló jelentőséget kapott, s a király akaratából a dinasztia szakrális centrumává vált. Aba Sámuel, – aki a Szt István–i állami rangsor élén állt – Feldebrőn és Tarnaszentmárián átvette a székesfehérvári templomtípust, öthajóssá bővítve, altemplommal gazdagítva. Aba Sámuel temploma azonban magányosan, követők nélkül áll. Feldebrő legközelebbi rokona francia földön **St. Germigny des Pres**, ugyanilyen szórvány és örmény vagy grúz példákra megy vissza. Figyeltünk ugye? A mintát keletről vette maga Germigny des Pres is, mint az előszóban már írtam. A feldebrői templom négyzetes alaprajzú, négy-négy pillérsorral osztott, mind a négy oldalán apszissal bővített centrális tér volt. Főhajója és kereszthajója bizonyára kereszt alakban emelkedett ki a tömörszerűen összefogott

épülettömegből, s a négyzetet kupola fedhette. Tovább menve, lássuk, I. Béla 1061-ben alapította a szekszárdi bencés monostor templomát. Ez az épület is kifejlett bizánci keresztkupolás templomtípus térrendszerét követte. Szentélye három félköríves apszissal zárult, főhajója és kereszthajója kereszt alakban kiemelkedett, mellékhajóinak keleti és nyugati szakaszai a bizánci kilencosztású tértípus rendszerébe illeszkednek, négy vastag pillére bizonyára kupolát tartott. Ez a sokkaréjos forma a nyugati művészetben teljesen ismeretlen. Kulcsfontosságú emlék, mert díszítőfaragványai is ránk maradtak.

⁸³ Ez a vállkő, mely Szekszárdról származik, valóságos mintadarabja a honfoglalás-kori motívumkészletnek. Egyik végét szalagfonat díszíti, a másikon szalagfonat hurkaiba írt palmetták, két hosszanti oldalát különféleképpen összekapcsolt, álló palmetták sora élénkíti. Ez a csipkeszerű díszítés arab hatásra terjedt el a X. sz-i Bizáncban is.

Mi tehát nem a X. sz-i Bizánctól vettük át, s főleg nem nyugatról, hanem közös eredetből származik, a szasszanida művészet körére mutat vissza. Bennük a honfoglalás-kori ötvösművészet továbbéléséről beszélhetünk. (Bakay Kornél azonban különbséget lát a tarsolylemezekon szerveződő palmetta és a kőfaragásokon levő, általa lótnak nevezett motívumok között.)⁸⁴

A palmettáknak mások több alapfaját különböztetik meg: hétujjú, ötujjú, háromujjú. A pusztán dekoratívnak tűnő kiképzés a középkori ember számára jelentéssel bír, a **paradicsomot idézte**. A fenti elemző rajzon látható hét körháló belsejében ötujjú palmetták találhatók, csak a jobb felső hajlik lefele, a többi felfele áll.

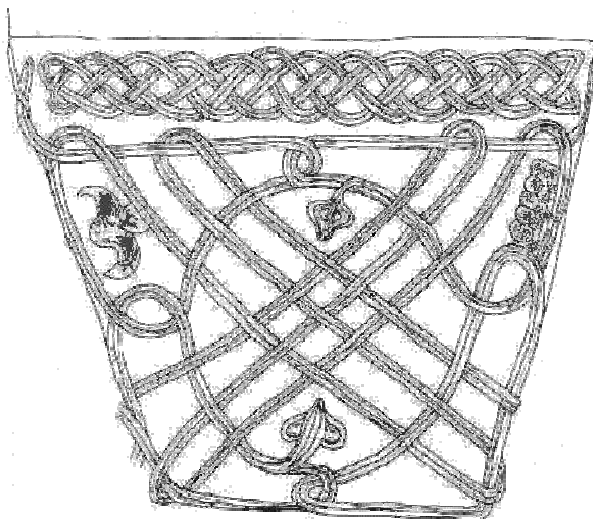
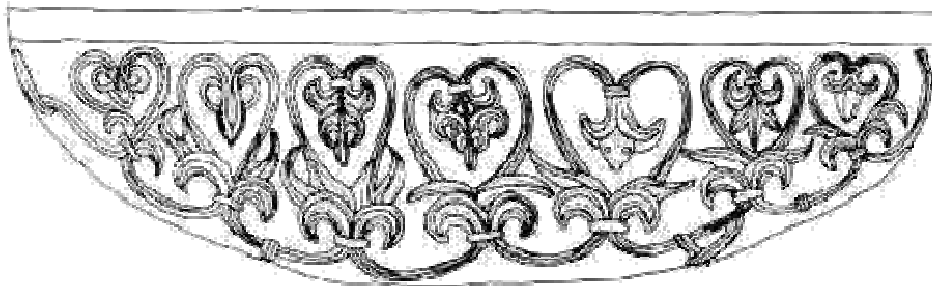
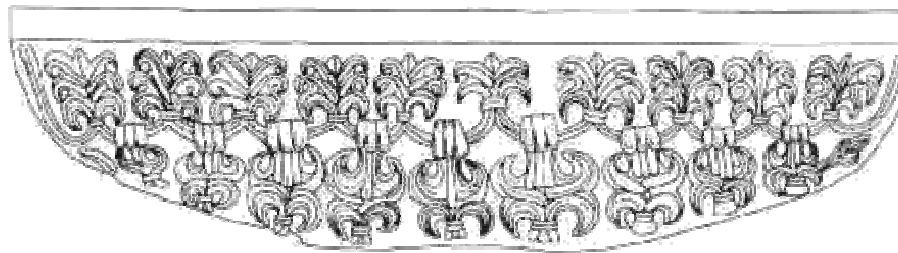

A körhálók közeinek részletes vizsgálatát Török Lászlónak köszönhetjük.

- Spirálkerék- Nap szimbólum, Krisztus jelkép a kora keresztény időkben
- Griff fej- a megváltóra utaló asztrális jelkép
- Kereszt- a megváltóra utal ez is
- Ifjúarc- Krisztus földi természetére utal
- Kalász- a feltámadás szimbóluma
- Életfa tojásdad formával-Jézus keresztje
- Hal- Holdsarló alakú nyélen függ⁸⁵

⁸³ A képek a www.csatolna.hu/hu/tolnamegye/muemlek/szekszard.shtml -en található

⁸⁴, ⁸⁰ Szekszárd –1063 A képek a www.csatolna.hu/hu/tolnamegye/muemlek/szekszard.shtml-en, és a Pannonia Regia, Magyar Nemzeti Galéria 1994 okt.-1995 febr.-ig tartó kiállításának katalógusa, Budapest, 1994

A szalagfonatos motívum az egyik legelterjedtebb motívum a korai román művészetben. Látható egy motringfonat, alatta egy nagy, átlósan háromszor átfűzött kör; rontáselhárító szerepük van. A baloldalon, állatfő felfelé hajló szarvakkal, a jobb oldalon ökölbe szorított kéz. Középen a kígyófonatra utaló kígyófej látható. Tóth Sándor szerint, így a fenti oldal Jézus-szimbólumokkal valami szent hely fele nézett, a rontáselhárító pedig kifele. (Abban rejlik ereje, hogy sokáig tart kibogozása.)

Számos helyen került elő palmetta-díszes oszlopfő: nagyon szép a zselicszentjakabi,⁸⁶ bodrogmonostorszegi, pécsi. Jelentős különbségeket okozott, a megrendelő személye. Pl. a bajor Gizellának épülő zaborhegyi kolostort és az oroszlanosi összehasonlítva,

1-11.

melyet Csanád alapított, hogy oda marosvári görög szerzeteseket telepítsen be. A keleti egyházhoz fűződő kapcsolatokra vall, hogy I. István király a Veszprém-völgyben görög apáca kolostort alapít (családi kapcsolatok). Közben a pogány szokások kiszorításával egyetemben terjedtek az új, nyugati minták. A FEJEDELMI KINCSTÁR MÉG EGY DARABIG ŐRIZTE AZ ÁRPÁDOK MÉLTÓSÁGJELZŐ KINCSEIT, Az Attila-kardot, I. András özvegye, Anasztázia ajándékozta el Nordheimi Ottó, bajor hercegnek (majd császárnak), mint már említettem. A szekszárdi oszlopfőn

háromhurkás szalagfonat hurkolódik többszörösen egymásba.

Vékony szalag kísért egy erősen kidomborodót. Ez a stílus meghonosodik Velencében és az Adriai-tenger más kikötőiben is. A palmettás és szalagfonatos leletek⁸⁷ nagy száma arra utal, hogy országsherte dívott ez a kőfaragóshílus, de feltétlenül a délibb vidékeken volt gyakoribb. (Veszprém, Pilisszentkereszt, Bodrogmonostorszeg, Székesfehértár, Vác, Dombo, Sárvtármonostor stb.)

Klanitzainé Bessenyei Mária, a „késő avar” ornamentika kérdéseit kutató dolgozata kapcsolatokat talált a kora Árpád-kori kőfaragványokkal, különösen a pécsi iskola műveivel. A „kései avarság” egyik nagyon erős góca éppen Baranya megye volt. Ugyanezt a témát tűzte kutatása indokául Zádor Mihály. Ő is ugyanezen kapcsolatokat boncolgatta, az előzőről nem tudva, ahogy idáig én sem. Kevés az olyan temető, ahol együtt temetkeznek a „griffes indások” és a magyarok. → De van, és ez a bizonyíték arra, hogy megérték a honfoglalást.

⁸⁶ Zselicszentjakab, Pannonia Regia, 72.o 1160 körül

⁸⁷ Szekszárd, www.csatolna.hu/hu/tolnamegye/muemlek/szekszard.shtml képanyaga

Oroszlánok, Griffek, Sárkányok, Madarak

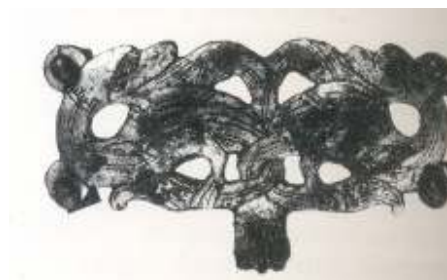

A következő képek átvezetnek minket egy másik érdekes területre, az indadíszes, sárkányos, oroszlános ábrázolásokhoz. Ezekről azt gondolom, hogy az **óslakos avar művészetből szerveződtek vissza a mintakincsbe** és továbbélésük kimutatható az erdélyi székelykapukon. Amint a templomokból kiszorult ez a motívumkincs, úgy került át a székelykapukra. **Amit betiltottak egyik helyen, a nép szintjén, szótteseken,**

faragott díszítéseken, a mesékben feléledt. Hasonló ez ahhoz, ahogyan a középkori, templomi liturgiából kiüldözött bábjáték megtalálja helyét a templom előtti piactereken.

Így örökíthető a népi emlékezet. Ezért fontos a régi motívumok felemlítése: még ha értelmüket nem is tudjuk igazán, láttatásukkal visszaidézzünk valami ismerős képet, mágikus varázslást hajtunk végre.⁸⁸

A kalocsai domborművön megfigyelhetjük a lélekmadár megjelenítését, ill. a lélek távozását. Míg a következő honfoglalás-kori lószerszámon a tipikus közép-ázsiai sárkányok legelik az életfa kettéhajlott hajtását.

^{88 88}A Pannonia Regia, Magyar Nemzeti Galéria 1994 okt.-1995 febr-ig tartó kiállításának katalógusa, Budapest, 1994 Sorrendben: Buda, Somogyvár, (109, 113,), a lószerszám győri 13. sz.i. lelet 210.o

A somogyvári indaszövevény különös eklatáns példája a burjánzó indaszervezésnek. A madarak itt már a paradicsom életfáját habzsolják. Már nem a megszületendő táltosok lelkeit jelképezik.

A kalocsai dombormű azért jelentős, mert rajta még felismerhető a szörnyekből kiinduló „kigyófonás”, pontosabban, egy **hüllőszerű lényből nő ki két inda**. Feltételezzük, a jó és a gonosz, melyek aztán átszövik egymást. Az oroslán farka sárkányfarkban hurkolódik. Az indát átszövi egy oroslánszerű lény is, aminek kigyófejben végződik a farka. Itt tehát valami ősiabb ábrázolással van dolgunk. A boltív itt maga az életfa, melyeken

a madarak még az életfa leveleit, azaz saját erejét csipegetik. Véleményem szerint itt még meg- nem-született lelkeket jelképeznek. A pécsi dombormű oroslánja indát harap, és jellegzetes bojtot visel. Bojtra mindig figyelni kell. Gyakran palmetta.⁸⁹

⁸⁹ A Pannonia Regia, Magyar Nemzeti Galéria 1994 okt.-1995 febr-ig tartó kiállításának katalógusa, Somogyvár, Kalocsa, Pécs 112, 111. o, 132. o

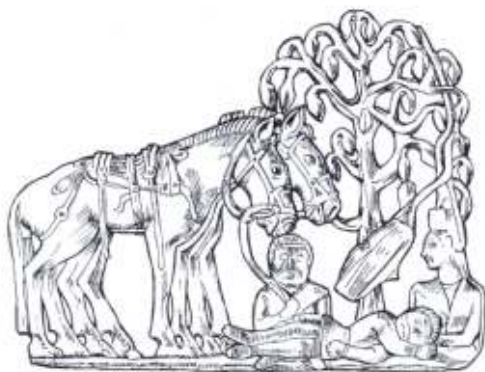
Ezt a regensburgi példát azért mutatom be, mert 1150-60 között készült—100 évvel később, mint a mi katedrálisaink —, temetkezési kápolna, a kelet-ázsiai, korakeresztény hatások kimutathatók rajta, (sárkány, szirén, hasonló palmetta, mint a zselicszentjakabi, visegrádi, aminek évszáma 1060, rontáselhárításra zsinórcsomó, egymásba kapaszkodó láncszemek) viszont merev, mértani szerkesztés látszik rajta. Ellentétben a magyar oldottsággal.

Regensburg, egyébként a magyarok kalandozásainak fő bázishelye volt! Rokonsági szálak is kötöttek minket a bajorokhoz!

Szent László freskók kialakulása- László Gyula -A Szent László legenda középkori falképei

- Középkori művészetünkben ez az egyetlen ábrázolás-kör, melynek nem találjuk párját sem a nyugati, sem a bizánci művészetben. A legenda lejegyzése a XIII. sz. elején indult.
- E középkori falfestményeket a történeti Magyarország peremvidékein, határőr területein, de csakis szintiszta magyarlakta területen találjuk, ritkábban az ország belsejében is. Egyetlen szász vagy román faluban sincsenek ilyen ábrázolások.
- E jelenetsor a magyar művészettörténeti irodalomban, mint cserhalmi vagy kerlési (Kyrieleys a Képes Krónikában) csata szerepel. Tehát **történeti valóság**-1068-ban az úzok törtek be Erdélybe és szenvedtek vereséget Kerlesnél. Az úzokból idővel kunok lettek. Legközelebbi párhuzamai az egykorú mohamedán miniatúrák közé vezetnek, időben, pedig a szkíta időkig. Ez a felismerés Nagy Géza nevéhez köthető. A klasszikus művészettörténet előtte úgy gondolta, hogy az izgalmas kompozíció csakis itáliai művésztől származhat, aki először a nagyváradi székesegyházban festette meg a képet, s ez terjedt volna el, ennek mintájára. **Azonban kizárt, hogy itáliai mester ilyen jól ismerhette a kun – szkíta fegyvernemet. Egyébként is teljesen más jellegű az itáliai freskófestészet.** A legenda gyökerei Keletre nyúlnak, előzményei megvannak a sztyeppén és Iránban is.
- A hajdani gyepüvidéken, a magyar okümené peremén található szinte az összes ilyen ábrázolás. A szent király Erdély régi patrónusa—ide vehető a moldvai csángóság sajátos László kultusza is.→ több csodát elbeszélő legenda Szent Lászlóról.→ Dubnici Krónika 1497
- Ezeknek az ősidőkből öröklött képeknek **mélyebb tartalma** kell legyen, mint egyik, nevezetes királyunk hőstetteire való visszaemlékezés. László Gyula szerint ez a **Világosság és Sötétség erőinek harcát** ábrázolja jóval a honfoglalás előtti, jóval László királyunk előtti időkből. Ezt az ősi mondát „keresztelték meg”, amikor Szent László tisztelete kialakult és mindenféle régebbi csodás történet gyűlt össze személye körül.(László Gyula: Hunor s Magyar nyomában 136. o) „a Világosság és Sötétség harca akár a nappalok és éjszakák, akár az évszakok váltakozására vonatkozó jelkép, mindenképpen **körkörösén ismétlődő** jelenséget ír le. **Így a legenda végének is szükségszerűen az elejéhez kell visszatérnie; hasonlatosan ahhoz, ahogy a freskóciklussal díszített templomok falán napról napra, évről évre, újra s újra végigvándorol a fény**”. — Jankovics Marcell -Csillagok közt fényességes csillag- 24. o. **A fény világítja be az évkörnek megfelelő tematikát a falakon.**
- „Ezt a föltevést jórészt maga a legenda is igazolni látszik. Egészében véve a leány csalfasága- hogy előbb a kunt, utóbb Lászlót szereti- valamint a tény, hogy László nemcsak megbocsát neki, de szerelembe is esik véle a zárókép tanúsága szerint, **vég nélkül ismétlődő férficseret sejtet.** Az a tény, hogy az esemény sor a szabadító hős és a megszabadított leány szerelmi jelenetével zárul, azt sugallja, mintha a leányt a kun nemcsak úgy általában, hanem személy szerint a magyar vitéztől rabolta volna el (a legenda párhuzamaiban lényegében ez is történik). László hercegnek a leányrablást megelőzően szerzett sebe megerősíteni látszik e föltevést. 'László az első támadásnál-így a krónika- négyet ölt meg a legvitézebb kunok közül, az ötödik nyilától súlyosan megsebesült- utóbb ezt is megölte- Isten irgalmából aztán hamarosan kigyógyult sebéből.'- olvashatjuk a Képes Krónikában. A szöveg alapján az ötödik kun vitéz a leányrabló is lehetne.

Figyelemre méltó -erre a szöveg világosan utal-, hogy László megsebzőjét nem azonnal öli meg, ugyanakkor igen hamar (talán a kun legyőzése előtt) meg is gyógyult.” –Jankovics M. uo.

3. Késő szkíta aranylemez az Ermitázsból (Szentpétervár) vázlat.

— A jelenet külön archaikus pontja a „**fejbenzés-jelenet**”, melyet Vargyas Lajos a **Molnár Anna balladában** vélt felfedezni, László Gyula pedig, egy szkíta övvereten. A balladában Molnár Anna az ölén fekvő vitéz torkát elvágja enyelgés közben. Az övvereten a falképhez viszonyítva eggyel többen vannak: az enyelgők mögött feltűnik egy újabb férfi. Talán ő öli meg a nő ölében heverőt, hogy aztán elragadja ismét a nőt.

— El kell szakadnunk a legenda időszerű történetiségétől. Felejtjük el, hogy főhőse I. László király, hogy a történeteket a kunokkal vívott kerlési csata keretébe helyezték, észben tartva azonban, hogy sem Várad, sem László, sem Szűz Mária, de

23. Viaskodó lovak. Ordošzi bronzöntvény, Kr. e. I. sz., Szentpétervár, Ermitázs

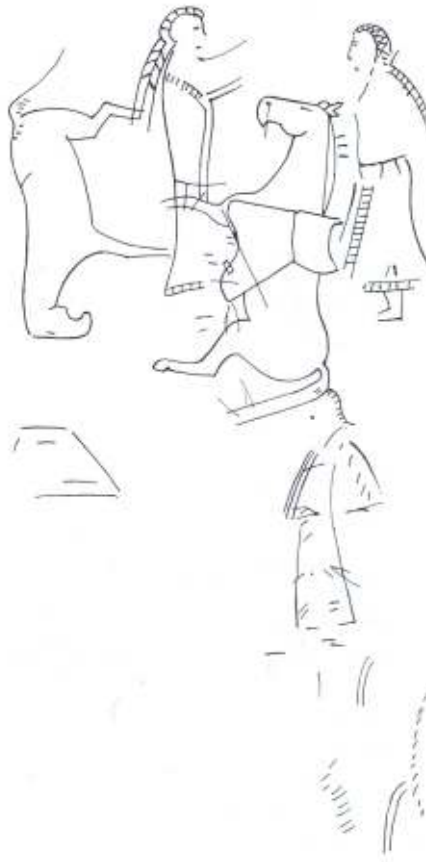
11. Részlet egy XVII. századi perzsa pajzsról (vázlat).

még a kun vitéz sem véletlenül lett a „korszerűsített” őstéma szereplőjévé. A legenda egy **kozmikus párharcot** jelenít meg. A legenda híres mozzanatai a sebezhetetlenség, életfák, táltos-küzdelem, végzetes lábseb, fejbenzés- mind

6. Mítikus küzdelem egy ordosi bronzvereten (vázlat).

korábbi mítikus elemek.

12. Csontkarc Nosza-Pörös
(vázl)

22. Sebezhetetlen hősiak fegyvertörő harca.
Ananyavári szögöl ezüsttál. Permi lelet, VII-VIII. sz.

39. Kézleírás, 10. század

— A táltos-küzdelmekre még számos analógiát találunk mindenféle. De a **nosza-pörösi csontkarc** altáji sziklarajzokat, sámándobokat idéző stílusa mellett azért fontos szerepet játszó bizonyíték, mert **avar-kori lelet**. Az avarság belső ázsiai rétege hozta magával ide a Kárpát medencébe. Szintúgy a világfa hitével, melyre Vajdaságban, Homokréven került bizonyíték. Így László Gyula véleménye szerint a **magyarsághoz is az avar kor népeitől (az onoguroktól) öröklődött a két mítosz**. Míg a **szakrális küzdelem megvan a germán népeknél, korai szláv építészetben (Vlagyimír), valamint a népvándorlaskor többi germán népeinél**. Grjaznov és Herbert Kühn is azon a véleményen vannak, hogy **hősi énekeink, eposzaink, mítoszaink keletkezési kora a kelta-szkíta időkig nyúlik vissza**. Így elveszett naiv eposzaink, ősvallásunk kozmikus rétege messze ezer évekig nyúlik vissza.

XXV. Űtőges. Székelyderzs

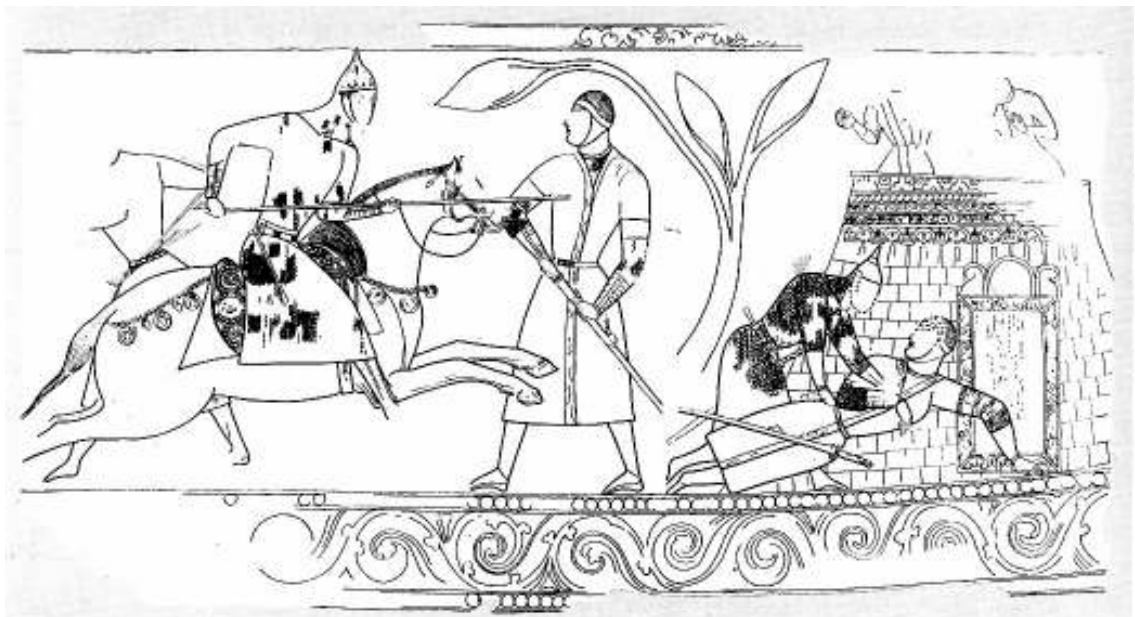
A templomok freskói részletesen megtekinthetők Jankovics Marcel ill. László Gyula könyveiben, vagy Lángi József, Mihály Ferenc- Erdélyi falképek és festett faberendezések 1-2 kötetében. Nekem a terjedelem miatt nem áll módomban sok képet közölni, de a székelyderzsi festményen jól látszik a miniatúrákéhoz hasonló aprólékos kidolgozás, a kun viseletén a készenléti íj. A falfestmények kapcsán ázsiai analógiákról

kell beszéljünk pl. a három királyok imadására, harci jelenetekre vonatkozólag. A freskók festési technikája párhuzamba hozható a közép-ázsiai freskókéval.

Noin Ulai i.sz. 5. sz. hun lelet, a „hercegek hódolata” valószínűleg perzsa eredetű szőttés. A lenti képen Afrasiab,(Samarkand) buddhista kolostor-freskórészlete látható. Székelyderzsen és Gelencén járva éreztem hasonlóságot a szogd falfestményekhez. Qizil- előjárók hódolnak a fejedelemnek. www.kroraina.com/ Figyeljünk a kéztartásra,a méltóság szimbólumára, a kereszténységben Jézus is így tartja kezét. Ők itt még csak ”Napkeleti bölcsek”, mint ahogy Ravennában is.

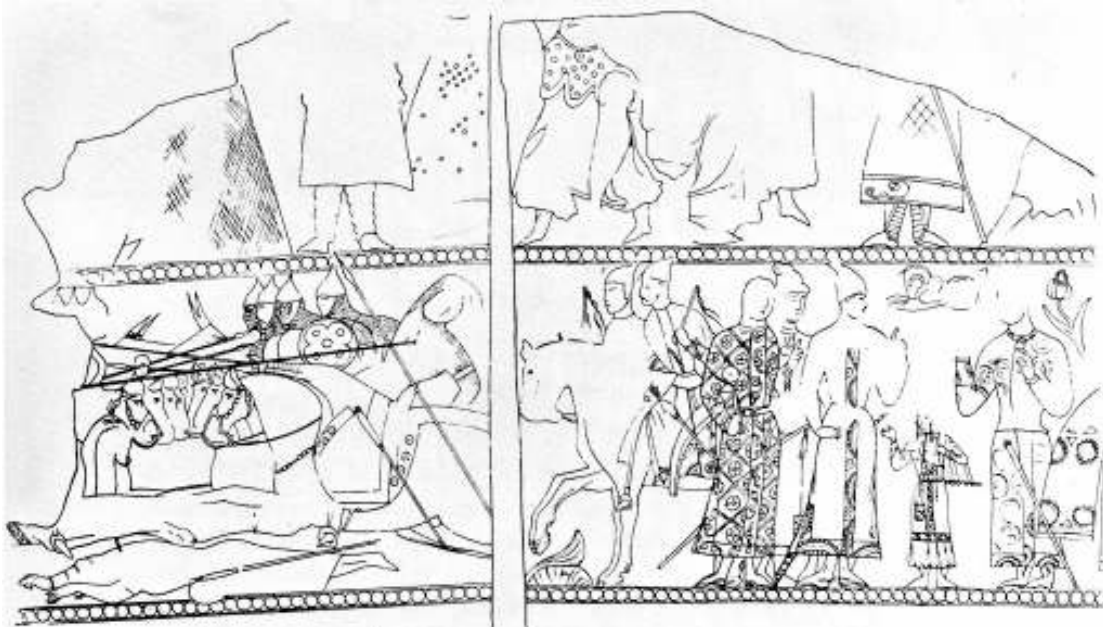

ca/pict/images.html honlapon számos pendjikenti és samarkandi freskó töredékrajzát találhatjuk.

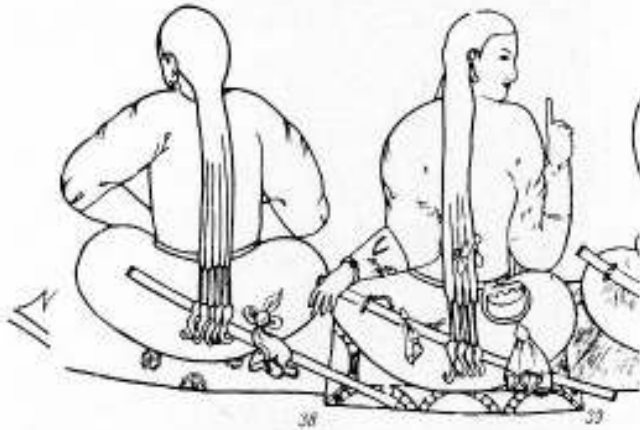
Főleg a ruházat részlet-gazdag ábrázolása hasonló, de a háttér is hasonlóan bontja. A lovak pöttyözöttsége is megkapó, de maga a viselet egy közös sztyepei ruházatot mutat be. Az építmény faragványai kivehetők.⁹⁰ A nyereg villásfarka a szabadságharcig jellemző a magyar huszárságra. A „hunlakta” területeken Indiában a mai napig ilyen formájú a nyereg. Ezen a vázlaton nemcsak öltözkünet, ami övvel átkötött kaftán és csizma, bugyogó- figyelhetjük meg, hanem a vár mérműves faragását, a háromágú életfát, a gyöngysorra emlékeztető tojásfrízt. A szövetkelmék mintázata jól kivehető, s

⁹⁰ www.kroraina.com/ca/pict/images.html

máshol a sátorlekötő szalagok is, melyek később az európai gobelinek bordűrjévé lépnek elő. Maga a csata, lovak helyzete is hasonlóan megoldott. Innen vette Undi Mária is az ösztönzést, hogy hasonló vonulatot vigyen végig öltözékünk összevetésében, az ujjur freskóktól indulva. A magyar nemesi viseletek számos elemet őriztek meg a szkíta népek viseletéből.

A ruházaton kívül figyelniük kell a kéztartásra, a lovak lábaira kötött sallangokra, bojtokra. Bundzhikat. Kalai Kakhka I. Afshin (Ustrushana) palotája. A képen nemcsak az istennő négy keze meglepő, hanem, hogy egy fényállaton,- oroszlánon lovagol. Két tükröt tart kezében, az ikerség kifejezésére.

Ősi motívumaink— Összefoglaló

Tegyünk itt egy apró kitérőt testvérnépeink népszokásai felé. Az összehasonlítás nem lényegtelen szempontunkból. A *Kitab-i dedem korkut a la lisan-i taife-i oguzan*⁹¹ című írásban Adorján Imre részletesen összehasonlítja az **oguz és magyar népszokásokat**, amely nagyon sok, közös elemet tartalmaz. Úgy mint a pünkösddőlés, bikafékezés, íjazás, vendégeskedés, jegyajándék, vőfély-szokás, ikerség terminusa, szörny, küklopsz legenda, áldomás szokása stb. Létezik egy kulcsfontosságú elbeszélés, amelyet 1815-ben H. O. Fleischer fedezett fel a drezdai levéltárban. A címe latin betűs írásban: ***Kitab-i dedem korkut a la lisan-i taife-i oguzan. Azaz Dedem Korkutnak az oguz nyelven íródott törzsi elbeszélései.***(A Belső-Ázsiában talált feliratok szerint, az ősi törökség két nagy csoportja a türk és az oguz. A türk megnevezés az egész törökség összefoglaló nevévé vált. **Az oguz –török ág az Altajtól a Turáni Alföldön keresztül vándorolt Irán és Anatólia felé. Mai leszármazottjai a türkmének, azerbajdzsánok és nagyrészt a törökországi törökök is. Az oguzok egy része a Kárpátok előteréig is eljutott, ők az Árpád kori Magyarország történelméből ismert uzok.** Legjelentősebb törzsük a szeldzsuk vagy másként szelcsük, akik a 9. században meghódítják Khorezmet, és megdöntik Gazne urainak hatalmát./ Khorezm a Kaszpi tenger keleti partján, Gazne a mai Afganisztán területén található. /Amikor elérték Bizánc akkori határát, birodalmat és dinasztiát alapítottak. 1071-ben Malazgirt-nál megverik a bizánci sereget és Konya /KONUM/ székhellyel megalakítják az **ANATÓLIAI SZELDZSUK SZULTANATUST**. Ez az állam folyamatosan befogadta, és szolgálatába állította a keletről érkező újabb oguz-török türkmén törzseket, többek között a KAJI törzset is melyből később az oszmán uralkodók ősei származtak. A kaji törzs élén Oszmán akkor lépett színre, amikor a szeldzsuk hatalom bomlása felgyorsult). A Vatikán is őriz egy szűkebb kiadást a könyvből. A magyarság az oguz törzsekkel először hozzátétőlegesen, először Kr.u 600-ban érintkezhetett. Ezután kazár, kabar és más bolgár, besenyő horezmi népcsoportokkal élt együtt. Dede Korkut nevéhez kapcsolódó történeteket legkorábban a 14. században jegyezheték le, de a lejegyzett nevek, közösségi szokások jóval korábbi állapotokra mutatnak vissza. A szereplőknek még csak egy feleségük van, a férfiakkal majdnem egyenrangúak, lovagolnak, harcolnak, bort isznak. Neveik a török szokás szerint „ún. beszélő nevek”. Mindezek bizonyítják, hogy keletkezése az iszlámra- térés előttre keltezhető.

Kutatásunkat is ezért ebbe a korba és térbe teszem. A mohácsi csatáig számos török és iráni /alán-jász/ népcsoport— mint csatlakozott nép— élt és szolgált Magyarországon, részben, mint tisztviselők, részben, mint lovas-íjász katonák. A legnagyobb létszámban,— mint ismeretes a kunok telepedtek meg Magyarországon a 13. századtól. Majd jött az oszmán-hódítás, s az oszmánok segédcapataiként tatárok is tartózkodtak hazánkban. **Figyelemre méltó már ez az 1100 év, amíg a magyarság folyamatosan érintkezett ezzel a török kultúrával.** Itt természetesen nemcsak a közös szavakról, népszokásokról van szó, hanem a törökös motívumkincsről. (Felvetődött bennem, vajon a cifra-szűr kezdetektől létezett, vagy csak a török hódoltság után? Szűrről tesznek említést a korábbi dokumentumok is. Pl.1395 besztercei szójegyzék). **A kunok művészete alapvetően megőrizte e három hullám megerősítő hatását.** A török népszokásokban is megőrződött a „termékenységet és szerencsét hozó fa” kultusza. A lakodalom napján gyümölcsfát ültetnek az ifjú pár kertjébe, első termése az ifjú pár

⁹¹ Dede Korkut Könyve Európai Folklor Intézet, L' Harmattan Kiadó, 2008, Sorozatszerkesztő: Hoppál Mihály

termékenységét szolgálja. A májusfa állítása is hasonló célzatú volt az eljegyzett lány háza előtt.

- **A fa kultuszának azonban több ága ismert: sámánfa, életfa, istenfa.** Az egyik a **sámán- kultusz világfája**, a másik a **termékenységgel, egészséggel, szerencsével kapcsolatos mitologikus fa**, majd, a harmadik, amikor a földanya –**istennő a világfában lakik, amelyből kiemelkedik és visszahúzódik. A világfa és az istennő birtokában van a halhatatlanság és a jólét, mindennek gondviselő anyja, kezdete és forrása az életnek.** Ez

utóbbi az ábrázolásban ISTENNŐ—FA— KORSÓ átalakulásokon figyelhető meg: **Az ún. „olasz korsó” tehát nem a reneszánsz során került be motívumkincsünkbe, hanem kezdetektől megvolt!** A fehér hunok beözönlésével például bekerült a koreai kultúrba is. Fellelhető egy koreai koronázási diadém, miért pont nálunk felejtődött volna el?⁹² Az istenfa, sárkány és ezen motívumok ősiségét bizonyítják a székelykapuk. Ez az Ázsiából hozott formáció 30-40 nemzedéken keresztül őrizte a mintákat. Régiségét, főként pálmája bizonyítja, amelyet csak a régi Assíria területén tanulhattak el. A múlt században élt székely nem másolhatott a jelen században feltárt ninivei romokból.⁹³ Az **istenfa** az asszír szent fának vagy életfának magyar folytatása.

- A **pávának** India a hazája. A pávatoll a szkíta népeknél már előjön. Az indiai hitregében a páva a tiszta és csillagos eget, s a fénylő napot jelenti.

Indra isten nap is, ég is. Ezt őrizi a páva a dalban is, amely fölszáll a vármegye házára, hogy besüssön a rab cellájába. Azért is hasonlítható a páva a naphoz, mert télire elhullatja fénylő tollait. Fonálasmunkáink kegyenc motívuma.

- Az éves körforgása, mint a **farkába harapó kígyó** az esztendő ciklikusságára utal. Jelentése, ma nincs meg Európában, a kereszténységgel a halhatatlanság szimbóluma lett. A magyar nép konzervatív ragaszkodásának köszönhetően máig fellelhető.*

- A pávához kapcsolható a **galamb**, amelyet gyakran pávafarokkal is ábrázolnak. A **galamb** Istár- Szemiramisz- Vénus jelkép,

⁹² Die alten Königreiche_Korea 15. o. Kyongju National Museum

⁹³ Huszka

* páva motívum, szószék San Marco, Velence

ősidők óta jelen van. Sokszor ábrázolják őket, istenfát őrizvén. Hasonló ábrázolások készültek **sasokkal**, szintén a párosság révén. De, a kialakult **kettes-sas** változat (a mikénéi aknasír a legrégebbi) inkább két népnek egy fej alatti egyesítését jelzi.

- A csillagász sumér- káld őshagyomány az idők kezdetét, a kultúra megszületését, egy emberábrázatú **vízi-lény**, a Mágus-hal (Oanes) megszületéséhez köti... Úr városában egyedül Ninhursag, a **kígyóábrázatú istennő** tiszteletére emeltek

templomot.* Ehhez a vonalhoz kapcsolódnak sárkányos hiedelmeink, sárkányos székelykapuink.

(*A meséinkben a kígyókirály fia megmentőjének csodálatos dolgokat adományoz, például megértheti az állatok nyelvét. Pásztorfaragásainkban, csanakok füleként vagy pásztorbotra feltekeredve, kapukon: mind őrző szerepet töltenek be. A csikósok ma is kígyóhátra emlékeztető OSTOR-okat fonnak. A pásztorbotokon az állatok urának jogaraként szerepel , segíti a pásztor vagy éppen jelentheti a Nőiséget is, mivel a bot jelképezi a Himséget.)*

* David-Joan Oates: Acivilizáció hajnala. A múlt születése. Budapest, 1983

* A képek Qaleh-e Jazdagird várából valók, II. Jazdagird pártus herceg (438-457), A múlt születése sorozat: Perzsa Reneszánsz, Helikon Kiadó, 1977, 74. o

* Turán, 2005, március- június, 102. o.

* Turán, 2005, március- június, 106. o.

- A **szarvas**, Istar- Asztarte -Artemisz jelkép, fenntartó és tápláló erőt képvisel. Ma is faragják az istenfák két oldalára, néha galambbal együtt, hisz mindkét állat a földanyának, a magyar Boldogasszonynak, Asztarténak a jelvénye.⁹⁴ **A Csodaszarvas**

„Találnál csodafiú szarvast”— Két fontos tény is bizonyítja a hunoktól való származásunkat: Egyik, a karácsonyi **regölés**, mely a dunántúli és a székely végeken fennmaradt avar kori kultúra maradáka, a másik a magyar – hun **eredetmonda**, honfoglalóink leányrablásáról szóló. Mindkettő folklorisztikánk és irodalomtörténetünk ékes darabja. A XIII. század elején élő Kézai Simont tévesen Jordanes másolójának tartják. Eredeti feljegyzései azonban pontosan elmondják, hogy a hunok, és magyarok

őseinek szintén egy titokzatosan eltűnő szarvas mutatja meg azt a gázlót, amelyen áthatolva, rábukkantak azokra a bolgár királyleányokra, akiket aztán feleségül raboltak. Tehát a csodaszarvas illetően házasságszerzése nemcsak a magyar regösénekekben van meg, hanem megvan azokban a külföldi hagyományokban is, melyek a téli napforduló évkezdő szokásaiban vannak elhelyezve → évszakkezdő jelleg → a szarvas csillagászati szimbóluma → téli napfordulat → Nyilas, Szarvas, Vízöntő → Kr. e két utolsó évezred szelleme. Álmos fejedelem az Attila által is képviselt „szarvas” tulajdonságkör újbóli visszatérése világunkba, ami a mítosz oldaláról fogalmazza meg a valamennyi magyar történeti forrásban szereplő dinasztikus eredetmondát, miszerint Álmos és az Árpádház Attilától származik. A szentelő ő, az aranyos agancsú szarvasünő újbóli felbukkanásai ezt az eredetelményt mindig is megismételve, éltető szövetséget kötnek a Nyilas teremtő erejét a Földön képviselő kiváltságos népekkel. Eredetmondánk csodálatos szarvasa kapcsolatos a Hunor- Magor ikerpár anyjával, Enéthtel, akinek a neve az ó-egyiptomi Neith istennőhöz vezet el. Neithet „ősi istennőnek „tartották, őstehénnek, „Nagy Áradatnak” azonosították. A regösénekekben lába nyomán fakad víz. Ez az „égi tehén” az ősvíz is egyben, ő a Napisten- Ré_ szülője, szarvai közt látható a Nap gyermek, Neith is androgün → benne az egyetemes alkotóerő megnyilvánulását látták. → A rejtély megvilágosodik, hogy a magyar csodaszarvas ünő léte, miért visel agancsot.

A csodaszarvas egyszerre égi és földi, ő az éjjeli ég és a hajnal (fény), ugyanúgy egyszerre szülő és ölé, szerelemszerző és túlvilágra kísérő. A szarvas termékenység-szimbólum is, mert elhullatja és újránöveszti agancsát. A regölés is részben termékenység-varázslás: hiszen a szerelem, —a férfi, vagyis a Nap, és a nő, vagyis a Hold egyesülése. A Csodaszarvas az Egy, vagyis Isten követe (angyala), égi eredetű és mennyei erők képviselője. A csodaszarvas mondákban mindig szerepel a nász. A regösök egyik legfőbb küldetése a párok összeadása, összeregölése.

A Csodaszarvas éjszakai oldala, hogy ő a Halottak királya, vagy tündér, aki a túlvilágra csalja a vadászt. Cernunnos, a kelta szarvas-isten a túlvilággal állt kapcsolatban. De altaji szkíta sírban is találtak szarvas-álarcos lovat: ő, a jelképes szarvas kellett átvezesse a halottat a túlvilágra. A regösénekekben a fényes út, a Tejút, a madarak és lelkek útja, az égi folyó, vagy világfa. A csodaszarvas mindig a fején

⁹⁴ Magyar Néprajzi Múzeum vitrinéből fotóztam

(homlokán) hordozza a kelő napot és oldalán a Holdat és csillagokat. Agancsai az égbe vezető (égigérő) fát, vagy létrát és a Nap sugarait is jelképezik. A táltos (regös) azért öltözik szarvas maszkba, hogy azonosulva a szarvassal, az égbe emelkedhessen. Voltak a szarvas táltosok mellett madár táltosok is, nekik többnyire lúd volt a „hátasuk”. A táltosló, az utóbbi néhány ezer évben került előtérbe, a beszélő szarvas ősi bűbájos.

A szarvas-vadászat, mint sport, magányos tevékenység. Azonban korábban is találkozhattunk hátrafele nyilazó vadászokat ábrázoló freskótöredékekkel. Pl. Dunhuang → itt a vadász célja nem a vad elejtése, hanem a küldött, lélekvezető hírnök testi burkában felsejlő, isteni jelenvalóság megtapasztalása az általa közölt „hívás” elfogadása. Hiszen a szarvas sebezhetetlen, így a vadászat is értelmetlen! A szent erőhatás tövében (ahol a jelenés megtörtént) az átszellemített földön templomok épülnek. Az elhívó hatalom képében megjelenő követ készülhet a feladatra. A jelenet általában eksztatikus, néha az úzó vadász is ragadozó állattá lényegül (Mongolok titkos története), vagy a szarvasünő változik fiatal leánnyá → „szent nász” (hierosz gamosz) → ebből származik az Ikerpár → mítikus testvériség.

A csodaszarvas nem Jézus jelképe, mint némelyek tévesen feltételezik, hanem a Napistent, Jézust szülő Istenanyáé, a hajnalé. Egyik archaikus népi imádságunkban: „Úti piros szép hajnal, Úr tetőled születék, Nap tetőled keleték.” A szép piros hajnalban nyílhat meg a Menny kapuja, Jézus nemcsak a felkelő Nappal, de ama fényes és hajnali csillaggal is azonos.

Együd Árpád írt egy tanulmányt egy ló alakú regös-botról, amely egyben jelöli magát a személyt is, ki vele hívogatta a vendégeket lakodalom előtt. Ez a rituális tárgy termékenység varázsló (erotikus szerepű) egyben.

A regölést zajkeltés kísérte. Amikor oda értek, „hogy amott tudunk egy leányt, kinek neve Julcsa”, óriási hangkeltés, durrogás kísérte. A szilveszteri durrogatásba is innen ment át.

- Az **oroszlán** minden időben az erőt, hatalmat képviselte. Az avar szíjvégeken hét –hét csillaggal szerepel, jelképes értelemmel. Farkán hangsúlyos a bojt. (Esztergom).
- Egy –egy ősi **népszokás** azért ad biztos fogódzót, mert általa, egy ősi, sámánisztikus hiedelemvilághoz jutunk vissza. Így például Hoppál Mihály hívta fel rá a figyelmemet, a Toldi bikafékezéses jelenete ma is élő népszokás a kirgizeknél. Itt egy beavatási rítusról van szó, csakúgy, mint a farkas-jelenetben.

- Népünk hiedelemvilágában mind a mai napig él az a hit, hogy az emberfeletti hatalommal rendelkező **táltosnak** időnként meg kell küzdenie más táltosokkal: fekete bika, ló stb. alakjában.

A **szibériai állatküzdelmek** ábrázolásának egyik magyarázata lehet. 1965-ben a középső Tuvában is előkerült állatküzdelmi jelenetes övlemez egy sírból. Ez az idő- és térbeli kapocs a magyar őstörténet

számára is alapvető! A csananyi övcsat párosan két férfi birkózik, a lovuk mögöttük áll. A birkózásban a két küzdő fegyvertelenül jelenik meg, egymás övébe kapaszkodnak, tehát nyilvánvalóan nem harci párbajt vívnak. Különösen nevezetes a kockij-gorodoki ezüstkanál peremdíszítése, amely már 1866-tól ismert. Szpicin türk sámánokat vélt látni a kanál figuráiban, László Gyula viszont a birkózási jelenetet emelte ki. Nincs fegyverük, mert nem is fogja őket a fegyver. Van azonban olyan lemez is, ahol a lovak is küzdenek egymással, amint a Szent László-legendák egyik- másikon is láthatjuk. Nem közönséges lovak ezek, hanem igazi **táltosparipák!** Íme, az ősi magyar mondavilág gyökerei rejlenek a szibériai lemezeken. Aki csodás erejű, mitikus vitéz, annak a lova is az! Nyilván ilyen hagyomány alapján írta Antonio Bonfini Szent László király lováról, hogy „az ellenséget harapással, rúgással szokta megtámadni, gazdáját soha nem hagyja el, s a legnagyobb veszélyben is roppant ügyességet tanúsít.” Számos olyan lemez is van, ahol bikák figurája látható, vagy ahol a bikák küzdenek egymással. Kinek ne jutna eszébe nyomban a magyar népmesék és táltos-mondák története, amikor a táltosfiú bikává változik, és így küzd meg ellenfelével. A táltosló alakja több koreai festményen is megjelenik.⁹⁵

• Napszimbólum

Ez az ossuari- azaz urna is Szogdiából való, az 5-8 sz közötti. Itt is ismerős motívumokra lelünk. Ugyanígy faragták a kapukat is nyilván, de mára már elpusztultak. Ilyen urnákat ősi mezopotámiai városokban is találtak. Mi ilyennek ismerjük a faragott szuszékainkat, melyeket időközben nagyobbra cseréltek. Mindenesre elgondolkodtató a szusz-szuszék fogalom, mint ami a lelket őrizte valaha. (Kinyomom belőled a szusszt!)⁹⁶

⁹⁵ Die alten Königreiche, Katalog, Kulturschiftung, Ruhr Essen, 1999 jun- okt.150. o. —Korea-falfestmény Ssa gyongch'ong-ban-Ászak Koreai provincia-Dél-Py'ong'an

⁹⁶ A kép származása- www.transoxiana.org/Eran/Articles/yatsenko.html

- **Paszomány-fonás**, a rontáselhárítás szimbóluma.- A Nádudvaron élő Vetró Mihály számos **faragott ládát** fotózott még ma is kirgiz nemezsátrakban. Én a tifliszi achív felvételt közölnék Üzbegisztánból. A láda szinte az egyedüli bútordarab a jurtában. Sajnos motívumai nem látszanak jól, de már létezése is bizonyíték. Én úgy látom paszomány-fonásra emlékeztető motívumok vannak rajta. Nálunk az avar leletek között találunk szép számmal paszomány, ill. kígyófonás mustrát. A talaj nemezszőnyeggel borított. A gyermeket eleink is így kötötték fel a fára a mezőn dolgozva.

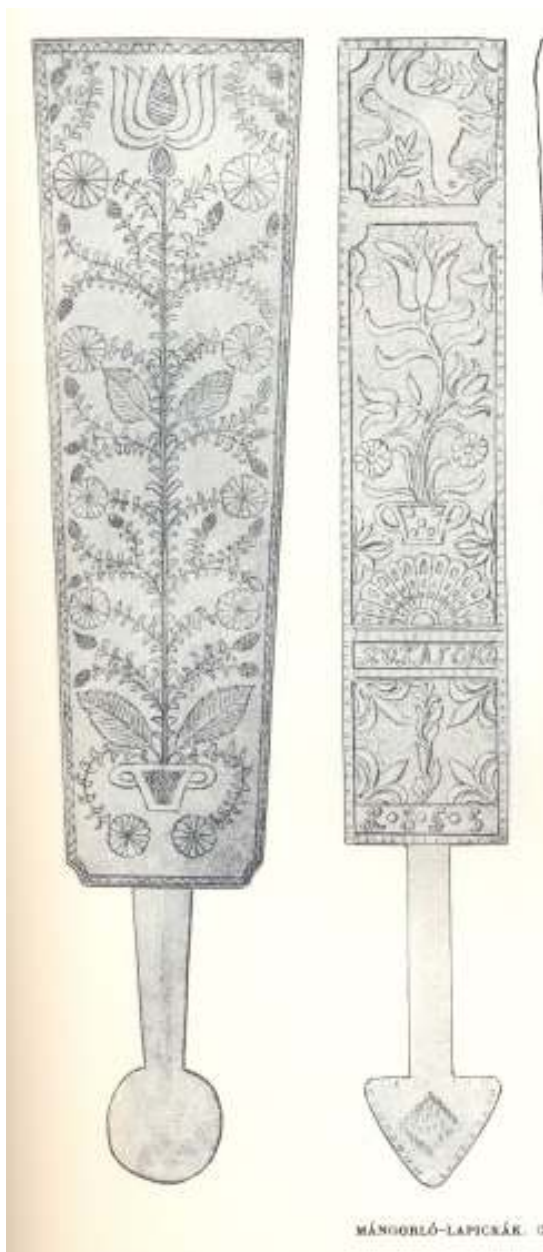
- **Palmetták**- a palmetták egészen a kelta kortól jelen vannak díszítőművészetünkben. Ez a Karacaachmetből (Istanbul mellett) származó, 12. sz. -ban alapított temető részlet is azt bizonyítja, hogy ez a pálmászerűen leomló palmetta típus és napszimbólum továbbél a törököknél is. Nálunk is találhatók házoromzatokon hasonló életfát rajzoló stukkódekorációk.⁹⁷

⁹⁷ www.turkishculture.org/tombstone

A faragott kék kapu Madar nevű helységből származik, de számos hasonló fotót gyűjtött Csáji László Koppány Indiában is. Az indiai képen a tulipán motívum tűnik ismerősnek. A kép, a könyv címlapja.

• E mángorló lapicka ugyanazon elemekből építkezik, mint a faragott szuszékok, melyekből fokozatosan alakultak ki kelengyés ládáink. Tematikája gyakran az „**olasz korsóból**” **kinövő életfa**, vagy éppen az életfa levelét rágcsáló lények. Gyakran jegyajándék, vagy szerelmi vallomásként adták a legények párjuknak. Népdalaink szövegével egybevetve minden ábrázolás értelmet nyer, soronként megfejthető. Néha egyes motívumok megfejtése szinte kényelmetlen elpirulásra késztet, oly pajzán történetet mesél el. Gyakran **tulipán** motívumos. De fellelhető rajta gyakran az összes archetípus. Griff, napszimbólum, négyes tájolás, földanya korsó, túlvilág, nemi megjelölés stb.

A Kusán és Pártos Birodalom –Történelmi összefoglaló

Khorezm szerepét és jelentőségét természetesen nem szabad önmagában vizsgálni, hiszen a Kr. e. I. évezred derekától, az Aral-tótól délre fekvő területek szerves részei voltak nemcsak Közép- és Belső-Ázsia történetének, de az egyetemes történelemnek is.

Macedóniai Alexander (Nagy Sándor) hódításai (Kr.e. 329-327) után a stratégiai pontokra telepített hellén katonaság ereje nem volt elégséges a birodalom egységének fenntartásához, ezért az utód Szeleukidák korában egyre több szatrapia önállósította magát. Kr. e. 250 táján elsőként Diodótosz baktriai helytartó önállósította magát (Baktria), majd Euthüdemosz Szogdiána (másként Margiana) függetlenségét kiáltotta ki. A Káspi-tótól délkeletre, délre, az ókori Hyrcania szomszédságában volt Partia tartomány (jelenleg Türkménia), ahol ugyancsak jelentős felkelés robbant ki Arszaak (Arsak-Tiridátész) vezetésével. Tiridátész mindenestre Kr. e. 247-ben Partia királyává koronáztatta magát.

Mindezek az országok tehát szomszédai voltak Khorezmnek, sőt bizonyos időszakokban függőségi viszonyok is kialakultak. A greco-baktriai királyság a II. század derekára jelentősen kiterjesztette hatalmát dél, azaz India felé, ugyanakkor jelentős befolyását, különösen a művészetek terén, megőrizte a térségben. A hellenisztikus görög hatások elsősorban a szobrászatban és a festészetben maradtak fenn. Az iráni nyelvű tokhár törzs területe a későbbi Tokharisztán. Amennyire Baktria hatalmi csillaga a Kr. e. II. század végére hanyatlóban volt, annyira kezdett tündökölni az egyre hatalmasabb Pártos Birodalom. Khorezm azonban ellenállt, sőt jelentős hódításokat tett baktriai és szogdiai területeken. Már a szkíta-szaka időszakban létrejött a Murgáb folyó alsó folyásvidékén a később oly hatalmas ókori város: **Merv**, amelynek építészeti emlékei monumentálisak. **A Krisztus születése körüli időben a korábbi baktriai királyság területén a mindmáig rejtélyes nevű, és eredetű kusánok, hatalmas birodalmat hoztak létre, új, kevert írással (eleinte görög ábécével írtak, majd indiai ábécével karósthí nyelven), önálló pénzveréssel, új vallással és királykultusszal.**

A kérdéskör bonyolultságát jól jelzi, hogy az elmúlt év-tizedekben három ízben is rendeztek nemzetközi kusán- konferenciát (1960: London, 1968. Dusanbe, 1970: Kabul). A kínai források "nagy jüe-csik"-nek nevezték őket. Kiválóan megszervezett államukhoz tartozott Észak-India és Kelet-Turkesztán is. A mai ismereteink szerint a kusánok szkíta-szaka eredetű néptörzsből valók, bár az érméiken görög feliratokat alkalmaztak, azonban a királyalakok nomád öltözéket viselnek. Khorezm területét is felügyeletük alá vonták, legalábbis egy időre. Az I. században mindenestre ellenőrzésük alatt tartották a Kína- India- Róma közötti nagy selyemutat, sőt 99-ben követséget is küldtek Rómába. Őstörténetünk ugyancsak számos szállal kötődik a Kusán Birodalomhoz. Lásd Aradi Éva, Csáji László Koppány tanulmányait. Ennek részletezése előtt azonban hangsúlyoznunk kell néhány igen fontos körülményt. A perzsa birodalom idején (Kr. e. VI. századtól) a Zoroaszter (Zarathusztra) által alapított vallás hódított tért (elsősorban Ahuramazda és Anahita tisztelete), ám Jézus születése után néhány évtizeddel (!) a Pártus Birodalom nyugati, majd később a keleti területein - legendás adatok (pl. az ún. Abgar-levél), valamint Szent Tamás apostol gnosztikus aktái szerint - keresztény hittérítők jelentek meg. Ma úgy tudjuk, hogy a Pártus Birodalom népei között a zoroasztrizmus kisebb szerepet játszott, ugyanakkor számos más vallás is szabadon virágozhatott, többek közt a zsidó vallás is.

Ennek igen fontos szerepe lesz később Kazária tárgyalása kapcsán, ugyanis a zsidó közösségek elsősorban Khorezmből költöztek át Itilbe és más kazár városokba, amikor a mohamedán arabok Kr. u. 710-ben meghódították Khorezmet.

Khorezm esetében is helyénvaló visszatérni a régészeti forrásokhoz, hiszen például a temetkezési szokások évszázadokon, sőt évezredekken át is szívósan tovább élhetnek. A padmalyos temetkezési forma, osszáriumos temetkezési forma, a Nap és a Tűzisten kultusza, valamint a halotti maszkok szokása tárgyyszerűen bizonyítható. Toprak- Kalában a templomban volt az örökké égő szent tűz kultuszának központja, amely később Iránban a Számánidáknál is megmaradt (R. Ghirshman Sápurban ásott ki ilyen tűzörző szentélyt). Vajon helyes-e az a magyarázat, hogy I. Szent István királyunk törvényeiben azért szerepel kiemelten a tűz őrzése, mert a korabeli embereknek nem voltak kellő számú tűzgerjesztő szerszámaik? A Koj-Krülgan-kala-i kerek templom asztrális központ volt, ugyanakkor a csontmaradványokat őrző osszáriumok mauzóleuma is. **A kerek templom típusa, a mai hivatalos állítások szerint, nyugat-európai eredetű, ám akár Ravenna, akár Aachen esetében keleti templomtípusról van szó (Kr. u. VI-VIII.század), ahol Bizánc csak közvetített, mivel FÉLEZER ÉVVEL KORÁBBAN LÉTEZETT A KEREK TEMPLOM KÖZÉP-ÁZSIÁBAN!** A khorezmi asztrális ábrázolások számunkra nagyon figyelemre méltóak, mivel jelképei Árpád-házi királyaink pecsétjein szinte szóról szóra megismétlődnek! (pl. II. András 1233. évi nagypecsétjén). De ugyanilyen döbbenetes egyezéseket találunk a khorezmi- iráni anyagban is, amikor a **nagykirály állatfejes trónszéken ül nap- és holdjelképpel.** Ugyanezt láthatjuk Könyves Kálmán király 1096. évi nagypecsétjén és II. András bulláján.

A sztyepei civilizáció és a magyarság

— kapcsolatát Csáji László Koppány: Cédrus Művészeti Alapítvány –Napkút kiadó Bp. 2007-ben megjelent könyve alapján mutatom be. Árja népek- Kusánok (51.-52. o) Tartalmi idézet- a kapcsolat tisztázása a szibériai állatalakos lemezek bemutatásához szükséges

Ha kiemeljük, hogy a **magyarság megőrizte a sztyepei környezetben igen sajátosnak számító nyelvét (hiszen a törökségi nyelvek egymáshoz közel állnak, iráni nyelvek szintén, viszont, ezekből kilóg a magyar), akkor azt kell, hogy állítsuk, hogy** a magyarság minden bizonnyal sem alávetett, sem csekély számú, vagy csekély erejű nép nem volt, hanem, éppen ellenkezőleg, életerős, komoly tényezőnek kellett lennie. A paradoxon mégis az, hogy nem tudjuk, melyik régészeti kultúrát, melyik antik forrást (kínai, görög, szogd, szanszkrit, perzsa feljegyzéseket,) kössük az ősmagyarsághoz... A többi népet, szkítákat, hunokat, júecsiket (kusánokat), vuszunokat, tingliket lépten-nyomon említik. A magyar viszonylag késői népelnevezés lehetett. Valamelyik gyűjtőnéven belül— szkíta, szaka, hun— kell keresnünk a magyarokat. „A magyarság részese volt annak a nagyszabású folyamatnak, amely magában foglalta a kimmereket, dahákat, masszagétákat, szakákat, szkítákat, sazuomatákat, szarmatákat, alánokat, vuszunokat, tingliket, ázsiai, közép-ázsiai hunokat, tokhárokat, ászikát, kien-kunokat, tielőket, türköket, ogurokat, oguzokat és megannyi más népet évszázadokon, évezredek át úgy, hogy ezek sem azonosak nem voltak egymással, sem elkülöníthetők nem voltak egyértelműen és kategorikusan egymástól. Egyetlen- nyelvi és kulturális sokszínűsége mellett is- egységes, organikus, ugyanakkor folyamatosan alakuló, változó, társadalmilag, kulturálisan összefüggő civilizációt alkottak még akkor is, ha politikai alakulataik vagy államaik sokszor egymással is hadakoztak. Ebből a folyamatból a magyarságot kiragadni nem lehet, önálló őstörténetét feltérképezni nemcsak lehetetlennek tűnik, hanem hiábavaló is.”⁹⁸

„a magyarság, mint önálló entitás, így különálló nyelvfejlődési utat járó, egyéni etnikai és kulturális folyamatot bejáró entitás számára tehát a bronzkor végén gyökerezik, jó 3000 évvel ezelőtt, Kr.e. I. évezredben, a sztyepei civilizáció első, ún. iráni korszakában”. Ekkor azonban az oly sokat emlegetett törökségi népek viszonylag kis területen élhettek Szibéria és Belső-Ázsia határán. A török nyelvi hatást tehát jóval megelőzte egy régebbi – és ezért kevésbé kézzel fogható –iráni hatás. Gondoljunk a sztyepei szkíták, szarmaták, alánok és bizonyos szempontból ázsiai hunok- hszüingnuk iráni nyelvű- ún. kelet-iráni nyelvcsoporthoz tartozó-közösségeire. Ezeknek eredünk nyomába.

Már maguk az árja népek is idegenek voltak Indiában. A Kr. E. II. évezred közepétől, tehát a bronzkorban- párhuzamosan a perzsák elődeinek, a szintén árja törzseknek iráni betelepülésével- érkeztek Indiába, az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó árják, Közép-Ázsia, közvetlenül pedig, a mai Afganisztán felől. A korábbi, Indus – völgyi civilizáció városai- Mohendzso-Daro, Harappa, Lohár- ekkorra már hanyatlásnak indultak (virágzásuk a Kr. e. III. évezredre tehető). A betelepülők egy évezredig nem hoznak létre jelentős városokat. A korábbi őslakosokat alávetett népekké tették, „kasztokba zárták, vagy délre szorították.”

⁹⁸ 67.o

A sztyepei lovas nomád népesség első hulláma a **szkíták keleti csoportjainak, a szakáknak**—a szkíták perzsa elnevezése **szaka**, jelentése **szarvas**, a **szarvas népe**—Indiába özönlésével következik be a Kr.e. I. évezred második felében; a **Kr. e. 170-es évek hun- jüecsi háborúi nyomán megindult népmozgás hatására érkezett legerősebb hullámuk**. A szaka törzsek ekkor Közép Indiáig nyomulnak előre, bár pl. Perzsia határán is- Szakasztanában, a mai Szisztánban letelepült egy csoportjuk. Uralkodó dinasztiákról még egy évezred múltán is hallunk, pl. annak kapcsán, hogy Kr. u. 75-ben az indiai kultúrát Jáva felé egy szaka herceg, Adzsi hódításai közvetítették.

Később a hunok által elűzött jüecsi nagyobbik-népesebb, erősebb-ága (a korabeli forrásokban „nagy jüecsi”) az Amu Darja mellékéről, a róluk elnevezett Tokharisztánból terjeszkedve egyes szaka törzsekkel közösen az indo-szkíta, majd kusán állam vezető rétegét alkotta. A vezető törzsükről (kushana) elnevezett Kusán Birodalom a Kr.u. I század végétől a III. sz közepéig a Gangesz középső medencéjét, Mathurát, illetve a mai Maharastra északi felét és a mai Madhya Pradesh államot is magában foglaló hatalmas birodalmat alkotott, amely északon a közép-ázsiai sivatagokig ért. A buddhizmus terjesztésében- illetve a tanon belüli áramlatok, irányzatok elkülönülésében a kusánoknak kulcsszerepe volt. A kusán befolyás alatt álló selyemút mentén sorra alakultak a kolostorok, buddhista kolostorközösségek. Lényegileg akkor lépett ki a buddhizmus Indiából, és jutott el Kínába. Indiában, ebben a korszakban ábrázolták először Buddhát emberi alakban. Kulturális kapcsolataik a Római Birodalomig és a kínai Han-dinasztiáig értek, és művészetükben a baktriai görög, a hellenisztikus, sőt római és a sztyepei, illetve indiai, végül a perzsa motívumok keveredése figyelhető meg. A kusánok alatt a keleti-szkíták egyes területeken megőrizték önállóságukat. A Párthus uralkodóházat a Kr. u. III. sz. elején megdöntő Szaszánida perzsa dinasztia a kusánok ellen fordulva megdöntötte azok indiai uralmát, bár vazallusként (satrapia) a kusán területeken a hatalmi struktúra alsóbb szintjei alig változtak.

Az indiai fehér hunok és az európai avarok esetleges kapcsolatai- 53.-56. o.

A Kr.u. IV. sz.- ban a korábbi Kusán Birodalom már lehanyatlott. Az ún. kis jüecsi „kidarita” állama csak árnyéka a nagy múltú kusán ősökének. A koraközépkor időszakát írjuk.

1. A belső- ázsiai hszüingnu birodalom felbomlását követően az egyik legfontosabb hun ág, a közép-ázsiai hunok (hjunok) a mai Kazaksztán sztyeppevidékén erősödik meg és etnikailag részben át is alakul, hiszen új, közép-ázsiai népek, - pl. alánok, ászik, közép-ázsiai törökségi népek, szogdok, hotáni szakák, magyarok (?) stb. szomszédságába kerültek, külkapcsolataik, orientációjuk tehát megváltozott. **A Kr. u. IV. sz. közepe táján a közép ázsiai hunok két részre „válnak” szét: A 370-es években Európára zúduló hunokra (a későbbi Attila hunjaira), akiket szokás fekete hunok néven is emlegetni, illetve a Perzsiára támadó, majd India felé orientálódó hjunokra.**

2. A dél felé húzódó hjunok első nagy hadjárata Perzsia ellen 350-358 között zajlik, és ennek hatására a mai Türkmenisztán, Nyugat Afganisztán és Üzbegisztán területe a hjunok kezébe kerül. A városias kultúrával és távoli kereskedelmi kapcsolatokkal bíró **szogdok** (akik egyébként keleti szkíták, a szakák egyik csoportjának a hotániakhoz hasonlóan letelepült, városépítővé és kereskedővé vált utódai) ekkor a hjunok uralma alá kerülnek. Közép- ázsia etnikai térképe átfőmálódik.

3. A két hun ág együttműködése a katonai akciók, kulturális kapcsolatok terén- úgy tűnik, egy évszázadon át megmarad. (Közös hadjáratok Közel-Kelet és Perzsia ellen.)

4. A **hjunok északi szomszédságába, a Szír-darja és az Amu-darja közé nem sokkal a hjunok után— 370 - es években a var és hun törzsekből álló varhunok, a későbbi fehér hunok érkeznek, akik között minden bizonnyal iráni (hun?) és törökségi (var?) népek is jelen voltak.**

5. A dél felé húzódó és **Szogdiát elfoglaló hjunok, illetve a varhunok Perzsia határán az V. sz. derekáig,** a korábbi- szintén lovas nomád eredetű jüecsik világtörténelmi jelentőségű Kusán Birodalmának elgyengült, de politikai örökségét hordozó kis jüecsik-kidarita államát özönlik el India határán. (A kusánok alapnépességét, őseit jelentő jüecsiket- akik az ázsiai hunok talán legközelebbi nyelvi és kulturális rokonai voltak- még Kr.e. 176-ban, a nagy Maotun sanjü idején üzték el a hunok messze nyugatra.)

6. A varhun szomszédaik előrenyomulásától már tisztán el nem különíthető folyamat révén az újonnan érkező sztyeppei lovasnomád népesség a Kr. u. V. sz. végére átveszi a politikai vezető szerepet a mai Afganisztán és Észak Pakisztán területén (Baktriában és Ghandarában) és új birodalom formálódik a **heftalita uralkodó dinasztia alatt.**

7. **A Kr. u. V. sz. végén és a VI. sz. első felében a heftalita dinasztia még a hatalmas szasszanida Perzsiát is vazallusává teszi. Az Aral-tótól a Taklamakán-sivatagban levő nagy múltú városállamokig (Khotán, Kuca, Kasgar) terjedő birodalom indiai területei Közép-Indiáig és a Gangesz középső folyásvidékéig, Mathuráig tartanak,** ezzel rátelepülnek a Krisztus-előtti utolsó évszázadokban az Indiai szubkontinensbe érkező szkíták- szakák utódállamaira,- legalábbis Észak- Nyugat Indiában, az észak- jüecsik —kusánok—utódaira és más indiai államokra. Terjeszkedésüknek a kései gupták szabnak némileg gátat.

(„Hatalmukat Kr. u. 530-tól fokozatosan a hindu uralkodók nyirbálják meg, és így a fehér hunok visszaszorulnak Kasmírba, Gandharába és Toharisztánba, ahol a Kr. u. VII. századig egyre zsugorodó államuk gyakorlatilag Kasmír nyugati és Toharisztán keleti területére olvad, majd a hegyvidék későbbi történelemben (valószínűleg a Patolasáhk, és a Trakhán-dinasztia vezető törzseit, nemzetségeit, arisztokráciáját alkotva) oldódik fel. Toharisztán és Gandhara csakhamar türk főség alá kerül, és előbb az ún. türk sáhk, majd az ún. hindu sáhk uralma alá kerül, és küzd az iszlám térhódítása ellen a VII-XI.században. Sokak szerint az észak-pakisztáni és északnyugat-indiai fehér hun utódok az itt élő népek társadalmi felépítését, szokásait, kultúráját alapvetően befolyásolták, de a többségében hindu népességbe beolvadtak. Meggyőződésem továbbá, hogy ma már egyetlen egy esetben sem vezethető vissza valamely adott népcsoport a hunokra. A szakirodalomban uralkodó nézet szerint **a hunok Európában a Kr. u. V. század végére a kaukázusi népek, alánok és az Európában ekkortájt új keletű népcsoportnak számító törökség (ogur-törökség) között oldódtak fel, azonban Dagesztánban egy részük még sokáig fennmaradt.** A fehér hunok utódait sokak szerint a **pastuk, a rádzsputok, a rabarok, a sina és a hunzai burusó népesség körében kereshetjük, ugyanis minden bizonnyal beolvadtak az India és a mai Afganisztán lélekszámban őket jóval fölülmúló népességében.** Mivel ezek között a népek között az egyik legerősebb Hunza és Nagar burusaszki nyelvű lakossága, ezért 2001-ben ide veztettem a szellemi néprajz, a kulturális antropológia tárgykörében expedíciót, itt reméltem fellelni a legtisztábban megőrzött hun kulturális elemeket. Hunza, Nagar és Gilgit térségének a hajdani Selyemút révén szoros kapcsolata volt a Tarim-medencével, ezért utunkat Kasgár és Kuca városai felé folytattuk; majd pedig Pakisztán és Afganisztán határvidékén a Yasin folyó völgye és a Thui-völgy felől értük el az énekelt epikus hagyományáról és népzeneiséiről híres kovárok földjét, a Yarkhun folyó felső folyásmentét. Itt gyönyörű 'lá' hangra végződő, nagy ívű, kvint- és kvartváltós, három- és négy soros strófaból álló népdalkincset találtunk, amely alaposan meghökkentette a népzene kutatókat, mivel kapcsolatrendszere Perzsia, Belső-Ázsia, a Volga-vidék és a magyarság felé is vezethet. Mivel a francia René Grousset és más kutatók részéről is felmerült, hogy a hunzai népesség, a hunzakutok, akik magukat burusaszki nyelvük miatt burusóknak hívják, a fehér hunok utódai lehetnek, azonban ebben a tárgykörben közöttük tudományos feltáró munka eddig nem folyt, a hunzakutok között a lehetőséghez és a néhány hónapig kutatási

lehetőségeinkhez mérten alapos gyűjtőmunkát végeztünk. Reményeink szerint sikerült "kutatóárkot" ásunk és keresztmetszetét adunk az itt talált igen gazdag szellemi hagyatéknak: a szellemvilági lények - tündérek, jó és rossz szellemek, boszorkák, törpék, egyszemű óriások, sárkányok stb. - mibenlétéről, a hiedelem- és szokásvilág gazdagságáról, a társadalom felépítéséről és legfőképpen a samanizáló szokásokról. A samanizáló szokások terén az ezzel foglalkozó szakirodalom is információhiánnyal küzd: Mircea Eliade, Hoppál Mihály, Diószegi Vilmos, Michel Opitz és mások meg sem említik, hogy itt is élő samanizáló szokásokat, révtülő sámánokat, a helyi nyelven bitán-okat találunk. Szokásaikról, hiedelmeikről sem tudnak. Érdekes, hogy a khatun (mint királyné), és a tarqan (mint nem adózó előkelő) tisztségnév itt és az európai avaroknál is ismert. A koponyatorzítás csökevényesen máig élő szokása és a szarvas szerepe a samanizálásban szintén elgondolkodtató. A nem táncoló (tehát 'nem -repülő') sámánt a helybeliek a 'dashman' szóval jelölik, ami fontos lehet akár magának a sámán szónak az etimológiája szempontjából is. A hunzai és nazar, illetve a jázini burusók nem tekinthetők tisztán és egyértelműen a hunok utódainak. A hunok a Kr. u. V-VII. században nyomultak be a vidékre, és utóbb a legbiztosabb hátszágukká tették a mai Afganisztán, Pakisztán és Kína hármasság határán húzódó hegységeket. A korábbi, feltehetőleg őslakos burusaszki nyelvű népekre és a sina nyelvű dárd népekre uralkodó rétegeként, mintegy arisztokráciaként rátelepülő hunok nyelvüket veszítve az őslakosok nyelveit vették át, de hiedelemviláguk, szokásaik, népművészeti motívumaik részben átöröklődtek, és megőrződtek mindmáig. Mivel Hunza az iszlám térhódítása miatt a hun birodalmakat követően **elzárt** vidékké vált, így ezek az ősi burusó hagyományokkal ötvöződött **népszokások, hiedelmek viszonylag érintetlenül maradtak ránk**, hiszen a formális és csak fél évszázadig tartó brit uralom után csak a hetvenes években terjesztette ki rá Pakisztán a politikai hatalmát, addig önálló királyságnak számított Hunza és Nagar is. Az első közút csak jó két évtizede szelte át a vidéket, illetve az elektromosság is új keletű és ritka kincs itt; az új hatások, és a szigorú pakisztáni jogszabályok miatt azonban a megőrzött népi kultúra végveszélyben van, és gyorsan változik. Jól lemérhető mindez a népmesekincsbe beszivárgó modern rétegekben, a sámánok presztízsének csorbulásán és a viselet kiüresedésén. A hagyományos bor- és pálinkakészítés ma már tilos, csakúgy, mint a sámánok tánca és a népi boszorkányok működése. A Hunzában és környékén, sziklarajzokon, hímzésekben, faragásokon megjelenő szarvasok, tulipán- és más virágmotívumok, kőszáli kecskék, ember- és lóábrázolások, a lovas kultúra (lovaspóló) párhuzamai a meglepően egységes eurázsiai sztyeppei kultúrkörrel kapcsolja össze a vidéket.)

8. Az indiai és közép-ázsiai fehér hunok állama— tehát a heftalita uralkodó dinasztia alatt álló var és hun népekre egyaránt építő hatalmas új birodalom— az újonnan érkezett sztyeppei lovas-nomád népeknek különböző alternatívát szolgáltatott: egyes néprészek letelepültek, őket, mint város lakó hunokat emlegetik a Kaszpi-tenger partján; mások az indiai arisztokráciával- és az addigra el- indiasodott jüecsik, ill. szakák arisztokráciájával- keveredve többé-kevésbé beilleszkedtek a buddhista és hindu világba. A perzsa kultúra közelsége, a baktriai görög államok ekkor még élő kulturális hatása révén lehetséges volt a perzsa és baktriai, ill. kusán kultúra örököséiként feltűnni. Megint mások, a nomád szokásokat megtartva, más típusú nagyállattartásra tértek át.

9. Az 552-ben megalakuló I. Türk Kaganátus belső-ázsiai terjeszkedése után kisvártatva összefog Perzsiával a heftalita birodalom ellen. Az 557-58- ban zajló küzdelem során a fehér hunok északi birodalmrészét megsemmisül, területeiket az Amu-darjájig a türkök, azon túl a perzsák szerzik meg. Létrejön **Kabul központtal az ún. „türk sahik” állama.**

10. A heftalita varhunok északi csoportjai, kiegészülve a Türk Kaganátus elődjének, a belső-ázsiai Zsuanzsuan Birodalomnak (népességét ázsiai avaroknak is mondják) vezető rétegét alkotó, szintén var és hun népekből álló varhunok

elvándorló részével Európába vándorolnak, és ott azonnal felveszik a kapcsolatot Bizánccal. Ekkor már avaroknak vallják magukat, bár a bizánci görög források megjegyzik, hogy var és hun vezető törzseik révén ők varhunok. Tíz év múlva a longobárdokkal megállapodva legyőzik a Kárpát-medencében az európai hunok bukásától ott élő gepidákat,- míg a longobárd törzsek szervezeten a mai Észak-Olaszország területére, a máig róluk elnevezett Lombardiába költöznek. **Az avarok birodalmat alapítanak (568), központja a Kárpát-medence lesz. A birodalom egészen a Donig terjed, ezzel a délkelet-európai sztyeppe új uraivá válnak.**

11. Az etnikai összetétel az eredet kettősségét- összetettségét árnyalja.

12. A heftaliták déli birodalomrésze- fokozatosan, kaleidoszkópszerű kisebb fejedelemségekre hullva- Indiában és a mai Kelet Afganisztánban fennmarad, bár a perzsáknak adót fizetnek. Ekkortájt érkezik Perzsiába Észak Indiából egy új keletű társasjáték: a sakk. (Khusró Anusirván perzsa sah kapja ajándékba, azzal a feltétellel, ha megfejtí lépéseit, szabályait, India vazallusa lesz. A sah tanácsosaival megfejtette.- A legrégebbi lelet Szamarkandból került elő.) Az indiai hunák sui generis látszaturalma egy évszázadig még fennáll.)

A sztyepei népek utóélete az indiai szubkontinensen

A közép- ázsiai hunok kapcsán láthattuk, hogy röpke kétszáz év alatt térben és időben megannyi nép- és birodalomnév merült fel: amelyek elkülöníthetősége immár relatív. Gondoljunk a hjun, hun, húna, közép-ázsiai alán, az ási és kangkjüi, a szkíta és szaka, a jüecsi és kusán, a baktriai és szogd, khotáni szaka, hvar, var, varhun, varhjun, fehér hun, heftalita, végezetül avar népnevekre. Természetesen a népnevek, mint támpontok, történelmi fogódzók megtartása mellett látnunk kell, hogy **egy népesség** (ellentétben egy népnévtől) **nem pattan elő a semmiből, a föld alól, hanem folyamatok eredménye. Az új név alatt feltűnő népek az ott élőket magukba olvasztják.**

A sztyepei civilizációban általában exogám házassági szokásokat találunk. A peremvidéken egyes lovas-nomád közösségek letelepültek (pl.szogdok, hotáni szakák, horezmiek) mások az erdő- vagy tajgazónába húzódtak vissza (pl. ázsiai hunok)- egyes csoportjai a kínai támadások nyomán a Kr.u. I-II. században. A nyelvi sokszínűség és viszonylag autonóm uralmi struktúra (szövetséges és alávetett népek, törzsek, államok vezetési szervezete, uralkodója gyakran megmaradt) illetve a távoli külkapcsolatok miatt viszonylag gyorsan tűnnek fel és el államalakulatok és birodalmak. Ez nem járt a teljes népesség elvándorlásával, kiirtásával. A szövetséges törzsek közösségei vagy a behódolt népek gyakran felveszik az új államalakulat vagy vezető törzsszövetség nevét→ mimikri, amely a megváltozó hatalmi struktúra révén az egyes közösségek egy helyben maradásán is változásnak tűnhet.

A később Indiába vándorló, és félid nomád rabar közösség sámánjait goralának, azaz az „isten lovának” tartja, **hímzéstechnikája megdöbbentő hasonlóságot mutat a kalotaszegi írásos hímzéssel, csak még apróbb→lásd a fekete ing.**

Nyilvánvaló, hogy hiábavaló tisztán szkíta, hun vagy akár török utódokat keresni. A magyar nyelv indoeurópai és a későbbi ős-iráni és kelet-iráni nyelveket beszélő népekkel került egy kultúrkörbe, majd pedig a Kr. utáni századoktól a széjjelvándorló és megerősödő törökséggel tartozik össze. Ekkor nyelvünk olyan gazdagodást mutat, főleg az állattartás és a lovas-nomád életmód, illetve egyes kultur- szavak kapcsán, melyek nyelvészeti bizonyítékát adják a magyarság és a sztyepei civilizáció ősi közösségének.

Kr. e. 3000	Kr. e. 2000	Kr. e. 1000	0	Kr. u. 1000
Finnugor közösség felbomlása	finnugor közösség felbomlása	ugor közösség felbomlása	ős magyarság	
	Ural környéki bronzkori kultúrák idősza	andronovó-karaszuk-kultúra (fázis)	ún. „iráni korszak” a sztyeppe	a törökségi népek fokozatos terjedése
gödörsíros, majd a katakombasíros, és a majkópi kultúra	gerenda-kultúra ³⁷ vázas kultúra		lovasnomád civilizációja	
kurgánsíros kultúra			szkiták, ázsiai és európai avarok (var-hunok)	
		a klasszikus lovasnomád sztyeppei civilizáció kialakulása	ázsiai- és európai hunok (hszingnuk, hjúnok, hunok)	
neolitikum, rézkor, (újkökor)	Ó	bronzkor, K	vaskor ³⁸ O	R KÖZÉPKOR ³⁹

Azért fontos látnunk egyes kultúrák, események, folyamatok és népek időrendi elhelyezkedését, mert ez mutatja meg számunkra, hogy a magyar nyelv finnugor rokonítása és ennek megállapításai nemcsak, hogy nem cáfolja, de- a néprajz, a régészet és a történelem, illetve egyéb tudományok megállapításaival kiegészülve, teljes mértékig alátámasztja a magyarságnak a sztyeppei lovas-nomád civilizáció kezdetétől e civilizációhoz tartozását és az etnikai, történelmi és kulturális folyamatokban való aktív részvételét.

⁹⁹„a táblázat jól illusztrálja, hogy amikor a magyarság önálló entitásként etnogenezisének legfontosabb szakaszába lép, ez az időszak nagyjából egybeesik magának a lovas-nomadizmusnak kialakulásával. Ennek helyét a tudósok a sztyeppe középső szakaszára lokalizálják. A finnugor nyelvrokonság –elmélet tehát egyáltalán nem zárja ki azt, hogy a magyarság akár a lovas-nomád civilizáció kialakulásának mindvégig részese lehetett, mivel időben jóval korábbi kapcsolatra és a klasszikus lovas-nomadizálást megelőzően felbomlott közösségre utal csupán.”

⁹⁹ Csáji László Koppány: A sztyeppei civilizáció és a magyarság c. munkája 64. o.

Aradi Éva: A fehér hunok Indiában

Azért, hogy ne csak egy szerző véleményét közöljem, bemutatom Aradi Éva hasonló tartalmú könyvét is.

Kikkel álltak rokonságban és kiknek léptek örökébe a heftaliták Baktriában és Indiában? Mértékadó tudósok, mint pl. STEIN AURÉL is és az ehhez a kötethez Előszót írt BÁRDI LÁSZLÓ is azt vallják, hogy a **da-yuechi: a nagy yuechi néppel, azaz a nép öt törzset egyesítő kusán törzssel, akiket a görögök "indooszkíták"-nak neveztek**, s az indiai történészek is átvették ezt a megnevezést. A kusánon kívül a másik négy törzs neve a következő: szakaraul, paszian, tokhár (ez a türk név változata) és ászio. Az első törzs nevének szanszkritul van értelme: szaka= szkíta, raul= király (a rao szó változata), tehát "szkíta király" vagy "királyi szkíták"? Mégsem ez a törzs került ki győztesen, hanem a már említett kusánok. A yuechik Kína észak-nyugati határvidékéről származtak, majd Kr. e. 2. században az Oxuszig vonultak, s elfoglalták a folyótól délre eső területeket, utána az addig görög fennhatóság alatt álló Baktriát, s a Kabul folyó völgyét. Kb. Kr. e. 25- ben pedig India északi, észak-nyugati területét. Ettől kezdve jelentős tényezőkké váltak a térségben. STEIN említi, hogy érmék nagy száma és az ábrázolás gazdagsága azt mutatja, hogy a **görögöktől átvették a mintát, de már a saját uralkodóik szerepelnek ezeken**. Az érmék egyik oldalán az uralkodók nevét szanszkrit írással jelölték, míg a hátlapon göröggel, s a királyoknak is még görög végződésű nevük van, ezeket le kell fejtenünk a feltehetően türk töről - így valószínűleg a következő neveket kaphatjuk a korai fejedelmeknél.¹⁰⁰ Kozo Jakada, Omokada, valamint Kada. Omokada neve mellett már a büszke "királyok királya" cím jelenik meg görög nyelven és írással. Ábrázolásuk hasonló, mint a későbbi heftalita királyoké: **subához hasonló kabát, csizma és kucsma, tipikusan közép-ázsiai öltözköztetés - szokatlan lehetett az indusoknál ez a megjelenés**. A fenti három uralkodó leszármazottai már eredeti - és nem görögös - nevükön említődnek mind az érméken, mind Kalhána Rádzsataranginijében, ahol úgy szerepelnek, mint Kásmir régi uralkodói. **Huska** (ind források szerint Huviska), **Juska** (róla más forrás nem szól) és **Kaniska** a legismertebb és a legnagyobb kusán uralkodó. Kalhána szerint mindhárman a turuska, azaz a **türk** törzsből valók. Kaniska neve mellett a kötetben a szanszkrit rao- nano rao, cím szerepel, ami STEIN szerint a perzsa "sahan-sáhi" ind változata, azaz a "királyok királya". Rao, Raul, Rádzsa, Rawal, Rávat (mind uralkodót jelentenek és a mai Radzsasztánban is mindegyik néven találunk kisebb-nagyobb fejedelmeket (természetesen a függetlenség kivívása óta csak protokoláris szerepük van, de a nép tiszteli őket). Még a Kaniska érméken is sok a perzsa és görög-római hatás, s az érmék egyik oldalán görög írással perzsa nyelvű a szöveg, mint később a heftalita Mihirakula pénzeken. A kőfeliratok azonban már szanszkrit vagy prákrit nyelven íródtak. Huviska, de elsősorban Kaniska nagy patronálója volt az akkor Indiában legnépszerűbb vallásnak: a buddhizmusnak. Emellett azonban sok emléket, szobrot állíttatott a hinduizmus Nyugat-Indiában a mai napig is jelentős irányzatának: a sívaizmusnak.¹⁰¹ **Kaniska sok buddhista szentélyt, sztupát, kolostort építtetett**, s ő tartotta meg Kásmírban a buddhista egyház harmadik zsinatát, mely végleges formába öntötte a Tripitaka ("Hármas kosár") kánonját, azaz a szerzetesi élet szabályait, Buddha beszédeinek gyűjteményét és a Tan filozófiai tételeit. A feliratok és pénzérmék lelőhelyei azt bizonyítják, hogy a kusán uralkodók birodalma magába foglalta Baktriát, Gandhárát, India északi és középső részét Benáreszig és a legendás Malvát. Pontosán ezeket a

¹⁰⁰ 159 STEIN AURÉL-ra hivatkozik: i. m., 362-367. old. 193

¹⁰¹ 194

területeket hódították meg néhány évszázaddal később a heftaliták. Huviska Kaniska utóda, valószínűleg fia volt, aki a Kr. u. 2. század elejétől uralkodott. A Kr. u. 78-tól számított egyik ind időszámítás nem fedi egészen Kaniska uralkodásának kezdetét, de az indiai történészek állítják, hogy ekkor kezdődött a kusán király uralkodása Indiában.¹⁰² Huviska utódai fokozatosan északra húzódtak vissza, s a 4. században a Gupta uralkodóktól vereséget szenvedtek. Visszatértek arra a vidékre, ahol uralkodásuk elkezdődött: Baktriába. Itt találkoznak nem sokkal később a STEIN szerint velük rokon néppel, a heftalitákkal, akiket "kis yuechik" -nek neveztek a kínai források. Az indiai történészek szerint azonban ez a tény nem bizonyított.

„Kezdetben én sem akartam elhinni ezt a rokonságot. Nem azért, mert a heftaliták az Oxusz völgyében és Baktriában történt megjelenésük után vereséget mértek az ott megtelepedett és virágzó kis államokat létrehozó kusánokra és délebbre, Gandhárába úzték a fejedelmet. Mellesleg, amikor a heftaliták indiai uralma véget ért és egy részük északra menekült, visszakapták ezt a legyőzetést, bár sokan közülük letelepedtek a Sáhik által uralt Baktriában és idővel megbékéltek egymással. Az, hogy ez a türk faj állandóan háborúzott egymással, nem volt meglepő, hiszen már az északi és déli hunok sem fértek össze, de minket is többször a "rokonaink" kergettek vagy dúltak, arról nem is szólva, hogy az Árpád-ház története is tele van ádáz testvér- harccal. Ami miatt sokáig nem hittem, hogy **a heftaliták a kusánok utódai** - bár ezt ők maguk hangsúlyozták még az érméiken is, és a kusánok jogos utódainak tekintették magukat -, tehát ez a kétség azért merült fel bennem, mert a vallás abban az időben különösen fontos volt az ázsiai népeknél. S ha egy nép annyira támogatja a buddhizmust, ahogy azt az indoszkíták tették, nehéz elképzelni, hogy utódnépük egyik királya: Mihirakula tűzzel-vassal írtja ugyanazt a vallást. Lehet, hogy zsarnoki természete nem viselte el a sértést - amit a buddhista főpap követett el-, hogy a Tan megismertetését egy szolgájára bízta, lehet, hogy a Gandhárából magával hozott bráhminok adtak neki a buddhizmust érintő rossz tanácsokat, de mindenesetre ellentmondást láttam a yuechi- heftalita rokonságban. De amikor megismertem apjának, Toramánának és utódainak buddhizmus iránti türelmét, rájöttem, hogy egy vad, véreskezű uralkodó cselekedeteiből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. **Tehát igaz: a heftaliták, a yuechik utódai.**„

Ugyanazokat a területeket foglalták el, mint elődeik, ugyanúgy sivaik lettek, mint - részben - a kusánok, pénzérméiken a "görög írás - perzsa nyelv" használata hasonló, ábráik úgyszintén.¹⁰³ Tudatosan - és nyílegyenesen - foglalták el azt a földet, amit elődeik. Az más kérdés, hogy akárcsak a kusánok, a heftaliták sem tudták megtartani Indiát. Ugyanakkor az indiai források, kezdve az Agni puránától, a Raghuvámsán át, a korabeli dzsaina irodalmi művekig mindenhol "hunák" -nak, vagy "svéta hunák" -nak (fehér hunoknak) említik őket, tehát mégiscsak közük volt a hunokhoz. A yuechiket soha nem emlegették hunáknak Indiában. Valószínű, de természetesen erre nincsenek megbízható források, hogy az Oxusz völgyébe visszavonuló yuechik ott keveredtek a régebbi időkben keletről oda érkező, de nyugatabbra nem vándorló hunokkal. Hiszen még ma is úgy emlegetik az indiaiak a Tibetben élő, s néhány évtizeddel ezelőtt velük cserekereskedelmet folytatott határ menti törzset, hogy "hunák", vagy "huniják". S azt el kell ismerni, hogy a heftaliták vadabb, harciasabb, kevésbé kulturált nép voltak, mint a yuechik. Hogy rokon nép volt, az, bizonyos, de pontos kutatásokat ez irányban még végezni kell, ez egy nyitott kérdés. Végül, de nem utolsó sorban néhány megjegyzést tennék a magyarság-kutatás múltbeli és jelen viszonyairól. Az indiai források

¹⁰² 160. o

¹⁰³ 196. o

tanulmányozása alapján megállapítható, hogy van finnugor-magyar nyelvrokonság, de ez a magyarság etnikai, kulturális, sőt nyelvi kutatásának is egy kis szelete. A feltárandó anyag még óriási és összetett feladat. Azt, hogy a finnek is rokonaink, éppen az Agni purána állítja: "a dzsíták (Hérodotosznál: géták) a szkíták legkorábban levált törzse volt, akik észak felé vándoroltak, s belőlük lettek az ősfínnek. Tehát van rokonság, de annyira régen elszakadtak a többi turáni néptől, hogy mind kulturálisan, mind genetikailag ez a kapcsolat igen távoli. Hiszen míg ők és a többi kisebb ugor nép északi, erdei, addig a hunok, yuechik, türkök, avarok és magyarok kifejezetten sztyepei nép maradt. A finnek szép eposza, a Kalevala semmi rokonságot nem mutat a mi mítoszainkkal, regéinkkel, mondáinkkal. És a genetika! A 2004. júniusában, a Magyarok Világszövetsége által megrendezett Östörténeti Konferencia genetikai szekciójában tehetséges, fiatal genetikusok - BÉRES JUDIT vezetésével - kiváló előadásokat tartottak. A fő genetikai "markerek", pl. az YY kromoszóma alapján bizonyították, hogy míg a finnekkel 0, 2 százalék a hasonlóság, az ázsiai népekkel (türk, turan, kaukázusi) helyenként 30 százalék körüli (az Y-kromoszóma a férfiakban található, s meghatározó az átörökítésben). Igaz, hogy ma már sok a szláv gén is a magyarban, de ezt nyilván a török hódoltság után kiüresedett országba történt betelepítések okozták. Tehát amikor nemrég megrendezték a Finnugor Népek Kongresszusát, helyesebb lett volna Finnugor-nyelvű Népek Kongresszusáról beszélni, mert valóban csak nyelvrokonságról beszélhetünk, arról sem kizárólagosan. A hanglejtés, a hangtan, intonáció, a nyelvtani szerkezet és a nyelv logikája hasonló a két nyelvben (vagy a többi kis nyelvben), de a szókincs összevetésével már gond van. Kevés - természetesen levezethető rokon szó van, ennyit bármely más nyelvvel lehetséges.

A heftaliták 556-os vereségük után valamikori birodalmukba, Turkesztánba vonultak vissza. Azonban a hunoknál nem kevésbé harcias türkök elfoglalták ezt a területet, s most ők akarták vazallusaikká tenni a heftalitákat, visszaadva azt, hogy előzőleg ők voltak a fehér hunok alattvalói. Ettől az időtől az indiai források már nem sokat szólnak róluk, hiszen menekülésük a szomszédos Gandhárából és Baktriából azt jelentette, hogy nem veszélyeztették többé Indiát. Ők a továbbra is utóvédharcot folytató, és mint láthattuk, elég sokáig fennmaradt Huna Mandalákkal háborúztak. THAKUR mindössze annyit jegyez meg a heftaliták Tokharisztánba került ágáról, hogy a bizánci Theofilaktosz Szimokattész szerint ezek a fehér hunok voltak az uar-hunok, azaz var-hunok, s ez az avarok korai neve. Szimokattész szerint az avarok őseinek, a heftalitáknak Perzsiában szervezett államuk volt.¹⁰⁴ Indiai forrásokra is hivatkozik, hogy ezek voltak a var-huniták vagy más néven var-hioniták vagy kidariiták, ezek a nevek a Kabul környéki ásatásoknál előkerült érméken fordultak elő.

Ennek a könyvnek nem célja az avarok történetével részletesen foglalkozni, mint ahogy a hunok belső-mongóliai származását és a Tokharisztánban való megjelenésük előtti történetüket is csak vázlatosan érintettem, mivel mindkét témát sok kiváló tudós, mind magyar, mind külföldi, feldolgozta. Mindössze azt szeretném bemutatni, hogy a menekülő fehér hunok egy részéből és a hozzájuk csatlakozott, régebben Turkesztánban élt avar törzsekből jött létre az a népesség, amelyik a Kárpát-medencét mintegy 300 évig uralta. Miután a könyvnek az indiai fehér hunok és ottani leszármazottaik története a tárgya, az avarokat csak röviden érintem. Valószínű, hogy Kagán városa is türk kézre került, és a fejedelem, családja, valamint a hadvezetés, de a harcosok sem nyugodhattak bele abba a megalázó helyzetbe, hogy a türkök alattvalói legyenek. Ezért nyugat felé menekültek, de a türkök nem törődtek bele abba, hogy

¹⁰⁴ 154 U. THAKUR: i. m., 255. p.155.o

elveszítik "szolgáikat". Bizánci források megerősítik, hogy 557-ben már a Kaukázusban vannak. A Kaukázus a türk-mongol népeknek - úgy tűnik - gyűjtőhelye volt; bizonyára a keletet nyugattal összekötő út egyik fontos állomása. 155 o. THAKUR: i. m. 258. p. és Valentinusz bizánci császár jelentése a hunitákról vagy hionitákról. (Nevüket Várkony helyneveink is őrzik.)¹⁰⁵ Származásukat és történetüket a hivatalos magyar történetírás is a forrásoknak megfelelően dolgozta föl, Így például a kiváló BÓNA ISTVÁN régész is. Ezért az ő tanulmányát vettem alapul, amikor röviden vázolom a var-hunok, azaz avarok nyugatra menekülő seregének történetét. Az avarok a Kaukázusból 557-ben követeket küldtek Konstantinápolyba Jusztiniánusz bizánci császárhoz, menedéket és szövetséget kérve. Ez a császárnak kapóra jött, mivel az al-dunai területet déli rabló törzsek pusztították, s az avarokkal akarta legyőzteni őket. Ez meg is történt, majd **562-ben Baján kagán vezetésével letelepedtek az Al-Dunánál**. Ekkor említik a bizánci források először a híres kagánt név szerint. Baján szanszkrit nyelven azt jelenti: **Isten által kinyilatkoztatott, felkent**. Nem tudhatjuk, vajon Turkesztánban is ő volt már a fejedelem, de mivel 556-os döntő vereségük óta nem telt el hosszú idő, ez elképzelhető. Az Al-Duna nem lett végleges helyük, a kagán a bizánciaktól állandó területet kért. A türkök Bizánc területére nem törtek be, Így egyelőre békén hagyták az avarokat. A császár a gepidák által elfoglalt Pannónia Szekundát és a Kárpátok mögötti síkságot ajánlotta az avaroknak. Baján bizonytalankodott, mert a Kárpátok sűrű, áthatolhatatlan erdein, a jól védett hágókon nem tudott volna lovas-pásztor népével átkelni. Ezért észak felé került, egészen az Elbáig. 566-ban megverte¹⁰⁶ a frankokat, de közben a türkök - akik nem tudtak belenyugodni vazallusaik elvesztésébe - átkeltek a Volgán és veszélyeztették az avarok al-dunai szállását. Ekkor a longobárdok szövetséget ajánlottak Bajánnak, aki megegyezett velük, kikötvén, hogyha legyőzik a gepidákat, egész Pannónia és a zsákmány fele az avaroké, másik fele a longobárdoké. Eddigre ugyanis Bizáncra már nem számíthatott, Jusztiniánusz meghalt, s utóda felmondott minden, az apja által kötött egyezséget. Baján vezetésével az avarok győztek, és **568-ban elfoglalták előbb az Alföldet, majd a Dunántúlt, s így létrejött a történészek által "avar honfoglalásnak" nevezett esemény**. LÁSZLÓ GYULÁ- nak igaza volt az **avar-magyar kontinuitásban**, hiszen ez a honfoglalás nagyon hasonló volt a későbbi magyar honfoglaláshoz. Éppen ezért **nem biztos, hogy elkülöníthető - kulturálisan és etnikailag - a későbbi, úgynevezett "griffes-indás" avar nép a Baján kagán által 568-ban vezérelt, s a Kárpát-medencét elfoglaló avaroktól**. Itt is egy meghatározó politikai hatalom egyesítette a törzs- szövetségben élt különböző népcsoportokat és tervszerűen elfoglalta a két említett területet, majd Erdélyt, sőt a mostani Ausztria és Szlovénia egy részét is. BÓNA ISTVÁN így ír erről: "Az avar honfoglalás a magyar honfoglalás és állam előzménye. Új politikai, gazdasági és közlekedési viszonyokat hozott létre. **A magyarság ugyanazon földrajzi és politikai keretek közé települt le, mint amilyeneket az avar birodalom kialakított, tehát az avaroktól lerakott alapokat követte.**" Majd: "Legalább annyira belső-ázsiai, mint közép-ázsiai a korai avar lovas temetkezés, a felszerszámozott paripa eltemetése: a kengyelek, a zablák és lószerszámok. A díszítések: a kilencágú életfa, a Nap- és Holdábrázolás az edényeken belső-ázsiai eredetre vall." Baján ravasz, ügyes uralkodó volt. Bizánc felmondta a korábbi szövetséget, így őt sem kötötte az adott szó. Háborút nyert ellenük, előbb bekerítette Belgrádot hadihajóival, majd csapatai elárasztották a Balkánt. Ekkor

¹⁰⁵ 182

¹⁰⁶ BÓNA. ISTVÁN tanulmánya a „Magyarország története” című kötetben. Budapest, 1985, Akadémiai Kiadó.

szövetséget kötött a szlávokkal Bizánc ellen. A császár ugyan győzött, csapatai eljutottak a Tiszáig, de ekkor délen lázadás tört ki, s a bizánciak kénytelenek voltak meghátrálni. Baján ezt ügyesen kihasználta, nagy hadisarcot vetett ki Konstantinápolyra, amelyet aranyban kapott. 604-ben halt meg, több mint 40 éves uralkodás után. **Utódai ismét a szlávokkal szövetségben, 617-ben megtámadták Bizáncot, legyőzték Herakleiosz császárt, aki 200 000 aranytallért fizetett az avaroknak a békéért;** ez volt a legnagyobb összeg, amit történelmük folyamán kikényszerítettek tőlük ellenfeleik. Sajnos azonban 626-ban vereséget szenvedtek Bizánctól, elvesztették a hadisarcot is. 635-ben a bolgár törökök Kuvrat kán (Kubrat: Irnek fia alapította az onogur bolgárok vezetése alatt álló Nagy Bulgáriát) vezetésével győztek ellenük és az addig szövetséges szlávok is szakítottak velük, látván gyengeségüket. Így kb. **660 -ra kárpát-medencei területükre húzódtak vissza,** s a későbbiekben alig említik őket a források. Érdekes, hogy **kb. száz esztendeig uralkodtak ezen a területen a korai avarok, tehát a heftaliták leszármazottai, ugyanannyi ideig, mint ahogy előzőleg Indiában és Perzsiában az őseik.**¹⁰⁷ Mit lehet tudni az avarok társadalmáról? Engem főképpen azok a hasonlóságok érdekeltek, amelyek megvoltak már a heftalitáknál is. Például a kagán, katun (a kagán fő felesége, ő a trónörökös anyja) felségnevek, a fő tisztségviselők, a tarkanak, ezt a nevet a heftalitáknál is említette a Rádzsatarangíni. A források a következő neveket említik: Kandik, Targit, Apszik, Ermik, Solak, nyilván hun-türk nevek. Baján díszes sátráról, majd palotájáról is szó esik: aranytrónuson ült, kezében arany jogart tartott, pajzsa, fegyverei drágakövekkel kirakva, asztalán arany, ezüst edények, kancsók, csészék voltak. Méltóságát az égből származtatta, akárcsak a gvaliori feliraton Mihirakula. Hadseregükben egy tümen (tömény) tízezer lovasból állt. A bizánci csaták előtt már hatvanezer vas- és bőrpáncélos jól felfegyverzett lovasuk volt, szabad harcosok. Következtetni lehet, hogy ekkor az egész avar népesség meghaladta a kétszázezretet, ami abban a korban nem volt kevés, különösen egy jól szervezett, ütőképes hadsereggel bíró nemzet esetében. Befejezésül egy érdekes nyelvészeti összefüggést szeretnék megemlíteni: az avar **kagán székhelyét a források ordunak nevezték,** ez valószínűleg a Duna-Tisza közén volt. Ez a szó több szóbokrálval együtt a hunok második őshazáját jelentő Ordos névből származik. Hadseregüket hordának hívták, s ezt még a baktriai (később már afgán) hadsereg is átvette, mint saját seregének elnevezését, végül ebből a horda szóból alakult ki az urdu nyelv megnevezése. Ez a nyelv először a hadsereg nyelve volt a mohamedán hódítóknál, de később India északi részén a hindivel keveredve létrejött a hindosztáni. Az urdu nyelv egyébként ma Pakisztán hivatalos nyelve. Így lehet a nyelvészet segítségével is nyomon követni egy dicső nép hódító útját Belső Mongóliától a Kárpát medencéig.¹⁰⁸

¹⁰⁷ BÓNA ISTVÁN: 311-313. old.

¹⁰⁸ 187. o

Testvérnépeink motívumai

A következőkben, azt fogjuk megvizsgálni, hogy, **mi történt azokkal a testvérnépekkel, akik ott maradtak ezen a területen, s nem menekültek el az arab invázió elől.** Ezt a bemutatást Adorján Imre: „Boldog Istenként élni” című tanulmánya alapján vállalom.

A kis-ázsiai szeldzsukok is nyugatabbra húzódtak korábbi szálláshelyeikhez képest, és honfoglalásukat követően ők is letelepedtek. Az új hazába hozott sámánhitet náluk az iszlám, nálunk a kereszténység váltotta föl. **Mégis minket ez miért érdekelhet? Azért, mert kisázsiai kolostoraik hasonló mintakincset őriznek, mint a mi honfoglalás-kori tarsolylemezeink. A hasonlóság érthető, hiszen közös forrásokból merítettünk, melyek közül a kutatás a legjelentősebbnek az ősi közép-ázsiai szogd kultúrát tartja.**

Az arab invázió (8. sz.), oly mértékben megnyomorította ezeket a virágzó kolóniákat, mint egy saskajárás. Azonban az iszlám-térítés ellenére sem formálták át a helyi stílust, sőt a közép-ázsiai hagyományt ők terjesztették el hódításaik hatósugarában.

Az egységes iszlám közösség kialakulását- az adott gazdasági, társadalmi kérdések megoldatlansága mellett- lényegében Mohamed utódjainak kiválasztásánál jelentkező ellentét akadályozta. Két eltérő utódlási rendet valló csoport jött létre. Az egyik tábor a kalifai méltóság isteni rendjének törvényes képviselőit Mohamed vejében, Aliban, s annak fiaiban látta, míg a másik Mohamed társait tartotta a vallásalapító jogos utódjának. Az utódlási harcból előbb a „társak” kerültek ki győztesen, sárba tiporva Ali és családja jogait, majd 656-ban negyedik kalifiként Ali került a hatalom élére. Ezt követően a kiélesedő belső villongások fegyveres belharcolat eredményeztek. Az utódlási rend bonyolultságát jelzi, hogy a két korábbi tábor Sziffinnél történt 657-es összecsapásakor egy újabb, harmadik tábor kiválasztási elvét képviselő csoport jelenik meg. A Moávíja vezette szíriai csapatok a vereség elkerülése érdekében Korán lapokat tüztek lándzsáikra, számítva a szent lapok sérthetetlenségére. Miután Ali meghátrált, ezután bíróság döntött az Omajjad dinasztia javára. Emiatt vonult vissza csalódva és távolodott el mindkét tábortól Ali híveinek egy csoportja, a haridzsiták csoportja, akiket, azóta mindkét fél kibékíthetetlen ellenségnek tekint. Az iszlámot végleg két táborra osztó, legnagyobb szakadás Ali kalifa meggyilkolásával, 661-ben következett be. Ettől kezdve nevezhetjük az Alit és utódait követőket, sítáknak, a „ Mohamed társait” követőket pedig szunnitáknak.

A különböző csoportérdekekkel a vallás ügye is keveredett. Az iszlám ugyanis az emberi és társadalmi élet egészére érvényes szabályokat alkotott, így mivel az a jog a teológia része, az „utódlás” nemcsak politikai, hanem teológiai kérdés is.

A bizánci uralom Anatóliában a szeldzsuk törökök Malazgirt (Manzikert) mellett aratott győzelmével 1071-ben szűnt meg. A szeldzsuk oguz-törökök Kinik nevű törzse a diasztiát alapító vezérük, Szeldzsuk irányításával 970 táján felkerekedett Szír-Darja környékén elterülő szálláshelyéről, felvette az iszlám hitet és hatalmas területeket hódított meg. Csagri és Togrul bég hamarosan Gazne, Horaszán, Nisapur, Khorezm, Hamadam és Iszfaham ura lett. Ez a terület Nyugat-India, Afganisztán és Perzsia nagy része. Togrul bég 1055-ben bevonult Bagdadba és elnyerte a kalifától a szultán címet. Unokaöccse, Alp-Arszlán (1062-1072) vezetésével a szeldzsuk oguz-törökök előzönlöttek Anatóliát és kialakult a rövid életű Nagyszeldzsuk Birodalom. A birodalom széthullása után több kisebb emírség jött létre, ezek közül az anatóliai szeldzsukok szultánsága a Konyai Szeldzsuk Szultánátus vált legjelentősebbé. A 12.-13. században felerősödött a mongolok előli bevándorlás. Ekkor igencsak sok

szúfi, több, vezető egyéniség érkezett Anatóliába. A nomád török népcsoportok felkelést robbantottak ki, melynek során a felkelők megverték a szeldzsuk állam seregét, majd sorra elfoglalták a környező városokat. A mozgalom vezetői és támogatói a Babai Tarikat tagjai voltak. A mongolok végül betörték Kis-Ázsiába és megsemmisítették a szeldzsuk sereget. Anatóliában nem végeztek olyan kíméletlen pusztítást, több kis vazallus fejedelemség jött létre, s ez a széttagoaltság lehetővé tette-különösen a városokban- önálló szúfi közösségek szerveződését.

A szúfizmus az iszlám misztikus, aszketikus irányzata, többé, kevésbé síita vonásokkal. Arra törekszik, hogy már élete során teljesen eggyé váljon Istennel. A tökéletesség legmagasabb fokát, vagyis az Istennel való egyesülést fokozatosan igyekszik a kontempláció (szemlélődés) és az ekstázis révén elérni. Azokat, akik a szúfi életmódot vállalják és az „evilági javakról” lemondanak, perzsául dervisnek, arabul fakírnak mondjuk. Köznyelvi jelentése szegény. Az egyes dervisrendeket az arab tarikat „út, módszer” szóval jelölik. A tarikat tagjai vallási ünnepeiket, imáikat, összejöveteleiket rendházakban, kolostorokban tartották. Minden tarikatnak saját rendje, hagyományai, ünnepei vannak, melyek rögzítik az új tanítványok jelentkezésének, befogadásának feltételeit, a befogadás rítusát, továbbá az oktatás, nevelés módját, a tagok ruházatának mikéntjét is. Ezek a szabályok különböztették meg az egyes tarikatokat, melyben különféle tisztségek, fokozatok voltak. A tisztségek neve is jellemző volt a tarikatra. Pl. a bektasi gyülekezet vezetője máig is baba (apa), az alevieké pedig dede (nagyapa). A szúfik nem éltek magányos aszkézisben, megtalálták az utat a társadalom felé, a dervis-összejövetelek a testvériség és közösségbe tartozás érzését kínálták Isten keresése közben, olykor emberi igényekért vívott küzdelemben is. Vallásuk szenvedélyes, misztikus és intuitív volt; istentiszteletük mélyen átélt. Ekstázikus, zenével, dallal, tánccal vezette a nézőket az Istennel való egyesülésig. A dervisek nem szigetelődtek el a néptől, gyakran váltak vallási és társadalmi mozgalmak vezetőivé, melyek a jogrenddel és a tudománnyal szemben a lelki tisztaságért és könyörületért, az állammal szemben az emberekért küzdöttek.

A 9. század közepétől már Sirazban és Nisapurban is feltűnnek e misztikus irányzat képviselői. Mukaddaszi 980 körül kurdisztáni utazása során negyven szúfival találkozott. Az Ibn Karám (+868) alapította rend, a karámiták rendje a 10. és 11. században már nemcsak Turkesztánban és Afganisztánban terjedt el, hanem Jeruzsálemben és a régi Kairoban is működtek kolostorai. Tehát az Omajjadák idejében alakult és fejlődött ki Szíriában és Irakban, onnan terjedt el az iszlám különböző területeire.

Konyai szeldzsuk Szultanátus

Most nézzük a szeldzsuk –törökök szogd örökségét. A VI. századtól az oguz törökök közül éppen a szeldzsukok ősei nomadizáltak Khorezm és Szogdia határain. Khorezmi alapon kibontakozott városkultúrájukat magukkal vitték a későbbi Szeldzsuk Birodalomba és Kisázsiaiba is, ahol a konyai szeldzsuk Szultanatus művészetében sok közép-ázsiai sajátosságot fejtek ki.

A honfoglaló magyarok ötvöstarjain az a bizonyos továbbfűzhető palmetta dísz

az összekötő kapocs. Az, hogy ez egy levélcsoportra egyszerűsödött életfa jelkép az itteni kapcsolatok alapján jelenthetjük ki.¹⁰⁹ Adorján Imre a Művészet folyóirat 1978/5 számában, az Élő múlt keretében ékes tanulmányt közöl erről. Ez alapján mutatom be én is. Egyszerű tulipánforma látható a divrigi Ulu Dzsámi (1229) kapuján illetve falstukkóin. Mint, látjuk évszámban ezek az ábrázolások **későbbiek**, a mi tarsoly- és kardmotívumainknál, de szerveződési rendjük azonos. **Közvetlen hatásról szó sem lehet.** De hasonló örökségből a saját képalkotó logikájuk szerint, a saját személyi és anyagi erőforrásokra támaszkodva—Nyugat Európából importált építőmesterek híján is—ki tudtak fejleszteni egy magasrendű monumentális művészetet. Tokatban, a Nurettin ibn Sentimur türbéjének ablakkeretében olyan fonatos palmetták vannak, mint a ma Bécsben őrzött Attila kardon.

¹⁰⁹ 1. ábra Divrigi Ulu Dzsámi (1229) és Sivasi Cifte Minareli (-1271)

Divrigi Ulu dzsámi képei

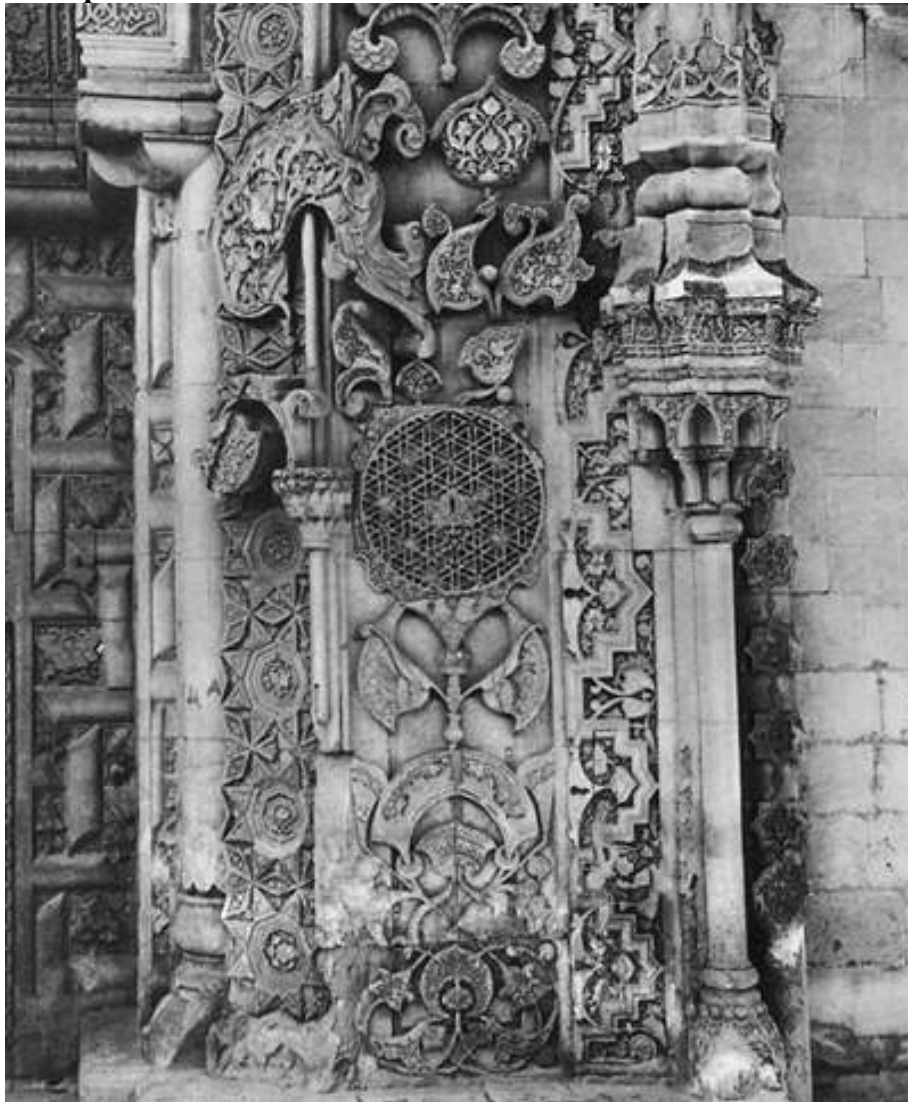
www.dogankoyu.com

www.cartage.org.lb

muslimheritage.com

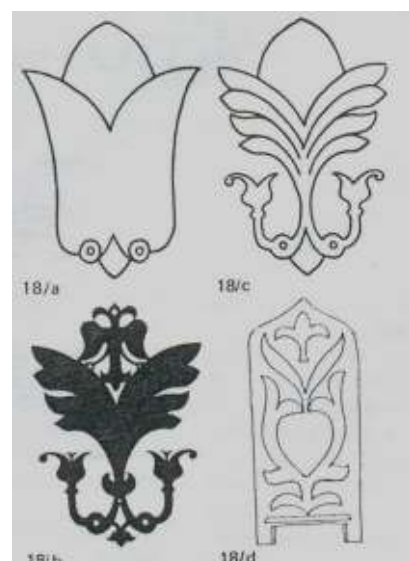
Nem árt tudni, hogy eredetileg azt a tényt, hogy az „Egyetlen létező” a látható világban végtelen sok formában jelenik meg; ezt geometrikus-növényi motívumok fejezték ki. Ezt az állapotot 1250 után a természet organikus egységét hirdető filozófiai álláspont, és azt követő gyakorlat váltotta fel. Az új eszmék tanítója: **Mevlana Celaleddin Rumi** volt, aki Perzsiából menekült a konyai szeldzsuk szultán udvarába.

Mevlana fia, Sultan Veled szervezte meg a Mevlevi dervisrendet, amely a maga nemében **egyfajta sámánközösségnek** tekinthető. Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy Mevlana köréhez tartozott a **sivasi Gök medresze** és az **erzurumi Cifte minarali medresze építőmestere.**

Az erzurumi Cifte Minareli medresze portálján mindkét oldalon „életfa” látható. Ezek szerkezetét, elrendezését elemezve meglepő eredményre jutunk. A kompozíció a kétféjű sas lefelé való, valamint a sárkányfejek felfelé való irányultságától zártnak tekinthető. A sárkányospálmás-sasos kódísz egészében is és részleteiben is tulipán-palmetta elrendezésű.

Függőleges tengelyét felül a kétféjű sas zárja, aminek tükörképe a palmetta, de palmettaformába írható a sas szárnya, farka is, sőt a sárkányfejek is. A tulipán-palmettára jellemző „szemek”, melyek az egyes palmettákon is jellegzetes alkotóelemnek tekinthetők, itt a

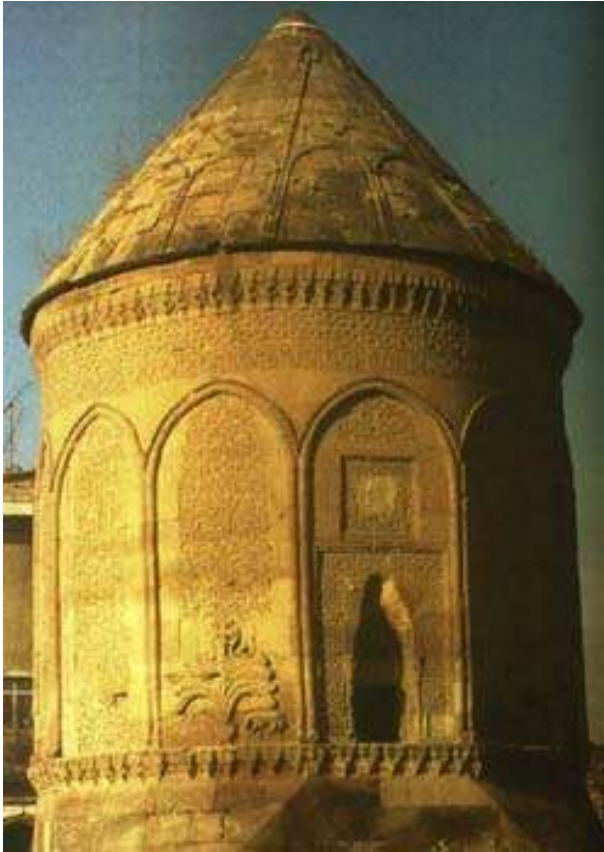

sárkányok törzsén kiképzett két körben testesülnek meg. Adorján Imre szemléltető ábráján jól nyomon követhető a redukció. Ezt a palmettás szerkesztést figyelhetjük meg ez első, sívasi példánkból is. A tulipán palmettából továbbbrazozással kialakított életfa itt progresszív, a nálunk magyaroknál palmettává sorvadtt életfa regresszív folyamat eredménye. (A szúfi, így az iszlám szimbólumok szisztematikus fejlődés eredményei.) Az életfa legtöbb korai ábrázolása datolyapálmát jelenít meg, amely azonban mindig is a termékenység megtestesítője volt. Az erzurumi faragvány azonban itt nemcsak a termékenységet szimbolizálja, hanem ezen túl a sámánizmus gondolkörén belül még további jelentésrétegekkel bír.

Mind a burját, ősszibériai ketek, hagyománya szerint az első sámán sas volt. Ez a sas tanította meg az embereket a sámánkodásra. A törököknél a sámánokat a „Bürüt” a királysas választotta ki a sámánkodásra. S akkor itt helyben vagyunk. A totemöstől való leszármazásról már írtam a dolgozat korábbi fejezetében. A jakutok nyolcfokú sámánfáján kétféjű madár ül. De a sárréti táltos-pásztorkunyhója elé leszúrt boton egy madár ül, akit gazdája, maga helyett szokott küldözgetni. Kétféjű sast nemcsak egy helyen találunk Erzurumban. A pálmafa levelei között madarakat látunk. A ketek szerint a szellemek madarak alakjában ülnek az ágakon, és a sámán kérésére hajlandók felszállni a következő égbe, hogy megtudakolják, amire a sámán kíváncsi. Az evenkik szerint a kilencágú fán a fészkekben nevelik a jövődó sámánok lelkeit. S itt talán nem ártana a magyar somogyvári ábrázolásra gondolni, s a többire. A jakutok fájának ágai között magának a

felső Istennek a gyermekei laknak. Tehát a pálmával nemcsak a földi szaporulatot kívánták előidézni, hanem a szaporodást biztosító lelkek általit. **Az alsó világot a sámánhitű népek hidegvérű állatok birodalmának képzelték.** Akárcsak a magyar népmesékben, ahol a fa gyökerei alatt az ártó erők hona, az alvilág létezik. Nyilvánvaló, a szimbólum egyetemes volta. Azonban, már a sívasi életfán hiányoznak a sárkányok, termékenységet kifejezendő már gránátalmák nőnek az ágakon, s így csökken a sámánizmushoz kapcsolható jelentéstartalom. Meg kell említenünk, hogy az erzurumi és sívasi életfákon kívül nincs több paralel ábrázolás, **mert csak a Közép-Ázsiából betelepült törökségnek volt még ekkoriban is sámánisztikus hitvilága.** A környező népeknél megrekedt az életfa ábrázolása egy ősi mezopotámiai, a termékenységgel

másfajta szálakon összefüggő jelentésnél. A Kaysari Döner Kümbet oldalán, pl. három pálma-életfa látható, ezek eredeti kompozíciója jóval laposabb a fent említetteknél. A pálmafa csúcsán a kétfejű sas alakja jól kivehető, míg a fa tövénél két birka, vagy valamely háziállat látható.

Ennek párhuzama a magyar pásztorművészetben is megtalálható. (mágikus állatszaporulat varázslás.) Hasonló életfa ábrázolás található az erzurumi Cifte Minareli-n is.

A nemez hagyaték

A nemezt türkül „kijiz”-nek nevezik, a tarka nemezt „ala kijiz”-nek. Ezt az elnevezést rajtuk kívül csak a kipcsakok ismerik. Türkménül kecse, azerbajdzsániul kecsa, örményül tagik, kurdul kalav, tusinul teka. A lényeges az, hogy a valaha nomád népek még ma is űzik a mesterséget. A nemezeket általában nők készítették, ez hozzájárult ahhoz, hogy megőrződtek a hagyományos készítési módok és motívumok. Az igazán becses, mives, munkaigényes textilek ugyanúgy a hozomány részét képezték, mint saját népművészetünk emlékei. Ott is az eljegyzés, esküvő, halálozás voltak azok az alkalmak, amelyekre hosszú évekig készültek.

A gyerekek beletanultak a szövés és nemezelés munkafolyamataiba. A népművészet ezen ágának űzését soha nem a piaci igények szabták meg (hozomány, temetési kellékek). Egyedül a Kaukázuson túli területeken, ill. a Krimben volt gyakorlat a nemez férfi iparosok által való készítése. Itt piaci műhelyek vannak, de házhoz is mennek. A díszítés felvitele sokkal inkább függ a történelmileg kialakult hagyományoktól, de a külső hatásoktól is függhet.

Például a kalmükök (mongol nyelvű nép, őseik az ojrátok) alapvető díszítése a tűzdelés. Serdekjeiket, ágyterítőiket geometrikus elemek: négyzet, rombusz, farkasfog - mentén tűzdelik. Ilyen megoldásokat találunk a mongoloknál, burjátoknál, tuvinceknél.

Effajta hasonlóságot csak közös eredetükkel, közös kulturális múlttal lehet magyarázni. Bár a kalmükök közvetlen területi közelségben laknak kaukázusi népekkel, mégsem vették át az ő díszítési módjaikat. A kaukázusi

népek közül csak a karanogajok alkalmazták a tűzdelést. Ennek a népnek az etnogenezisében részt vettek a türkökön kívül a mongol törzsek is. A kaukázusi népek több eljárást alkalmaztak. A legtöbb technikát a karanogajoknál figyelhetjük meg, ezek még a XIX. sz-ban is pásztor életmódot folytattak. Utánuk következnek a már letelepedett életmódot folytató karacsajok és balkárok.

A díszítés létrehozásának **első** módja a díszítés behengerlése, aminek következtében ez mindkét oldalon látszik. Lágy, egymásba folyó kontúrt, füst-szerű hatást ad. Leggyakrabban mértani mintákkal készül.

A kabardok is alkalmazzák ezt a technikát. Valószínűleg a szomszédos balkároktól tanulhatták. Sok volt a vegyes házasság, ill. a kabard lányokat gyakran nevelték idegen környezetben.¹¹⁰

A második módszer, amikor az alapot képező laza gyapjúrétegre vagy enyhén nemezelt nemezre teszik a mintát és egybe nemezlik. Ezt az eljárást alkalmazták az avarok, lakok, nogajok (Dagesztán), tusinok.

A dagesztáni és tusini nemeztakarók alapszíne többnyire fehér. A díszítések görbe, ill. csigavonalak. Ezt a módszert alkalmazzák a kazakok, kirgizek, türkmének, karapalkakok. Ezeknél a népeknél általában fekete, sötét alapra vittek fel különböző kacskaringós motívumokat.

¹¹⁰ Nemezművészet, 129. o.

A **harmadik** módszer, amikor egyszínű alapra szövetből vagy vékony nemezrétegből kerültek a díszítések. Ez ért el magas fejlettségi szintet már Pazyrykban. Itt bőrrel, fémlapokkal is díszítettek.

Karacsaj mesterek is díszítettek hasonlóan bőrrel. A kaukázusi népek közül a rávarrt dísz csak a karacsajokra, balkárookra, karanogajokra jellemző. A legkülönbözőbb körvonalú díszítéseket lehet így létrehozni: csigavonalú, szarvalakú, jelképpé átírt növényi mintát stb..

Elrendezésüket tekintve, hatalmas, egymás mellé sorakoztatott szemekben helyezkednek el. Ez a rátétes széles körben előfordul a kazakoknál, kirgizeknél. Ezeket a népeket néha igen nagy távolságok választják el egymástól, tehát csak a népek eredetének közös elemeire lehet gondolni. **A karacsaj, balkár, nogaj, kazak, kirgiz, baskir, altaji és sok más nép kialakulásában részt vettek a kipszakok-polovecek- másnéven a kunok. A poloveceket minden valószínűség szerint az ősi nomád hagyomány középkori folytatóinak kell tekintenünk.**(SZ I. Rudenko.)

A **szétvágott és összevarrt nemezek, szirmakok** készítése a kaukázusi népek közül a kumikoknál, csecseneknél, ingusoknál és avaroknál fordul elő. Két vagy háromszínű (vörös-kék az ellentétek kifejezésére), ugyanazt a mintát vágják ki mindkét anyagból, és ellentétesen helyezik vissza. A kumik, avar népek díszítménye közel áll a dagesztáni kő, fa, fémfaragásokhoz. A kumik mintáiban a

kazak, kirgiz, ázsiai türk technológia párosul a dagesztáni ornamentikával.

Az ötödik módszer abban tér el a másodiktól, hogy a mintát közvetlenül a gyékényszőnyegre teszik, erre kerül rá egy vastag gyapjúréteg. Sokszor előre nemezelt anyagból vannak kivágva a fogazásos minták. (Kurdisztán, Azerbajdzsan, Örményország, Irán.) A központi részben nagy geometriai jellegű figura, szélek szabadok, szegély nincs.¹¹¹ **Az is megfigyelhető, hogy az applikáció hogyan gyűrűzik tovább. Szöveteket applikálnak félelmetes bravúrral, miközben a tematika horgas nap-, holdszimbólum marad.** A lenti tadzsikisztani suzanin (esküvőkor az ifjú pár feje fölött vitték) a tulipánok örvénye váltja fel a napforgót. A noin ulai örvényeket idézi. A színek természetesekek, mégis tüzesek. A szamarkandi suzanik viszont merész kompozícióikkal bővültek el. A kicsapó karú Nap örök téma maradt. Az örökös megújulást, körforgást jelképezi. Ugyanígy az életfa motívum is. Nemcsak az applikált textileken jelennek meg, de a hímzéseken is. A csomózott szőnyegek mintáiban is fellelhetők, de itt a kötészrajz miatt jelentősen „megkövülnek,” megdermednek. Az ellentétes irányokba „kaporó” kampók remek szimbólumai a

¹¹¹ Traditional textiles of Central Asia, 122, 124, 125,o

természeti erőknél, az éjszaka-nappal váltakozásának, a dualista világnézet megfogalmazásának^{112 113 114}

Ezen a pakisztáni kabátkán hasonló életfák és napforgók szerepelnek, öltésük perzsa

láncöltés. Rendszere különbözik a cifraszűr „egyszer sűrű, másszor ritka” hímzésteknikájától. Anyagán viszont jól látszik a ványolt gyapjú tömörsége.

¹¹² [The textiles of nomadic and settled people of Central Asia](#)

... heritage dating back to at least 500 BC, when **Pazyryk** carpet was woven. ... **Felting** in mosaic and overlay techniques. Flat weave strips, joined for ...
www.powerhousemuseum.com/hsc/textiles/textiles.htm - 34k

¹¹³ Traditional textiles of Central Asia, 43.o

¹¹⁴ Traditional textiles of Central Asia, 171. kép

VIZSGAMŰ— FŐNIX MADÁR— DOKUMENTÁCIÓJA ÉS FILOZÓFIÁJA

A mű elkészült 2007-ben, Témavezető tanár: Polgár Csaba

Doktori Iskola, MOME

A vizsgamű leírása

Dolgozatommal összefüggésben, vizsgamunkámban is az archetípusok keresését tűztem ki magam elé. **Mint faliképpen gondolkodó textilművész** nagy jelentőséget tulajdonítok az ábrázolás témájának, tartalmának. Persze van úgy, hogy a technika „húzza” a témát, de gyakran egy-egy helyszín behatárolja a tematikát. Mivel ikonográfiát nem tanultunk, így fontosnak éreztem utána menni a szimbólumok jelentésének. Megértettem, hogy ez egy nyelv, melyet mindenhol beszéltek és beszélnek. Úgy gondolom, hogy festek a nemezzel.

A vizsgamunkám nem egyedi darabként jött létre, hanem egy révkomáromi templom-galéria falaira készült négy összefüggő mű részeként. A negyedik sajnos nem készült el. Mindhárom mű bizonyos gyerekkori kastélykert emlékfoszlányokból építkezett. Létrejött a „Kastélykert”, „Pannon-táj”, és a „Főnix madár” című kompozíció. Ezek közül egyik a „Kastélykert” című szülőfalum Művelődési Házába került végleges helyszínül.

A Főnix madarat az újjászületés, megújulni akarás vágya ihlette, mivel mindig akkor születik, mikor minden elveszni látszik. A románkori faragásokra emlékeztető oldalszegély, pedig ősiségébe vezeti vissza a témát. A motívumot a kalocsai domborműmaradvány átdolgozásával készítettem. Úgy érzem a nemez különösen alkalmas motívumok applikálására. Azok természetesen hatnak rajta. Amikor az ember applikál, precízebb, átgondoltabb gondolatok kerülhetnek fel a nemezre. Ez persze kiegészülhet az alap réteg spontaneitásával. Ezt a spontaneitást fokoztam a pointillista színfelrakással a végletekig.

A mű végső mérete 4*2, 60 méter, tehát kirakni jóval nagyobbba kellett. Akkorát raktam

ki, amekkora tér rendelkezésemre állott, ez a szoba ekkora volt. Minden foltcsomó lerakásakor belegyalogolok a képbe, mint valami mezőbe, és megálmodom a képet. Gyakran használok számítógépes képátalakító programokat egy –egy kép „kifordításához”, így készülnek a tervek. A kiinduló pontokat megpróbálom végigkövetni, de a nemezelés következtében gyakran megváltoznak a színek az összeolvadás következtében. Gyakran nem azonnal nemezelem meg a képet, hanem, mint a képen is látható, alatta is van egy réteg anyag és ráterítek egy másikat, majd a két réteget egy nagy csőre feltekerve, átkötve, már tárolni tudom a gyúrára alkalmas időpontig. Ez gyakran nyár, de mindenképpen szabadteres megmozdulás, mivel a mű

elég nagy egy benti gyúráshoz. A gyúrában segítenek családtagjaim, barátaim.

Az is előfordult, hogy az így előkészített képeket a Kőszegi Bio Nemez- gyárban

nagyon rövid időkre beállítva a gépet, ide fölfektetve, előnemezelnék. Nagyon óvatosnak kell lenni az idő beállításával, mert ha túlnemezlődik, véglegesen elromlott, ronda lesz. A kézi gyúrás egyébként is kihagyhatatlan, s szép faktúrát ad. Azonban nagyon fárasztó és nagyon **nehéz** a vizes nemez. Ha mégis sor kerül a gyári nemezelésre, akkor az, két anyag között történik. A gép mérete 220 cm széles, a kendő azonban csak 180-200 cm, úgyhogy a nagyobbakat hajtogatni kell.

Így tekeredik le az otthon felrakott kép, majd gőzölődik, és rövid nemezelést kap. A nemezelést mindig folytatni kell otthon, kézi és lábgyúrással. A szervezése ennek nagyon nehézkes, ezért általában magam gyúrom otthon nemezeimet.

A képen az arányok érzékeltetése miatt szerepelek.
Az alsó képen a Főnix madár alaprétege látható, munka közben.

Erre került rá az applikáció. Melynek kiindulópontjai ezek a románkori faragások— Kalocsa és Somogyvár— szörny-és indaszövedékei voltak.

Erősen vonzódtam a gobelineken megszokott bordűrhez, ezért választottam ezt a kompozíciót. A madarat pedig azért, mert levegősen akartam hagyni az alapsík kert impresszióját.

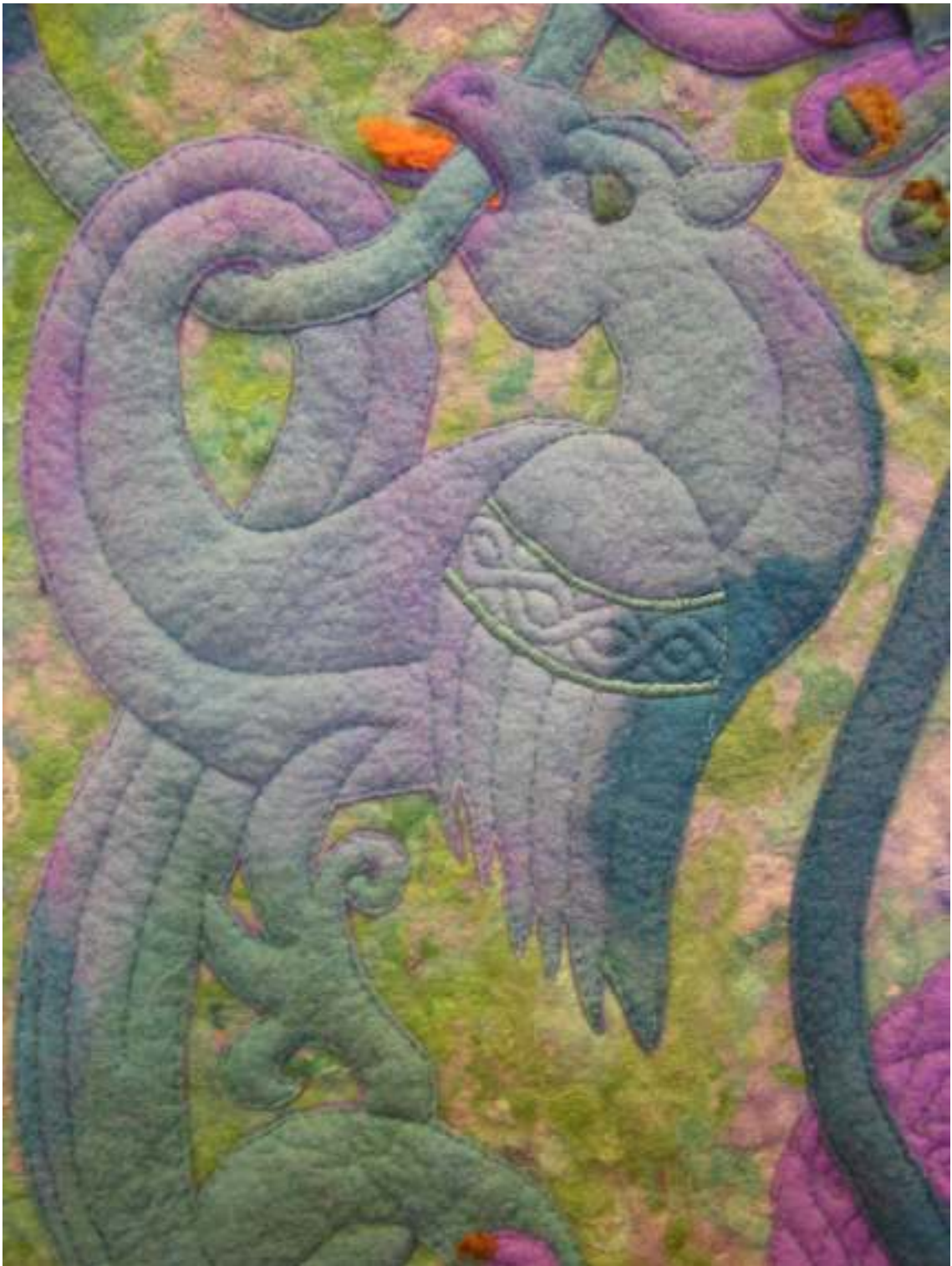
A főnixmadár ötlete e tibeti ábrázolás impulzusaként született meg. Ezen még látható a magával ragadó frissesség, erő, győzelem, élet. Szájában az életfa indájával. A motívumot tehát átalakítottam, de végig szemem előtt lebegett. És így lett kész az én

munkám. A madár kirepülni látszik a sövények közül. Úgy éreztem világítani kell, míg a bordűr besimul színben az alapba, csak a madárlábak, csőrök világítanak, tartva a kapcsolatot a fő motívummal.

Az applikációt nem bonyolítottam túl, nem szerettem volna túlzottan érzelmössé, vagy lággyá tenni. Nekem ez a fajta rusztikusság felel meg.

A kiállításból, a hangulatból, a szakralitásból egy részlet

A mű filozófiájához— a madár— a Phönix—, mint, a levegő szimbóluma

Dr.Pressing Lajos tanulmánya alapján, tartalmi idézet.

Amikor a régiek egy szimbólumot vizsgáltak, arra gondoltak, hogy **anyagi formában milyen módon válik láthatóvá a szellem**. A szimbólum eredeti görög jelentése **hitvallás. Ez azt jelenti, hogy a szimbolikus formában megmutatkozó szellem azonos magával a vallási lényeggel**. Így képpen a **vallási lényeg a szimbólumban ölt testet**. Ez a kiterjesztés azt jelenti, hogy minden dolgot a vallási lényeg kifejeződésének ismerünk fel, minden formát, a szellem testet öltésének tekintünk. A szellem a formákon keresztül egyszerre sokféle módon tud megnyilvánulni.

Amikor tehát a madár formájában a **szárnyalás és mozgékonyság** képessége ötlük elsősorban a szemünkbe, akkor itt elsősorban a mozgás mutatkozik meg. A hagyomány gyakran a szellem transzcendens és immanens tulajdonságát is megkülönbözteti. Az immanens aspektus az „Isten teste”, vagy a szent szellem, amelyből a világ megformálódik.

A négy őselem tiszta állapotában ezt az immanens szellemet jelenti, mégpedig úgy, hogy a tűz elem annak teremtő erejét, a levegő elem a benne rejlő mozgás princípiumot, a víz a formaalkotó képességét, a föld elem pedig az immanens szellem tehetetlenségi aspektusát fejezi ki. Amikor a négy őselemről, mint az anyag energia-, mozgás-, kohézió és stabilitás-aspektusairól beszélünk, akkor ezek már másodlagos elemek, amelyekben az immanens szellem tiszta elemei öltenek testet.

A mozgás elem tehát a madarakat elsősorban a levegővel kapcsolja össze. A madarak a levegőégen olyan összesűrösödései, amelyekben az immanens szellem levegő aspektusa konkretizálódott függőleges irányú mozgásban nyilatkozik meg. E bevezetőre azért volt szükség, hogy érthetővé váljon a madarak általános mitológiai jelentősége.

Így jelenthetik a madarak a levegő-elem általános tulajdonságainak megtestesülését, így a könnyedséget, aspirációt, tisztaságot, szépséget, esztétikumot. Jelenthetik, az emberi alkatban leginkább föld elemmel, tehetetlenségi aspektussal leginkább ellentétet, a mozgékonytságot, a lélek felfelé törekvő erőit. A halál pillanatában sok hagyomány szerint a lélek erők madár formában hagyják el a testet. A középkori elképzelés szerint, a madarak az ég templomában isten gondolatai.

A madár szárnyai segítségével leküzdí az anyag tehetetlenségét, a gravitációt, s ezért az ég, a szellem felé való emelkedés, a transzcendencia szimbólumai. Ezért vannak az angyaloknak is szárnyai. A madár ezen kívül mindenekelőtt közvetítő, hírvivő. Az embert az inspiráció szárnyain magasba emelheti, de üzeneteket is hozhat.

A továbbiakban egy olyan madárral szeretnénk foglalkozni, melynek sajátosságai inkább a tűzzel függnek össze? A phoenix-madár az élet tüzének lángjaiban él. Míg a sást a madarak világi urának tartották, a Nap szellem anyagi megtestesülésének, a phoenixet, aki az égi uralkodót jelképezte.

Clementínusz atya az isz. 1. sz-ban leírja, hogy fajtája 500 évig is élhet, amikor vége közeledik, fészket épít magának tömjénből és mirhából és meghal. Azonban az oszlásnak indult húsból kikel egy féreg, amely a halott madár nedveiből táplálkozva, tollakat növeszt. Ami után megerősödött, felveszi a fészket, amiben szülőjének csontjai vannak, s Arábiából Egyiptomba, Heliopoliszba szállítja azokat. Fényes nappal felszáll, és a Nap oltárára helyezi azokat. Ezután visszazáll eredeti lakhelyére. Ezt az évszámot papok rögzítik, ez a visszatérés éppen 500 év. A mítosz több módosított változatban él. Mindenesetre a néhány általánosan előforduló motívum szinte minden kétséget kizáróan valószínűsíti, hogy az ókorban és a ma is közismert Phoenix elbeszélések közvetve,

vagy közvetlenül Hérodotosz klasszikus leírására vezethetők vissza. A mítoszt az egyiptomi forrással összevetve, kiderül, hogy az európai kultúrában a görög változat terjedt el. Ebből is egyetlen gondolat ragadta meg az emberek fantáziáját: a halál utáni feltámadás, az újjászületés gondolata. A csodamadár a korai keresztény íróknál, például Lactantiusnál, Nazianzenusnál és Ambrósiusnál a feltámadás szimbólumává vált. A szimbolikus értelmezésekben aztán részint általánosítódott, részint profanizálódott: nemcsak a Megváltó feltámadását, hanem általában az újjászületést, az élet folytonos megújulását jelentette. Chetwynd értelmezése szerint a phoenix ama jelenségek szimbóluma, amelyek akkor nyilatkoznak meg. **Amikor az élet a legkopárabb, amikor minden hamuvá hullott szét; amikor valami váratlan gerjed fel a keletkezett űrt betölteni. Ez az új életre való alkalom, a belülről induló rügyfakasztásra szóló inspiráció.**

Az értelmezés a mítosz egyéb elemeire is kiterjeszhető. A legfontosabb mindenesetre a tűz szerepe az újjászületés műveletében. A tűz –elem az ősidőkben a **szellem teremtő energiáját** jelentette. **Azért az élet tüze, mert ebből sugárzik ki az élet teremtésének impulzusa.** Amikor azonban a teremtett formák kikristályosodnak és megmerevednek, akkor egyszersmind életellenessé is válnak, az élet tüzét kristálygömbjükbe zárják, maguk alá temetik. Az élet tüze elfojtva azonban a pusztulás tüzévé válik, s az általa teremtett formát hamuvá égeti. Ez a tökéletes hamuvá válás lesz az előfeltétele a teremtő szellem újbóli felszárnyalásának. A jelkép a szellemi önátalakítás művére vonatkozóan is érvényes. Itt az élet tüze az aszkézis hevében mutatkozik meg: az önmegtagadás izzó szenvedélyét a szanszkrit nyelv **tapas**-nak, hőnek nevezi. Az a forma, amit az élettűz ebben az esetben kisugároz, nem más, mint a hasonulni vágyott eszménykép. Az aszkézis felemésztí a világi formákhoz való kötődést, az élettelen dogmává konkretizálódott ideált is, egyszer csak a „kereszt sötét éjszakájába” kerül, mélységes depresszióba, minden szellemi erőforrástól való megfosztottság állapotába. Ez a tökéletes elhagyatottságnak az az állapota, amiből nincs más kiút, mint a belenyugvás és az elfogadása annak, hogy az ember hagyjon mindent hamuvá válni önmagában és maga körül, és elengedje azt is, amit mindaddig a legszentebbnek gondolt. A hamuból pedig, az új élet egyszer csak megjelenik, mindig ott, ahol legkevésbé lehetett volna arra számítani. Az asztrológiai műben az előző szakaszt a Szaturnusz, a phoenix megjelenését a Vénusz szemlélteti, mert az Esthajnal csillag az, amely előre tudósít egy új Nap megjelenéséről.

A mítosz, általános érvényéből következőleg, magától kínál számos lélektani analógiát is. Pl. az ego-komplexum domináns tartalmának kikristályosodása, széthullása és az **új domináns tartalom csírájának a tudattalanból való felbukkanása** nagyon hasonló lélektani történéseket foglal magában. A mítosz civilizációkra és kultúrákra való vonatkoztatása számos megfigyeltést kínál.

A mítikus elgondolás szerint, egy kultúra a szellem kinyilatkoztatásának ideamagjával veszi kezdetét, és a kultúra fejlődése ennek a magját képező ideának kibontakoztatása. **Az idea látomásából gondolatrendszerek, lételméletek, életmód, erkölcsi szabályok, kultusz és művészet bomlik ki, vagyis egy civilizáció egész berendezkedése és életgyakorlata.** Ez a folyamat legalábbis a vallási kultúrák fejlődésében jól nyomon követhető. A virágzás azonban itt is szükségképpen hanyatlásba fordul át, amikor a formák gazdagodása és sokfélesége következtében az emberek mind távolabb kerülnek az eredeti látomástól, annak tartalma feledésbe vész, a formák, jelképek és rítusok kiüresednek és külsőségeikbe merevednek. A kultúra megszűnik inspirálni az emberi szellem lobogását, és ezzel együtt üredek ki azok élete, akiknek az adott civilizáció addig szellemi hordozója volt.

A szellem e sötét korszakaiban phoenix meséje jelentheti a reményt és a biztatást: amikor MINDEN ELVESZNI LÁTSZIK, ABBAN A PILLANATBAN, A HAMUBAN VALAMI MOZDUL. Először csak egy féreg kel életre, a jelentéktelenség e rendkívül kifejező jelképe. Ez szülője, a halott kultúra bomlástermékeiből táplálkozva, lassan növekedésnek indul, hogy egyszer csak tollakat növesztve ismét kibontakoztassa ragyogó színeit. Új phoenix, új kultúra születik, akinek első dolga tiszteletadás az ősnak. Az elhunytat az új madár helyezi méltó helyére, az élet lobogásából az örökkévalóságba, a Nap oltárára, ahonnét származott.

AZ EGYIPTOMI BENU-MADÁR

A mítosz az egyiptomi, kínai, perzsa kultúrkörben is fellelhető. A phoenix kínai megfelelője a Feng-huang madár, mely a tűz elem képviselője, magát a „yin”-t, a világmindenség női principiumát jelképezi. Rundle Clark szerint Hérodotosz az egyiptomi forrásokból ültette át a mítoszt, durván leegyszerűsítve, a tündérmesék szintjére alacsonyítva azt.

Az egyiptomiaknak kétféle elképzelésük volt az élet eredetéről. Az első változatban a világ az ösvízből keletkezett, s a rend és fény világát ma is az ösvíz sötét mélysége veszi körül. Az ösvízből kiemelkedő Istent, az ösvízből kiemelkedő sziget, az őshegy szimbolizálja. Ez Atum, a minden eljövendő csírája. Valószínűleg ezt jelképezte a piramis. Az ősdombot magával Heliopolisszal azonosították. Az ősdomb kiemelkedése egybeesik a fény megérkezésével. A hajnalt Heliopolisban a Nap tükröződése jelzi az oszlopon, amit a fény –madár Phoenix világított meg első ízben, az idők hajnalán, bevezetve a látható Isten nagy korszakát.

A második változat szerint az életesszenciát (Hike) egy távoli, mágikus forrásból hozták el a világba. E forrás a „Tűz szigete”, a sosem szűnő fény helye a világ határain túl. Az Istenségek hozzáférhetetlen földjéről a phoenix a hírhozó. A phoenix tehát az öröklét messzi-távoli világából jött, a világosság és az élet üzenetét hozva el az őséjszaka reménytelenségbe burkolt világába. Tehát a phoenix minden esetben, kapcsolatban van a teremtéssel. A phoenix eszerint nem az élet valamely különös formájának, mint inkább **magának az életnek a jelképe**: azt az állandó isteni erőt ábrázolja, amely az élet valamennyi megnyilvánulásának előfeltétele. Ez az „**ÖNTEREMTÉS**” a főisten lelkének első és legmélyebb megnyilvánulása. Az egyiptomi elgondolások szerint az idő visszatérő ciklusokból tevődik össze, ezeket a ciklusokat az eredeti teremtés jelölte ki. Ilyen ciklusok a nap, a dekád, a hónap, az év a 30, a 400, vagy 1460 év. E ciklusokat, a Nap és Hold és a csillagok együttállásai, valamint a Nílus áradásai alapján határozták meg. Amikor a phoenix kibocsátotta az összólítást, ő maga indította el mindezeket a ciklusokat. Minden kezdet, hajnal, hónap, ünnep újjászületés a Phoenix megjelenésének ősi eseményét ismételte meg, s igazolta egyben, hogy a világ még mindig benne van a folyamatos teremtésben. **A legtöbb vallási rítus ereje és autoritása is onnan származott, hogy bizonyos értelemben az eredeti teremtés eseményeit elevenítették fel.** Ezért kapcsolódtak az ünnepekhez, amelyek mindig cikluskezdeteket jelöltek ki. Minden pillanatot egy pillanatnyi ciklus kezdetének átélve, önmagunk teremtőjévé válni, és a bennünk lévő phoenixet hagyni, hogy csőrét szóra nyissa. **A halál legyőzése nem egyszeri újjászületést jelent, hanem azt, hogy minden pillanatban állandóan újra kell születni, folyamatos újjászületésben kell lenni.**

Az alkímiai pelikán

A phoenix lángját az egyiptomi misztériumok kialakásával a hellén és középkori alkímia vette át. Az alkímia a vallási kultuszoktól eltérően inkább egyéni beavatási út volt. Az alkímia mélyebben értette az egyiptomi jelképet, mint a közismert görög mítosz. Amit a phoenix az alkímiában jelképez az a bölcsék köve, a titokzatos vörös por, amellyel a fém arannyá, ezüstté változtatható, amely az örök élet titkos szere. A közönséges fémek arannyá alakítása nem mást jelent, mint a világgá lett szellemből a transzcendens szellemet visszanyerni. A tökéletesen vegyületlen transzcendens szellem a „világ vörös pora” által támasztott varázslat következtében jelenik meg úgymint közönséges anyag, mint amiből a szellem látszólag elveszett.(avidya). E varázslat elosztatásához éppen a szellem immanens arculata feletti uralom, a vörös mágia feletti uralom megszerzése adja meg a kulcsot. A phoenix asztrológialag a skorpió jegye alá tartozik, annak a mágikus műveletnek a jelképe, amely a skorpió infernalis tüzét szellemi fény-tüzzé változtatja át. **A phoenix a transzcendensben bennelevő világcsíra, ezért teremtési princípium: s egyben az immanensben benne levő Isten-csíra, s ezért megváltás princípium. Legmélyebb lényege szerint azt az átlényegülést jelenti, amely mind a teremtés, mind a megváltás művében végbemegy.**

A középkori alkímiában a phoenixet a pelikán váltotta fel. Ábrázolásában, önmagán maga ejtette sebből táplálja kicsinyeit. A véráldozatban, ahol a pelikán vére, a rejtélyes tinktúra nem más, mint a vörös por, vagyis a bölcsék köve, szóval a véráldozatban a teremtés és a feltámadás is egyaránt jelképezve van. A legenda szerint az apa pelikán megölte kicsinyeit, ám három nappal később az anya önmaga megsebzésével feltámasztotta őket, engedte, hogy vére testükbe áramoljon. A teremtés a szellem anyai áldozata révén tud fennmaradni, önmagát az élet folytonosságáért feláldozza. Ez az áldozat azonban éppen a szellem transzcendens magját érinti, azt hozva létre, amit látszólag elveszített. Ezért a misztériumokban a pelikán a jelölt feltámadását fejezte ki halottaiból. A phoenix-szel való azonosságát az is jelzi, hogy ezt is szokták Napmadárként ábrázolni, ahol a vért a Nap sugarai helyettesítik. Ez ad életet a hét filozófiai bolygónak, fiókáinak. E bolygók, fiókák az alapfémeket is jelképezik, amelyek az alkímiai műben a pelikán vére feletti uralom megszerzésével szellemi arannyá alakulnak.

A Phoenix, mint Krisztus szimbólum

A hasonlóság a Fiúnak, mint a világban inkarnálódott Istennek alakjával függ össze. A megváltás műve a teremtés művét felülmúlja. A transzcendenciát a világban, mint láthatót és állandóan jelenlévőt mutatja meg. A phoenix azt az állandó átlényegülést fejezi ki, amely a teremtés és a Megváltás varázslatos misztériumainak egyaránt a kulcsát jelenti. Ez az átlényegülés a teremtés oldaláról a szeplőtelen fogantatástól a kereszthalálig tart, a megváltás oldaláról nézve azonban éppen a kereszthalállal veszi kezdetét. Az európai kultúra ezeket hajlamos kezdő- és végponttal rendelkező időszakokként felfogni; az **ősi archaikus gondolkodás inkább a phoenix mítoszban is szereplő ciklusokat alkalmazott**. A **ciklus** a szóban forgó dolog **időfelettségét, történet felettségét, állandóan jelenlévő voltát fejezi ki**. A phoenix egész életpályája az örökkévalóságban helyezkedik el- a történet pedig csak a az emberi tudat bolyongása az örökkévalóság archetipikus pályáin. Innen nézve, Krisztus élete számunkra elsősorban, mint példázat lehet jelentős. Mert arról beszél, hogy az emberben testi születésén kívül **a transzcendens szellem egy csírája is megszületik**; s hogy e szellem benne kibontakozva csodálatos átváltozásokra képes; hogy mindannyian eljutunk arra a pontra, amikor e szellemet önmagunkban eláruljuk, megfeszítjük, majd meg is tagadjuk. A keresztény életútban elsősorban a megfosztottság felismerése, bűnbánat, megtérés, a valójában sosem szűnő szellemi kisugárzás kegyelmének elfogadása vezethet az új élet és a feltámadás felé. A mítosz azt mondja, hogy a teremtés még folyik, Krisztust magunkban minden egyes pillanatban újra megfeszítjük, s a megváltás kegyelme is minden pillanatban újra meg újra elér bennünket. A történeti tudat bolyongásának következménye, amikor valaki mindebből csak egy szeletet lát.

A hüllők pszichoanalízise

Ennél a témánál érdekesebbnek tartom a téma mélyebb, pszichológiai megismerését. Nagy András Kis Szörnyesztétika (24-64-ig) segítségével teszem ezt.

Gyakran álmodok kígyókkal. Eleinte irtóztam tőlük és könnyen hoztam döntést halálukról. Most, hogy tudom, hogy az ősök szelleme lakik bennük, arra ébredek, hogy nem tudom eldönteni, mi legyen velük. Ez a dilemma sarkallt, hogy utánajárjak a témának.

A kígyó, mint tudjuk az Ige és a Tudás jelképe, az élet és halál hordozója; így a szabadság hordozója, melyben a Teremtő úgy látszik nem kívánt osztozni teremtményeivel. A kígyóimádó gnosztikusok ezért kénytelenek felkelni teremtőjük ellen, annak a kétségbeesett szabadságnak lesznek bajnokaivá, mert a választás és autonómia, valamint a **jó és gonosz megkülönböztetésének tudása elfedheti azt a szakadékot, mely a teremtőt és teremtményét mégiscsak elválasztani hivatott.** Bosch elementáris pesszimizmusát például, ha meggondoljuk, az a kiábrándulás motiválja, hogy **az emberek nem tudtak élni a kígyó által felkínált szabadsággal.** Kísértéséért persze iszonyatos metamorfózist szenvedett el a felbujtó— a porban kell csúszson, amelyből vétettünk. Metamorfózis utáni formája, visszavetítve, szinte a kísértés része lesz. „Bár Évát csábította el először a kígyó által jelképezett férfiaság, önmagában még a kígyó sem volt képes a csábításra, szüksége volt hozzá az almára, ami a vallásos ikonográfiában az anyamellet is jelképezi”- írja Bettelheim¹¹⁵ arról az ambivalenciáról, amit a kígyó kísértése ekként- a szellemin és erkölcsin túl- **erotikus kétarcúsággá tágít**; amit afféle metaforikus hermafrodizmusnak is nevezhetnénk itt, a tudás előtti időben. **Kígyó és alma mintha egyéb mítoszokban is feltételeznék egymást**, így a görögöknél: Gaia lánya Ladón kígyó a Hesperisek almafáját őrzi- s talán a **keblekkel ábrázolt kígyók a kereszténység előtti, utáni és kívüli korok hermafrodiztikus nosztalgiáját tükrözik** „minden” élőlényben; s ez a gyermekkor mélységére ugyanúgy utal, mint a beteljesedett vágy erotikus univerzumára. De a kígyó nőiségét nemcsak ez a teremtetlen, másodlagos jellegzetesség sugallhatja. Ádám első felesége, Lilith- héber források szerint- kígyó volt. Ősünk által tehát ebben a formájában megkívánható és birtokolható, Lamia pedig a görögök és rómaiak hitében asszony és kígyó keveréke, Delphyne pedig egyenesen kígyó alakú istennő, miként az alma, a feszes és duzzadó, kézbe és szájba kívánczó gyümölcs az univerzum szimbólumaként is ismert, vagy akár királyi tenyérbe teremtett, nyilvánvalóan férfias hatalmi jelvény gyanánt.

De vajon megpillantható-e a tudás előtti időben a boldog, gyermeki hermafrodizmus érzéki totalitásának idillje, amikor csaknem ugyanolyan erővel gyakorolhat rá vonzóerőt az a nem, amelyhez maga is tartozik, mint az ellenkező, amelynek vonzását őrizni akarjuk, de bátorságunk híján az undorító, de rabul ejtő kígyóra bizzuk. Neki már úgyis mindegy! S amikor az ártatlanság korának vége, magunk is almába haraptunk, döntésünk visszavonhatatlan. Vajon ennek előlegzett boldogtalansága rejlik-e a (gyermekkori?) kígyóálmokban és kígyóküzdelmekben, az apagyilkos ifjú kígyók mítoszában, s az ember természetes kígyófélelmének hihetetlen felfokozódásában?

Ez a lény, aki maga az anyag és az anyag absztrakciója is egyben—Asklépios botjaként halálos mérget és marását a gyógyítás metaforájává stilizálja, aki materiális eredetében a múlandóság ténye, s mégis az örökkévalóság és a folyamatos újjászületés virtuóza, csak a porban mozoghat és mégis királyi! Hiszen Arisztomenész, Arisztodamasz, Nagy

¹¹⁵ Bruno Bettelheim: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek, Gondolat, Bp., 1985

Sándor, Scípió, Augustus és Galérius anyja egyaránt azt álmodta terhessége idején, mintha kígyóval akadt volna dolga,- írja ezt Lessing.¹¹⁶ **A kígyó, tehát istenségként hatalmat legitimáló szörny, kit az uralomra törő ambíció mégiscsak asszonyi ágyakba, mit ágyakba!- méhekbe fogad.** Ez az **ambivalencia**, ami egy testben kárhozát és megváltás, a tudás, melynek egyetlen keresztény metaforája az a **kétféjű kígyó lehet, melynek egyetlen teste Krisztusban is és a Sátánban is végződhet egyszerre.**¹¹⁷

Továbbmenve a szükségszerű szörny típusokon, eljutunk a kígyó őstípusáig, a teremtés antagonistájához, a sárkányig. Ha a kígyó eleven dialektikaként testesítette meg hozzáfűződő viszonyunk végleteit- úgy a sárkány formájában ennek a létrejött szintézisnek antitézise forr egybe a hüllőtesttel. Ha a kígyónak lehet ellentéte, a földön csúszónak, hidegnek, tagolatlanak- úgy az a meleg, puha, kecsesen tagolt égi lény lehet: a madár, melyet lelkünk jelképének szeretnénk látni. Így is örökítik meg kanonikus ábrázolatokon: a gólya, daru vagy sas, mely lecsap a kígyóra és meggyilkolja. E harc legizgalmasabb pillanata, amikor a madár verdes és a kígyó tekereg, amikor egybe- csomózódnak, egymásba mélyülnek a tagok, és elkülöníthetetlené válik a hüllőfej és madárcsőr, kígyófog és ragadozó karom, por és levegő. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha úgy véljük: **ebben a pillanatban születik meg a sárkány.** Egybeforr fennkölt és formátlan, szent és szörnyű, lélek és anyag, **s maga az elemi küzdelem ölti fel szükségképpen a szörny alakját. A mitikus harc kimenetele végtelen sok ismétlése ellenére bizonytalan. A lélekkígyó és a lélekmadár összeforr.** De mi adja a különbséget Kelet és Nyugat sárkányának megítélésében? **Míg Keleten az Ige teste, Nyugaton a démoni szimbóluma.** S vajon mi vezetett archaikus elődjeinek pusztulásához, míg azok dinossauroszként futkostak, repkedtek? A kutatók szerint teljesen kizárt, hogy emberek és dinossaurosok egy időben élhettek. De rátalálhattak a csontvázaikra! Pl a madárcsőrű hüllő (Takla Makám sivatag) lehetett a griffmadár kiindulópontja.

Róheim¹¹⁸ az európai és a kelet-ázsiai sárkány alakjában három faj kombinációit követi: a nagyobb- fajta halak, a gyíkfélék- krokodilus, alligátor- és főleg a kígyók szerves eklektikáját. Borges kilenc rokon vonást tár fel: szarvas-szarv, tevefej, ördög szem, kígyónyak, csigahas, halbőr, saskarom, tigrisalp, ökörfül. Míg a népmesék és hiedelmek „rőfnyi fogakat”, „ostorként tekeredő farkat”, „lángoló tarajt”, pikkelyt, kígyó testet, hosszú körmöket és számos fejet tulajdonítanak neki, hármat, hatot, tizenkettőt. Akinek a képzelet efféle alakot teremt, azt szigorúan megszabott gondossággal teremti meg, s tartja életben; azt sem undor, sem félelem érzéséből nem teheti. Azt bizonynyal szeretni akarja. Mint Keleten. Itt a szeretet nem pontos kifejezés. Akit sárkánynak ismernek a kínaiak: a szarvasagancsú, ökörfülű, kígyótestű, tigrismancsú, héjakarmú lényt, azt örömmel ábrázolják gyönggyel, játék közben: mintha csak a mindenség szimbólumával gurigázna; háziállatnak ábrázolják néha, de mindig **legyőzhetetlennek tartják, hiszen éppen ő a vizek istene, kinek féregnyi embriójából fejlődik ki ebben a langyos és ölelő elemekben gyönyörű és hatalmas teste.** Negyedik lába mellé ötödiket is növeszt, a legnagyobb világi hatalom, a császár reprezentálásává válik. **Szárny nélküli ura a levegőnek- s elementáris férfiassága jelzi a diadalmas patriarchátus kissé zabolátlan, határtalan, már-már metafizikus, öntudatát.** A Tao szerint természeti erők kívánnak istenülni benne,

¹¹⁶ Gotthold Ephraim Lessing: Laokoon, Válogatott esztétikai írások, Gondolat, Bp., 1982, 294.o

¹¹⁷ Guénon-158.o

¹¹⁸ Róheim Géza: Sárkányok és sárkányölő hősök, A bűvös tükör, Magvető, Bp., 1984, 34.o

ekként alakot formálni- megszentelten azt, amit az **élet káoszának tekintünk**. Ez a szeretettel kanonizált szörny éppen a formátlanul rettenetes kultuszát teremti meg.

A természet erői oly sokszor tűnnek ellenségesnek, az utolsó szó mindig az átkozott elemeké: a kilátástalanság és a kétségbeesés az ő formáját adhatja a poétizált sorsnak: mint az orosz hőseposzban, a magyar népi hiedelmekben vagy északi mesékben, ahol a bármikori hőstől a boldogságot éppen az ő hatalmas, hideg teste szigeteli el. Létrejönnek a szörny-hibridek, sárkányok generációi, akiknek rettenete majd kicsorbul a halandók áhítatán saját bátorságuk iránt. **A bátorság lesz a kíméletlenség előfeltétele. Talán a kölcsönös kíméletlenségé, mert itt semmiképpen sem lehetséges semmiféle kegyes átmenet. A sárkány gyilkosa maga is sárkánnyá válik.** Ezt sejtette Apollón Phytón volt, a többnyire Szent Györggyel megörökített, vele lándzsájában egybeolvadó szörny, vagy Cadmus áldozatával osztozó sorsa: hogy majd a sárkánygyilkos lovagokkal megszakadjon a sor. Siegmund, Lancelot, Beowulf szinte mütétként végzik el a mégoly kimerítő amputáció-sorozatot. Erején osztoznak a szörnyvel. S osztoznak zsákmányán is. **Mintha a gyilkossággal csak megkerülné a hős és nem megoldaná a rejtélyt.** Mintha ismerős lenne a gonosz, brutális hímnemű lény, aki elrabolja a szeretett nőt, s akit egy ifjú és ártatlan gyilkos készül lemészárolni. Ismerős: már-már meghitt, valahonnan belülről. **Vagy éppen saját zabolázatlan hajlamaink kínos paródiáját pillanthatjuk meg a rémben?** Kíméletlenségünket ilyenkor fokozza a végletekig rossz lelkiismeret. S minél rosszabb, annál távolibbnak, undorítóbbnak, idegenebbnek szeretnénk látni a szörnyet.

S ha a sárkányfejeket nem is látjuk többé, kegyetlenségünket mégis ellenük fordítjuk, hisz **a formátlanul természeti, a kaotikus nem kiírtható. Legfeljebb és csak ideiglenesen megzabolázható.** Erről hallgatnak a lovagregények. S ebben a hallgatásban benne lappang a tudás. Ez egy másik tudás, nem az, amivel a kígyó kínálta meg az emberiséget. Mintha viszonzása, megfordítása öltene testet az értelemben. Beszéljünk a mi viszonyunkról, jöjjön a szembenézés. Ami új, idegen, különös, sémi nyelven démoni. **A démoni az „elborzasztó” szó szinonimája lehet.** Vagy lett volna egy olyan korszak, ami szokatlan, meghitt, idegen és reménytelen vonzó volt? A gyermeki kor után szertefoszlik az idill, jönnek a lélek és bontakozó szellem szörnyei, megszilárdítva az egykori katasztrófát, amit utóbb a **személyiség belső tájainak nevezhetünk.** Minden bizonnyal a föld belsejében is efféle szörnyek mozogtak. Leheletük tör elő a vulkánban, moccanásukkal söpör végig a szökőár, elnyújtott, mély morgásuk a közeledő földrengés jele: meteor, tűzvész, lidércfény mind jelenlétük bizonyosságául kínálkozik. S vajon az égi vizek lakói nyugodalmasabbak, barátságosabbak-e? Megválaszolható-e akként a kérdés, hogy a **„külső” szörnyek képe íródott-e belénk, vagy éppen a „belső” moccanásával rendül meg a föld is alattunk.** Ez a kiprovokált kauzalitás azonban mégiscsak tudássá, megismeréssé áll össze. Egyetemes világmagyarázatul nyertek értelmet, a titkokkal és jelenségekkel való szembenézés csak alkalom, a lét éppen általuk lesz otthonossá.

Az egyiptomi hieroglifákban a lény, szörny, isten határai megvonhatatlanok. **Távolkeleti szellemek és démonok rémületes, örökkévaló mosolyába; a taoista misztika négy „lelkes lény”-ébe, a sárkány, a fönixpár, az egyszarvú és a teknős konok, töretlen befolyásába, mely által élet és sors mégiscsak formát tud ölteni.** S ekként az ábrázolás könnyedségévé válják mindaz, ami súly és mélység gravitációja.

A halandó örömmel azonosít szörnyet és szörnyűt abban a reményben, ha az egyiken diadalt arat, győzhet a másikon is. S tévedésének fájalmát hogyan is ne csillapíthatná a kiküzdött siker, Amikor pl. Heraklész meggyilkolja a lernai kígyót, a hullóval viaskodva hihetjük, hogy a halált ragadja torkon, melyet legyőznie persze neki sem sikerülhet, de némi diadalt azért aratott.

Újabb csavart jelez az eseményben a **kincs hatalma**, jelenléte, mely az elpusztított szörny gyilkosának jár. Kezdetben szüzek még nincsenek a sárkány karmai között. Csak bárányok, vagy gyerekek. A kincsnek „csereérték” mellékszövege van, bár a nemes lovag önzetlenül próbál segíteni. A sárkányfejek levágásának azonban nem lehet még közvetetten sem „csereérték” jellege. Eliade szerint a sárkányok a kincset, mint **szent és abszolút valóság érzéki képét őrzik**, „**az örökös szörny feletti rituális, vagyis beavatási győzelem a halhatatlanság leküzdésének felel meg.**”¹¹⁹ **A sárkány tehát a káosszal, örökléttel szinonim**, ezzel kell szembe néznie, legyőznie, **azonban az öröklét nem zsákmányolható, legfeljebb elnyerhető, nem szándék, hanem kegyelet gyümölcse.** Ekként nem övé, hanem **tettéé.** A drágakő, amely legpontosabb metaforája a kincsnek, hiszen egyszerre ősi természetű, mélységekben rejtőző szén, melyet az emberi munka a csiszolás juttat lényegéhez. Áthatolhatatlan keménységét ellenpontoszza a fények megtörésének légies játéka. A sárkányok, szörnyek gyakran esznek kősziklákat. **A sárkány tehát a formát öltött rettenet, iszony, melyet könnyebb elviselni, ha nem arctalan.** A szörnyek igénye tehát kezdetektől jelen volt. A szent könyvek kanonizálták a szörnyeket, megpróbálták határok közé szorítani ezeket, afféle alkalmazott esztétikává, lélektanná, s pedagógiává silányítva mindazt, ami valaha nyers, katartikus rémség volt, tehát **hatalom.** Célszerű lenne kettős hatalomról beszélni, hisz a mindenkor istenek gyakran veszik igénybe a szörnyek szolgálatait. Míg manapság csak egy perverz ízlés számára készült rezervátumban mozoghatnak. Az Ótestamentumban még sok utalás sejteti a rettenet lenyűgöző erejét: a teremtő büszke dicső kreatúrájára Leviathánra, ott van Behemót és a szeráfok egész sora. Az Újszövetségben egy regiment sáskát embervérrel alakít át a Jelenések inspirátora. Majd a szörnyek „komplex mitológiai- vallási jelentése” nyilvánvalóan és **elkeserítően a gonosz jeleire szűkül**, a félelem a nevelést kényszerül szolgálni, a káosz vonzását pedig, tagadjuk le. A Biblia – írja Bettelheim a „tudattalan aszociális aspektusaira lényegében egyetlen megoldást javasol: ezeket az elfogadhatatlan törekvéseket el kell fojtani”.¹²⁰

S ha szörny a kanonizáció áldásában nem is részesülhetett, megszenteltetését egységesen és magabiztosan csikarta ki, ellepve Isten házait, előbb ornamentikába rejtőzve, majd fél testté válva vízköpőben, kimosolyogva egy oszlopfőről, megcsikordulva lépteink alatt a mozaikokon; s dehogy fogadja el az ördögi konvenciókat! Csöndesen helyet foglaltak, feltartóztatlanul benyomultak a szentség hézagaiba- vagy inkább tétovázásába, kitöltetlen formáiba.

¹¹⁹ Mircea Eliade: A szent és profán, Európa, Bp., 18987, 127.o

¹²⁰ Bettelheim-72.o

A mesék szimbólumainak szerepe

A pszichoanalitikus mesekutatók szerint a mesék azért hasonlítanak annyira egymáshoz, mert a lelki folyamatok az egész világon egyformák. A különböző népek, idők, korszakok közös jellemzője a szilárd szerkezet, nyelvi ritmus, költői megkomponáltság. A népmesék költői alkotások, melyek számos szállal kapcsolódnak az őket alkotó társadalomhoz, csak a népi szerzők olyan alkotók, akik nincsenek tudatában szerzői mivoltuknak. A mesemondók többnyire a paraszti réteghez tartoztak, ezáltal közvetítették az adott kor gondolkodásmódját, szokásait, hagyományait, hiedelemvilágát. Mondanivalójuk valami általános, örök érvényű igazság.

A mese társadalmi hierarchia alatt, s annak ellenére, **ébren tartotta az emberi értékek erkölcsi hierarchiájának tudatát.** A mese közben a gyermek megtanulja a legalapvetőbb erkölcsi értékeket. A népmesék erkölcsisége véleményem szerint sokkal mélyebbről és régebbről jön, mint a zsidó-keresztény kultúrkör. A Tízparancsolat is előír bizonyos tilalmakat, de a kettő között olyan a különbség, mint bármit önzetlenül, vagy utasításra megtenni. Bettelheim¹²¹ szerint, a meséből a gyermek megtudja, hogy „nem éri meg” elkövetni a bűnt. Nem azért, mert a mese végén a gonosz elnyeri méltó büntetését, - az igazság más szempontból fontos a gyermeknek → azonosul a főhőssel, és hasonlítani akar hozzá. **Nem a hős győzelme fejleszti az erkölcsi tudatot, hanem a hős személyes vonzereje, akivel jósága miatt akar azonosulni.** Minden kultúrában jelentős szerepet tulajdonítanak a nevelésnek. A népmese bizonyos problémás helyzetekre is megoldásokat kínál, ezért van fontos szerepe a nevelésben. Pedagógiai szempontból igen fontos momentum, hogy a gyermek megismerkedik a másokért való aggodalom, másikon való segítség érzésével. A közösségi magatartáshoz szolgált mintát a népmese azáltal, hogy a közösségben végrehajtott tettek elnyerik jutalmukat. A legfőbb erényekké az együttérzés, szolidaritás, kreativitás, bátorság, hűség, az igazság győzelme, önfeláldozás lép. A mesék természetesen a gyermek szépirodalmi ízlését is befolyásolják. Az óvónők szerint, azoknak a gyermekeknek, akiknek mesélnek élénkebb a fantáziájuk. A jobb félteke információ-feldolgozó folyamatai alapvető érzelmi és szellemi tudásként raktározzák el a mesékben kódolt szimbólumokat. Ha mesefilmek formájában kívülről kapja a képeket, annak megerősítő ereje jelentősen csökken, hiszen nem saját természetes képei segítségével kódolt, nem hozzáférhető közvetlenül. **A magyar népmese és néphagyomány a nemzeti identitás letéteményese. A magyar észjárás követik, a tudat- alatti nemzeti vonások rejlenek szimbólumaiban. Tehát a népmesék pszichológiai hatásuk mellett a gyermek szocializációjában is részt vesznek, így szerepük semmi mással nem pótolható. Az azonosság megélése, a mi tudat, a valakihez tartozás érzése, nemcsak a nemzet fennmaradása, de az egyén mentálhigiénés lehetősége is. Mindenkinek tartozni kell közösséghez, nemzethez.** A meséken keresztül a gyermek fontos feledésbe merült szavakat tanulhat meg, melyet nem hall sem családi, sem iskolai környezetében.

¹²¹ 16-17. o, 33. o

A MOTÍVUMOK TANÍTHATÓSÁGA AZ ÉVKÖRÖN BELÜL— ARCHETIPUSOK ELŐHÍVÁSA

A tanításban a szimbólumok ismertetése nagyon hasznos lehet, bár a gyermekek ösztönösen is értik a szimbólumokat. Természetesen a vetített képek társaságában, kis művészettörténeti felvezetéssel. Csak néhányat említek meg. Elsősorban az alsó tagozatos oktatásra gondolok, ahol a belső képek kirajzolása elsőbrendű feladat, mint egy valós beállítás utáni feladat.

Pl. Mindenszentek hava- Levelet osztó október—A Kárpát-medencét ért keleti, és nyugati- hatások megbeszélése. → A sárkány a keleti és a magyar népmesékben → a sárkány, mint őrző minőség. Az őszi napéjegyenlőség ideje, amikor a világosság és sötétség erői egyensúlyban vannak. → A jó és rossz eldönthetetlen harca, Szent László legenda, lovas reliefek Közép Ázsiában. Tulipános ládák, famennyezetek motívumkincse, Fehérlófia, Vitéz János mese, sárkánymondák. Az aradi vértanúk is fontos témakör lehetne- vértanúk, hősiesség, kivégzés, haza témakörökkel. A kígyóspirál, alaprajzok, labirintus témaköre lehetőséget adna beszélni a születés-fejlődés, halál, bezáródás fogalmairól. Életfa szimbólum. Istenfa, fényállatok. Példák. Szkíta tetoválás, mezopotámiai béllabirintus, lurisztáni lemezek.

Szent András hava- Kődnevelő november— A labirintus a sötétség, alvilág, holt lelkek által megteendő út, kiismerhetetlenség, születés-halál jelképe. A keleti természetmítoszi hagyományban a november a kígyó hava. A kígyó hideg-rideg teste alkalmas analógia a nyirkos novemberi időszak megidézésére. A kígyó és a sas küzdelme ősi szimbólum. A kígyó a testiség, az ösztönök világának megidézője, a sas a szellemiség. Ez valójában a testiség és szellemiség konfliktusának lelki megjelenítése. A mesében az önfeláldozás, önmagát is veszélyeztető segítségnyújtás, elmozdulást jelent a testiség szintjéről a magasabb lelki értékek felé. Aki ezt nem teszi, megragad a testiség szintjén: disznóvá, békává, lóvá változik. A kígyó és a fiú kapcsolata magasabb rendűvé, házassággá alakul. Mese: A kígyó királylánnyá változása, Kígyós Jancsi, Világsejépné nádsházasszony.

December—Karácsony hava—A december ősi analógiás szimbóluma a ló. → Táltosló- koreai falfestmény-A ló népmesei szerepei: Fehérlófia. A másik nagy szimbólum, a szarvas. Az időszak ősi szimbóluma a teremtő atyai minőség, amely kegyelmi áldásával bőven ellátja az emberiséget. Dec. 8- a szeplőtelen fogantatás ünnepe.- Ennek pogány-kori előzményei- griff rászáll a patás állatra- a nap sugarai által termékenyül meg a szűz is, azaz az atya fiával ajándékoz meg bennünket. Így kötődik a naptárhoz Mikulás ajándékozó kedve. Karácsony az év legsötétebb időszaka → utána növekszik a nappali órák száma → Karácsonykor új fény születik → Jézus küldetése: az emberiség legsötétebb időszakába hozza el a szeretetet és a fényt, újra és újra. Téma: Jézus születése- barlangban vagy istállóban. A regölésben az ősi magyar táltos hitvilág-sámánizmus- nyomai lelhetők fel—Hej, regő rejtem, lucázás, napforduló, kolindálás. Égig érő fa, táltos alakok, kozmikus szimbólumok, urali, szibériai, altáji, török, kazak, mongol párhuzamok.

Január—Boldogasszony hava— Milyenek a velünk született Ősképek? Regölés. Négy évszak teljessége, forgás, színszimbolika- honfoglalás-kori korongok motívumai. A táltos és a sámán, dobok— Az ember és az állat-alakú segítője, közép ázsiai ábrázolások, táltos-viaskodások, ill. a jó és gonosz harca, Szent László legendába átjutva.

Mondák, eposzok, irodalmi élmények képi átültetései. Toldi? Farkas-küzdelem, bikaviadal, és cseh vitézzel való harca- táltossá válásának beavatási rítusai.

Február—Böjtelő hava— Maszk, átlényegülés, a világ szemében megváltozom, elnyerem státuszom, törzsi maszkok, sámán varázslóruha, szarvas-agancsos fejk.

Március— Böjtmás hava—A halál második időszaka az évkörben; a halál egyben áldozathozatal is, hogy belőle új élet fakadjon. Főnix, Pelikán szimbolikája- A mag meghal, míg szikleveleiből kisarjad az új élet. Életenergiáikat a megújuló, feltámadó életnek, csíráknak adják át. → „madárszimbolika”, a Vadhattyúk c. mese ábrázolása

Április- Húsvét, feltámadás, pogány jelentéstartalmak a tojásírás terén, valódi viaszolás. Életfát támasztó páros állatok a magyar népművészetben analógiák kelet fele, sámánizmus nyomai. Oltárterítők, „olaszkorsó”. Húsvéti népszokások. Népviseletek.

Bár a debreceni tanítóképzőben kapnak hasonló szemléletű módszertant a hallgatók, e dolgotat által én is képessé váltam e feladatra.

Összegzés

Képeimmel úgy számolok, hogy egyszer kerülni fognak valahova. Szeretem az óvodák és bölcsődék tereit. Kiállításokon a gyerekek hosszasan beszélgetnek a képekről. Meglepő, de értik, felismerik a szimbólumokat. Emlékeimben nagyon határozott nyomokat hagytak falum templomának falfestményei. **Mint a bevezetőben is állítottam, a legfontosabb benyomásokat, rendeződési elveket gyerekkorunkban kapjuk**, ezért szeretném, ha képeim oda kerülnének, ahol hatnak. Ahol valakinek további életében egy biztos pont lesz, amit látott, értett, szeretett. Az avar kor iránti szeretetem is gyermekkoromban gyökeredzik. Egy szeméttelen a sárból kiemeltünk egy domborított, sokezer mintával, köztük növényi ornamentikával és lovacskákkal díszített bronzedényt. Sokáig őriztük, mint avar kincset. Egyszer egy középkori régész nő járt nálunk, és rábeszélte minket: adjuk el a Savária Múzeumnak! Török leletnek nyilvánították. Kettő van belőle az országban. Nem ástuk fel a szeméttelést, ma már késő! **Ehelyett** bújom a könyveket.

Eddig megpróbáltam együtt tartani az anyagot a doktori védés miatt, most felszabadulnak. Ez az ő sorsuk, mint a gyerekeknek, menniük kell. Engem a mű addig érdekel, amíg megalkotom. Remélhetőleg továbbdolgozik bennem az a tudás, amit általuk és a téma kutatása során megszereztem. Sajnos nem valósítottam meg a „kigyófonás”, és az „elsárkányosodás” témakörét. Azért remélem, ez most szótlanul érik. Ha pedig felszabadulok a téma „rabságából”, úgy is jó. Mindennek később értjük meg az értelmét, miért kellett megtennünk.

Bibliográfia

1. ... heritage dating back to at least 500 BC, when **Pazyryk** carpet was woven. ... **Felting** in mosaic and overlay techniques. Flat weave strips, joined for ...
www.powerhousemuseum.com/hsc/textiles/textiles.htm - 34k
2. [A collection at Novosibirsk State University site, including Pazyryk](#), [BME wiki: Pazyryk Mummies](#), (Discovery Channel) Winnie Allingham, "The frozen horseman of Siberia" www.turkotek.com/salon_00104/s104t4.htm
3. Aradi Éva: Egy szkíta nép: A kusánok, A Hold fiainak története, Hun idea, Bp., 2008
4. Az Árpád- kor művészeti emlékei—összeállította: Marosi Ernő és Wehli Tünde, Balassi Kiadó, Budapest, 1997
5. Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai I,II, III, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, Budapest, 2005
6. Bartha Julia- Keleti tanulmányok- Terebess Ázsia E-tár, Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 1998
7. C. G. Jung, Emlékek, álmok, gondolatok, Európa kiadó, 1987
8. Csáji László Koppány: Cédrus Művészeti Alapítvány –Napkút kiadó Bp. 2007
9. David Talbot Rice- Deutsche Buch Gemeinschaft, Berlin, 1967
10. Dercsényi Dezső, Az esztergomi porta speciosa, Budapest, 1947, Műemlékek Országos Bizottsága
11. Dietrich: Kleinasiasiatiscche Stickereien
12. Emlékezzetek utatok kezdetére- Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában- Révész László- Timp kiadó, 1999
13. en.wikipedia.org- [steinaurel toscan nyelv](#)
14. Etno art és népművészet szemiotika, Szerkesztette: Hoppál Mihály — benne: Stejn: Az istenné emelt ragadozóknak hozott áldozat ábrázolása szibériai fémplasztikákon- 36-41. o.
15. Eva Wilson —British Museum Pattern Books- Early Medieval Design- 1983
16. Fettich Nándor: Sárkányábrázolások a magyarországi népvándorlás-kori emlékekanyagban, Berlin, 1926
17. For example, the Qizilchoqa cemetery was discovered by **Wang Binhua** in 1978. Victor Mair, on noticing the strangely Caucasoid appearance of the well- preseved ...
www.cs.sfu.ca/~anoop/weblog/archives/000125.html - 15k
18. Ghirschmann-Iran- Parther und sassaniden- Verlag Ch. Beck, München, 1962
19. [hermitagemuseum.org](#)
20. <http://dragon.unideb.hu/~baloghs/vallast/sarkany.html>
21. http://www.ztothcsaba.hu/tartalom/2_asztalfiok/hun_sirtablak.pdf
22. Ikat silk of Central Asia– Kate Fitz Gibbon & Andrew Hale Edited by Mark Venon- Jones Printed Belgium, 1997
23. [International General - Rare Books, Publishing, Research](#)
24. Janet Harvey, Traditional textiles of Central Asia, Thames and Hudson, 1996, London
25. Jannic Durand: A középkor művészete, Helikon, 2001
26. Korea- Die alten Königreiche sorozat, Kulturschiftung Ruhr Essen, Austellung Villa Hügel, München, 1999, Hirmer Verlag
27. László Gyula, Őstörténetünk, Tankönyvkiadó, Bp., 1987
28. László Gyula: A kettős honfoglalás, Rásonyi László, Hidak a Dunán, Helikon Kiadó, Bp.,
29. M. E. Burkett – The art of the felt maker- 1979, Abbot Hall Art Gallery, Kendal- Cumbria

30. M. Gervers- Gyapjúsövet, szűrposztó ruhák, Vászonruhák
31. M. I. Sztjeblin-Kamenszkij- Mítosz
32. Max Tilke: Osteuropische Kostume
33. Mircea Eliade- Vallási hiedelmek és eszmék története- I. II. III. kötet- Osiris könyvtár- 1995
34. Móser Zoltán- Az ősök udvarában, Fekete sas kiadó, 2001
35. Móser Zoltán-Jelek és ünnepek, Fekete sas kiadó, 1994
36. Nagy András Kis szörnyesztétika, Corvina, 1989.
37. Nagy Géza- Nemes Mihály és Tompos Lilla: A magyar viseletek története,- Franklin Kiadó, 1900-. Ennek újra nyomtatását ismételte meg a Magyar Mercurius nyomda, Budapest, 2002.
38. Nagy Mari- Vidák István, Nemezművészet, Hagyomány és újrafelfedezés, Duna-Tisza Közi Népművészeti Egyesület nemezművészeti Műhely, 2005
39. Nature of spirit, spirit of nature, Francis Huxley-The dragon themes and Hudson, 1979, London
40. Notes on the Weaves of a Group of Silk Fabrics from the **Burial Mounds of Noin-Ula** Now in the **Pennsylvania Museum** of Art, Philadelphia, Sachs, Eleanor B. The ... www.cs.arizona.edu/patterns/weaving/topic_ancient.html - 20k
41. Nyitott kapuk- Kútvolgyi Mihály, Európa k. k. Budapest, 1987
42. Obrusánszky Borbála, Hunok a selyemúton, Masszi Kiadó, Bp, 2008
43. Pannonia Regia- Művészet a Dunántúlon, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1994
44. Péterfy László- A régi Maroszlék kiskapui
45. Roman stílus, Szerkesztette: Ralf Toman, Die Kunst der Romanik, Könnemann Verlag, 1996
46. Romanische Kunst, Union Verlag, Berlin, 1969
47. [Special Circumstances: The Tarim Mummies by J. P. Mallory and ...](#)
48. Tánczos Vilmos- Szimbolikus formák a folklórban, Kairosz kiadó, 2007
49. Technical study of textiles from the burial mounds of Noin-Ula. ... 38 details & weaving diagrams shown all from the Pennsylvania Museum collection. ... ourworld.compuserve.com/homepages/international_general/textile.html - 436k –
50. The Language of Ornament- James Trilling , Thames &Hudson world of Art, London, 2001
51. The late Sogdian Costume the 5th-8th A.D. And The Ruins of Pendjikent – www.transoxiana.org
52. Traditional Indian Textiles, John Gillow- Nicholas Barnard, Thames and Hudson London, 1993
53. Turán, Makoldi Sándorné: Őstisztelet—Házikigyó 2005. március. - június101-131-ig
54. Undi Mária, Magyar hímvarró Művészet, Bp., Stephaneum Nyomda, 1934
55. V. Plugín— Churc of the Intercession- - Aurora- Leningrad- 1970
56. von Falke: Kunstgeschichte der Weberei
57. washington.edu/depts
58. www.csatolna.hu/hu/tolnamegye/muemlek/szekszard.shtml
59. www.turkishculture.org
60. The Pictorial Epic in oriental Art, G. Azarpay, University of California Press, 1981,

